

גלעד: ^א ויאמר יפתח אל-זקני גלעד אם-משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: ^ב ויאמרו זקני-גלעד אל-יפתח יהוה יהיה שמעל בינותינו אם-לא כדברך בן נעשה: ^ג וילך יפתח עם-זקני גלעד וישמו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את-כל-דבריו לפני יהוה במצפה: ^ד וישלח יפתח מלאכים אל-מלך בני-עמון לאמר מה-לי ולך ב-באת אלי להלחם בארצי: ^ה ויאמר מלך בני-עמון אל-מלאכי יפתח כילקח ישראל את-ארצי בעלותו ממצרים מארנון ועד-היבק ועד-הירדן ועתה השיבה אתהן בשלום: ^ו ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים אל-מלך בני עמון: ^ז ויאמר לו כה אמר יפתח לא-לקח ישראל את-ארץ מואב ואת-ארץ בני עמון: ^ח כי בעלותם ממצרים ולך ישראל במדבר עד-ים-סוף ובה קדשה: ^ט וישלח ישראל מלאכים אל-מלך אדום לאמר אעברה-נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל-מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש: ^י וילך במדבר ויסב את-ארץ אדום ואת-ארץ מואב ובה ממורח-שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון ולא-באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: ^{יא} וישלח ישראל מלאכים אל-סיחון מלך-האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה-נא בארצך עד-מקומי: ^{יב} ולא-האמין סיחון את-ישראל עבר בגבולו ויאסף סיחון את-כל-עמו ויחנו ביהצה וילחם עם-ישראל: ^{יג} ויתן יהוה

אלהי-ישראל את-סיחון ואת-כל-עמו ביד ישראל ויכום וירש ישראל את כל-ארץ האמרי וישב הארץ ההיא: ^{יד} וירשו את כל-גבול האמרי מארנון ועד-היבק ומן-המדבר ועד-הירדן: ^{טו} ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את-האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: ^{טז} הלא את אשר יורישך כמוש אלהיד אותו תירש ואת כל-אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו גירש: ^{טז} ועתה הטוב טוב אתה מכלק בן-צפור מלך מואב הרוב רב עם-ישראל אם-נלחם גלחם בם: ^{יז} בשבת ישראל בחשבון ובכנותיה ובכרעור ובכנותיה ובכל-הערים אשר עלי-ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא-הצלחתם בעת ההיא: ^{יח} ואנכי לא-חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: ^{יט} ולא שמע מלך בני עמון אל-דברי יפתח אשר שלח אליו: ^כ ותהי עלי-יפתח רוח יהוה ויעבר את-הגלעד ואת-מנישה ויעבר את-מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: ^{כא} וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם-נתון תתן את-בני עמון ביד: ^{כב} והיה היוצא אשר יצא מדלתו ביתי לקראתי בשוכי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיו עולה: ^{כג} ויעבר יפתח אל-בני עמון להלחם בם ויתגם יהוה בידו: ^{כד} ויכם מערוער ועד-באף מנזות עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל:

במדבר כב בלק

ב וירא בלק בן-צפור את כל-אשר-עשה ישראל לאמרי: ^א ויגר מואב מפני העם מאד כי רב-הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל: ^ב ויאמר מואב אל-זקני מדין עתה ילחכו

רש"י

(ב) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר, אלו שני מלכים שהינינו צטוחים עליהם, לא עמדו צפניהם, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו גורו לכם (פיוט יט, כט): ויקץ מואב. קצו צחייהם (כמו קצתי צחי, והוא מקרא קצר): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה, שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית לג, לה), שבה מדין על מואב

אונקלוס

מעט צרי

ב ויחזא בלק בר צפור ית כל דעבד ישראל לאמורא: ג וידחיל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאי מן קדם בני ישראל: ד ואמר מואב לסבי מדין פצן ושיצון קהלא ית כל סחרננא

למלחמה, חלל מיראתן של ישראל עשו שלום ציניהם. ומה ראה מואב ליטול ענה ממדין, כיון שראו את ישראל נוחים שלא כמנהג העולם, אמרו, מנהיגם של אלו צמדין נתגדל, נשאל מהם מה מדמו, אמרו להם, אין כמו אלו צפיו, אמרו, אף אנו צנא עליהם צאדם שחמו צפיו: בלחך השור. כל מה שהשור מלחך אין צו סימן צרכה (מ"ד כ, ד): בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיחון מנהיגו

(ב) לאמורא: לשון יחיד, כלשון המקרא. והכונה לסיחון כלה"כ לעיל (כא, כט). אבל י"ג לאמוראי, ואף שלשון המקרא הוא לשון יחיד, דרך אונקלוס לתרגם בלשון רבים, כמו "ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי" (ברא' טו, כא) שתרגם "וית אמוראי, וית פנענאי, וית גרגשאי". ולכן אין להוכיח שמפרש ש"לאמרי" הכונה לסיחון ולעוג (ששניהם בכלל "לאמרי", כמש"כ לסיחון ולעוג מלכי האמרי" - דברים ג, ח), כמו שפירש האב"ע.

(ג) וידחיל: לשון יראה, וכן פירש רש"י. מואבאה: [העם] המואבי. ועקת: לשון צרה וצוקה. עיין מש"כ לעיל (כא, ד). ודלא כרש"י שפירש "ויקץ", לשון מיאוס, ולכן היה צריך להוסיף המלה "בחייהם" (ספר הזכרון שמות א, יב). למואבאי: "ויקץ מואב" תרגם המואביים, אנשי מואב, ובפסוק ד', "ויאמר מואב" תרגם כלה"כ, וצ"ע שלא תרגם בשני המקומות "מואבאה" כמו שהוא לעיל בפסוק זה. ואף שהנוסח הזה ישן הוא, י"ג (דפוס סביוניטה שנת ש"ח), "מואבאה" כאן ובפסוק ד. (ד) ושיצון קהלא: ישחיתו הקהל. פירש ותיקן המליצה "ילחכו הקהל" (נח"ל"ג).

הַקָּהָל אֶת־כָּל־סִבִּיבֵינוּ בְּלַחַךְ הַשּׁוֹר אֶת יֶרֶק
הַשָּׂדֶה וּבִלְק בִּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת
הַהוּא: ה' וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בָּלָעַם בֶּן־בְּעוֹר
פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל־הַנֶּהָר אֲרֵץ בְּנֵי־עַמּוֹ לְקַרְאֵלּוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה עִם יֵצֵא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כֶּסֶף
אֶת־עֵינַי הָאָרֶץ וְהוּא יֵשֵׁב מִמֶּנִּי: וַעֲתָה לְכֵה־
נָא אֲרֹהֲלִי אֶת־הָעַם הַזֶּה בִּי־עֲצוֹם הוּא מִפְּנֵי
אוֹלֵי אוֹכֵל נִפְהִיבוּ וְאַנְרִישׁנו מִן־הָאָרֶץ כִּי
יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר־תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר
וַיֹּאמֶר: וַיִּלְכּוּ זִקְנֵי מוֹאָב וּזְקֵנֵי מִדְּיָן וַיִּקְסְמוּ
בֵּינֵם וַיֵּבֵאוּ אֶל־בָּלָעַם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דְּבָרֵי בָלָק:
ה' וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵינוּ פֹה הַלֵּילָה וְהַשְׁבַּתִּי
אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה אֵלַי וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי־מוֹאָב עִם־בָּלָעַם:

רש"י

משנה הוא, מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט (צמ"ד כ, ה).
בי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיוחן שעזרתו להכות את
מואב: (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים, שלא יאמר אין
כלי תשמישי עמי. דבר אחר, קסם זה נטלו צידם זקני מדין,
אמרו, אם יצא עמנו צפעס הזאת יש צו ממש, ואם ידחנו
אין צו מועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו אין
צו תקוה, הניחוהו והלכו להם, שנאמר וישצו שרי מואב עם
בלעם, אזל זקני מדין הלכו להם (צמ"ד ס ט, ח): (ח) לינו פה
הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא צלילה, וכן לכל נביאי
אומות העולם, וכן לכן צחלוס הלילה, שנאמר ויצא אלהים אל
לכן הארמי צחלוס הלילה (צראשית לא, כד), כאדם ההולך אלל
פלגשו צהקצא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם
צני אדם כמותכם אלך עמכם, שמא אין כבודו לתפי להלון
אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכזה:

יחליפנו ללשון ביאה (ע' אב"ע לק' פסוק לו; ובא. ברא' כד, ה). * מאם: כמו, "מא אם", מה אם (עין אוצר לשון תרגום). לְאִנְחָא בִּיה קָרַב: להלחם בו.
אונקלוס פירש "נפה בו", כמו, להכות בו, עין אב"ע. ואולי דעתו כ"מדרש לקח טוב" שהאות נ' ב"נכה" היא במקום האות א'. ובוזה עבר אונקלוס על הקושי שיש
בלשון המקרא, ש"אוכל" הוא לשון יחיד, ו"נכה" הוא לשון רבים (ורשי פירש, "אני ועמי" - שפתי חכמים). אבל לא תרגם בלשון הכאה [למקחין], אולי מפני שדייק לשון
המקרא שכתוב "בו" (ולא "אתו"), שמשמעו כמו שאמר בלעם (לק' פסוק יא) "לְהִלָּחֵם בּוֹ" (ביאורי אונקלוס). ולא תרגם כפירוש השני ברש"י שמקורו מהמדרש. יִדְעָנָא: תרגם
ידעתי" בלשון הווה. וְדִי תָלוּשׁ לִיט: ואשר תאור ארור. לא תרגם "וְיֹאמֶר", בלשון עתיד, כלשון הכתוב, אלא תרגם "וְיֹאמֶר" כדרך שכתוב לעיל "מִבְּרָךְ", שלא כתוב
"יִבְרָךְ" (ח.ש. ז). בְּיִדְהוֹן: לא תרגם "בִּידֵם", "בְּיִדְהוֹן" (עין ברא' מג, טו ועוד), אלא תרגם כאילו היה לשון הכתוב "בְּיִדְהוֹם". לָוֶת: אצל. לקמן (פסוק יב) תרגם "אל בלעם",
לבלעם, אבל כאן כיון שכתוב ל' הבאה לאדם ("ויבואו"), נופל בו ל' לָוֶת (וכן לקמן פסוק ט), וכן אצל לשון הליכה לאדם (כלעיל טז, כה), וכן ל' שליחות לאדם (ע' לעיל פסוק ח).
כלומר באו אליו, הלכו אליו, שלחו אליו (ע' פתשגן ויקרא ה, יח). פְּתִיגְמִי: פירוש "דְּבָרִי" הוא "עֲנִינִי", אבל לא הדיבורים עצמם, שתרגומם, "מְלִי" (עין תרגומו לק' כג, יט).
ח) בְּלִילָיָא: תרגום "הַיּוֹם" (שמות יג, ד ועוד), הוא, "יוֹמָא דִּין". ולפ"ז לשון הכתוב "הַלֵּילָה" (כאן, ובברא' יט, לד; ל, טו), היה ראוי לתרגם "לֵילָא דִּין" (לחם ושמלה). הוסיף
אונקלוס אות ב' על המלה "הלילה", וכן הוסיף לק' (פסוק כ) על המלה "לילה", ולק' (פסוק לב) על המלה "הדרך". וכמש"כ רמב"ן (דברים לג, ו) שיש חסרון אות ב בהרבה
מקראות. וְאַנְרִישׁנו: לשון הִמָּתֵנָה (רש"י ש"א טו, טז). לשון אריכות זמן (מצודות דניאל ד, כד). ונמצא גם בלשון הכתוב (לעיל ט, כב) "בהאריך הענין". אבל בתיב"ע כתוב "ואחסרור",
ל' הסבה לאכילה, ופי' "וישבו" כפשוטו (א.מ.ר. *).

(ה) לָוֶת: אצל. ע' מש"כ לקמן (פסוק ז). לְפָתוּרָה: כמש"כ רש"י לפי פשוטו ש"פתורה" שם המקום, והאות ה' בסוף המלה במקום ל' בתחלתה (יבמות יג). לְפָתוּר אֲרֵם דָּעַל פָּרַת: הוסיף בתרגומו המלה "ארם", ע"פ לשון הכתוב (דברים כג, ה) "מפתור ארם נהרים" וממה שלא תרגם כלשון הכתוב כאן "לפתור דעל פרת", נראה ש"פתור" לא היה ע"י פרת, אלא היה במחוז ארם, וארם היה ע"י פרת. וכן הוא בתרגום יב"ע (ביאורי אונקלוס). דָּעַל פָּרַת: כל "הנהר" סתם במקרא, מתורגם "פרת" (עין ברא' לא, כא; שמות כג, לא). עֵין שְׁמִשָּׁא: [כונתו] ניצוץ השמש הנופל על הארץ (רא"ם שמות י, ה). לדעת אונקלוס לשון הכתוב "כסה", פירושו, העלמה, והמפסיק בין השמש ובין הארץ מעלים את הניצוץ שלא יבוא אל הארץ (גור אריה). לדעת אונקלוס "הנה כסה את עין הארץ", הכונה שהיה ירא מרובי העם. אבל לדעת רש"י (מתחומא ד), הכונה, הריגת סיוחן ועוג, ונתיירא בלק מגבורתם. שְׂרֵי: שוכן (כתרגום ברא' יד, יג) חֲנוּנָה (כתרגום שמות יח, ה). ועיין מש"כ במילואים (לעיל ב, ג). ו) אִיתָא: פירושו, בוא. ואף שלשון הכתוב הוא "לָכֵה", יש במקרא (ובפרשה זו לבדה עשר פעמים), "ביאה" במקום "הליכה", ו"הליכה" במקום "ביאה" (מחברת הערוך לר"ש פתוח ברא'). ויש לפרש, שאם הכונה שיש קריאה מהשני "לברא" אליו, אע"פ שהמקרא

ט וַיִּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה עִמָּךְ: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֱלֹהֵי אֱלֹהִים בִּלְקָ
בִּן־צֹפֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָיו: יֵהֱנֶה הָעָם
הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיִּכָּס אֶת־עֵינָיו הָאָרֶץ עֲתִידָה
לִבָּה קִבְּה־לִּי אֹתוֹ אוֹלִי אוֹכֵל לְהִלָּחֵם בּוֹ
וַיִּגְרֹשְׁתִּיו: יֵהֱאָמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא
תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תֹאדָר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ
הוּא: שְׁנֵי חֲמִישֵׁי כֶּשֶׁד מְחֻבְּרִין יֵהֱוִיָּם בִּלְעָם בִּפְקָר
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בִלְק לָכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן
יִהְיֶה לְתִתִּי לְהֵלֵךְ עִמָּכֶם: יֵהֱוִיָּם וַיִּקְוֹמוּ שָׂרֵי
מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם
הֵלֵךְ עִמָּנוּ: וַיִּסָּף עוֹד בִּלְק שְׁלַח שָׂרִים
רַבִּים וַנִּכְבְּדִים מֵאֵלֶּה: וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בִּלְק בִּן־צֹפֹר אֶל־נָא
תִּפְנֵעַ מִהֵלֵךְ אֵלָיו: יֵהֱיִיבִיד אֲכַבְּדֶךָ מְאֹד
וְכָל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וְלִבָּה־נָא קִבְּה־לִּי אֶת הָעָם הַזֶּה:

רש"י

(ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו נא, אמר, פעמים
שאין הכל גלוי לפניו, אין דעתו שזה עליו, אף אני
אראה עת שאוכל לקלל ולא יצין: (י) בלק בן צפורה
וגו'. אף על פי שאני חשוב צעיריך, חשוב אני צעירי
המלכים: (יא) קבה לי. זו קשה מאד לי, שהוא
נוקד ומפרש (נמ"ר כ ט): וגרשתיו. מן העולם, וזלק לא
אמר אלא ואגרשנו מן הארץ, איני מנקה אלא להסיעם
מעלי, וזלעם היה שונאם יותר מזלק (יב) לא

תלך עמהם. אמר לו אם כן אקלס במקומי, אמר
לו לא תאור את העם, אמר לו אם כן אצרכם, אמר
לו אינם צריכים לצרכך כי צורך הוא, משל אומרים
לצרכה (ס"א לדבורה) לא מדובשך ולא מעוקצך (נמ"ר
כ ט): (יג) לחלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכס,
למדנו שרומם גבוהה, ולא רצה לגלות שהוא צרשמו של
מקום, אלא צלשון גסות, לפיכך ויוסף עוד צלק: (יד) כי
כבר אכבדך מאד. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל

ט) וַיִּבֹא מִיָּמֶר: כתב
הרמב"ם (מורה נבוכים ב, מא),
שיש הפרש בין המאמר
"ויבא אלהים", ובין
המאמר "ויאמר אלהים"
(ברא' ו, יג ועוד). שבמקום
ההפך, לא היתה נבואה
כלל, ולא האיש ההוא
נביא, אלא פירושו שבאה
אליו הערה מאת ה', וכמו
שתרגם אונקלוס "ואתא
מימר מן קדם ה'" ולא
תרגם "ואתגלי ה'" (כתרגום
ברא' יא, ה ועוד) (ע"כ). ובספר
"ביאור שמות קודש
וחול" המיוחס להרמב"ם
כתב על הפסוק שלפנינו
שהיה מלאך בשליחות ה'.
וכן הוא בזהר (ויקרא ח.
ועוד), והוסיף שהמלאך
היה השר שלו מלמעלה.
וכ"כ רש"י (שמות לג, יז)
שבלעם הרשע שמע ע"י
שליח. אבל בזהר (בלק ר)
איתא שבא הקב"ה
בעצמו לבלעם. וכן
שמע בב"ר (נב, ה), וכבר
תמה על כך במלאכת
הקודש (אורי לנחמה ורא ד).
דעמך: שערך, אשר עמך.
הוסיף המלה "אשר" על
לה"כ. (יא) דנפק: אשר
יצא. תרגם "היצא", אשר
יצא (עין מש"כ לעיל יד, לח).
לזב: לא חילק בתרגומו
בין "ארה" (לעיל פסוק ו),
ותכן שלדעת
אונקלוס אין הבדל
ביניהם, כדעת האב"ע
(בספר "יסוד מורא" שער א),
ודלא כרש"י כאן (מכמ"ר ב,
ט: תנחומא ה) (מ.א.ל.). או
שאין שני לשונות
בארמית לתרגם בדיוק
שני המלים (עין רמב"ן ויקרא
טז, ד). (יג) ארי רעוא קדם
י: דלא: המלה "מאן",
רגיל אונקלוס לתרגם
בלשון "סרוב" (עין תרגומו

לק' פסוק יד), ואולי שינה כאן מפני כבוד ה', שאח"כ הרשה לו ללכת (נח"ל ג). ומה שלא תרגם "לית רעוא קדם ה'", י"ל שהיה משמע שלא בא לו מענה מאת ה', אבל
עתה משמע שבא לו מענה ומיחה בידו (פתשגן). למשפך: להניח לי. וכן "לא יתן אתכם מלך מצרים להלך" (שמות ג, יט) שתרגמו "לא ישפוך", כתב שם רש"י שכונת
אונקלוס ללשון נתינה (ע"כ), היינו נתינת רשות (שערי אהרן). לדעת אונקלוס האות י' במלה "לתתי" באה לכנוי, ודלא כרובנו יונה אבן ג'אנח (הובא באב"ע), שהאות י' נוספת.
למיוז עמכו: אמנם תרגם כלשון המקרא "להלך עמכם", אבל מ"מ צריך טעם למה לא תרגם "למיתי עמכו", כמו שתרגם לק' (פסוק יד, ועוד) "הלך עמנו", עין מש"כ
שם. וי"ל שכאן לא היתה כונת בלעם שאינו רוצה להגיע לבלק, אלא שאינו רוצה ללכת, "אלא עם שרים גדולים מהם" (עין רש"י מכמ"ר כ, י, ורא"ם וגור אריה), אבל השרים
כשחזרו לבלק שמרו על כבודם וספרו לו שבלעם אינו רוצה להגיע אל בלק כלל. ומ"מ בלק הבין כונתו, ושלח שרים נכבדים מאלה (מ.א.ל.). (יד) למיתי עמנא: לא
תרגם כלשון הכתוב "למיוז עמנא", ע' מש"כ לעיל בסמוך. ועוד, שבאמת ראוי לומר "מאן בלעם לבוא עמנו". אלא שלשון הכתוב מתפרש, שבלעם מסרב לצאת
ממקומו (עין אב"ע). ועין מש"כ לעיל (פסוק ו). (טו) רברבין סגיאין: שרים רבים. פירש "שרים רבים" כרש"ם, מרובים במספר, ולא כחזקוני שפירוש גדולים במעלה.
ועין באב"ע שהביא שני הפירושים. וכן בתהלים (ג, ב) "רבים קמים עלי", תרגומו, "סגיאין דקימין עלי", היינו רבים במספר, אבל רש"י שם פירש, "כני אדם גדולים".
טז) פדנן: כאן תרגם "פה", "פדנן". אבל לק' (כג, ה) תרגם לשון הכתוב, "פה", "פדין", וצריך כלל שיפרש ההבדל בין הלשונות בכל מקום (עין בהקדמת נפש הגר לחלק השני
בספרו). מלמיתי: עיין מש"כ לק' (פסוק לו ד"ה איתא).

יח וַיַּעַן בַּלָּעַם וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֵי בָלָק אֲמִיתֵינוּ לִי בַלָּק מֶלֶךְ מִלֵּא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לַעֲבֹד אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה: יט וְעַתָּה שִׁבּוּ נָא בְּנֵה גַם־אֲתָם הַלֵּילָה וְאִדְעָה מִה־יִּסָּף יְהוָה דְּבַר עַמִּי: כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בַּלָּעַם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אֲמַלְקָרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לְךָ אֲתָם וְאֵךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֶדְבָּר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תַעֲשֶׂה: שלישו כא וַיָּקָם בַּלָּעַם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתָנוּ וַיִּלְךָ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב: כב וַיַּחֲרֹאֲף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְּיָצֵב מִלֶּאךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשַׁטֵּן לוֹ וְהוּא רָכַב עַל־אֲתָנוּ וַיִּשְׁנֵי נַעֲרָיו עִמּוֹ: כג וַתֵּרָא הָאֲתָנוּ אֶת־מִלְּאךְ יְהוָה נֹצֵב בַּדֶּרֶךְ וַחֲרָבוֹ שְׁלוּפָה בִּידּוֹ וַתֵּט הָאֲתָנוּ מִן־הַדֶּרֶךְ וַתִּלְךָ בַּשָּׂדֶה וַיֵּךְ בַּלָּעַם אֶת־הָאֲתָנוּ

רש"י

אומות מעשה, ואף על פי כן וילך בלעם, אמר, שמה אפסגו ויתרצה: (בא) ויחבש את אתנו. מכאן, שהשנה מקלקלת את השורה, שחשב הוא צעמו, אמר הקצ"ה, רשע, כבר קדמך אצרכם אצרכם, שנאמר וישכם אצרכם צדק ויחננו את חמורו (נראשית כב ג), עם שרי מואב. לצו כלצם שיה (נמר"ב יט): (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע צעני המקום ונתאווה ללך: לשמן לו. מלאך של רחמים היה (נמר"ב סג יג), והיה רוצה למנועו מלחטוא, שלא יחטא ויאבד: ושני נערי עמו. מכאן, לאדם חשוד היוצא לדרך וילך עמו שני אנשים לשמשו, וחוררים ומשמים זה את זה: (כג) ותרא האתנו. והוא לא ראה, שנתן הקצ"ה רשות לזהמה לראות יותר מן

נמלחמת סיחון) אני נותן לך (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחנה ומחמד ממון אחרים, אמר, ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו, שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נותן ספק אינו נותן, ואני ודאי נותן: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא צרעות אחרים, ונתנצח כאן שאינו יכול לצטל הצרכות שנתצרכו האצות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו, גם אתם סופכם לילך צפחי נפש כראשונים: מה יפה. לא ישנה דבריו מצרכה לקללה, הלאי שלא יוסיף לצרך, כאן נתנצח שעתיד להוסיף להם צרכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך, וסבור אתה ליטול עליה שכר, קום לך אפס: ואך. על כרחך, את הדבר אשר אדבר אליך

יח וַאֲתִיב בַּלָּעַם וַאֲמַר לַעֲבָדֵי בָלָק אֲמִיתֵינוּ לִי בָלָק מֶלֶךְ מִלֵּא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לַעֲבֹד אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה: ר' עקיבא. לית לי רשון: כמו שאמרו בספרי (ראה עב) על "לא תוכל לאכול בשעריך" (דברים יב, יז), רבי יהושע בן קרחה אומר, יכול אני, אבל אני רשאי. וגם שם תרגם אונקלוס "לית לך רשון." [כונתו] שמה שכתוב במקרא "לא אוכל", הוא הפלגה, אבל הכונה היא, אין יכולת בנפשי לעשות כן (ע"פ רמב"ן דברים כא, טז). וכן תרגם לק' (כד, יג) בפסוק דומה, אבל לק' (פסוק לח), תרגם, "היכל אוכל", כלשון הכתוב, "המִיכָל יִכְלֹא" (שערי אהרן). וי"ל שהכונה בפסוק לח שאין הנבואה באה לו מצד עצמו, ואין לו יכולת כלל. וכן פירש הגר"א (אד"א מהדורא תנינא שם) (מ.א.ל.). גְּזִירָת: הוספה על לה"כ. ע' מש"כ במילואים (יד, לה). מִימָרָא: ע' מש"כ לעיל ג. גְּזִירָת מִימָרָא: נראה מזה שהוסיף המלה גזרה, שאין הכונה למה שהקב"ה יורה לבלעם לעשות, אלא לגזרת הקב"ה ביחס לגורל של כלל ישראל (ע' רש"י). וזה גם אפשר לכוננו בלשון גזרה, ע' תרגומו לק' (כג, יט). אֱלֹהֵי: "אלהי" במקרא הוא לשון רבים, אבל אונקלוס הפכו ללשון יחיד. כתב הרמב"ן (שמות כ, טז) שאין בלשון התרגום כינוי למלת "אלהים" להבדילו משם הוי"ה (ע"כ). ולכן כל

"אלהים" שבמקרא מתורגם בשם הוי"ה (עיי' ברא' א, ויעוד). והשמות הבאים עם הכינוי, כמו כאן "אלהי" או "אלהך" (ויקרא ב, יג ויעוד), "אלהיה" (ויקרא כא, כב - כב ויעוד), "אלהנא" (שמות ה, ח ויעוד), "אלהכון" (ברא' מג, כג ויעוד), "אלההון" (ויקרא כא, ו). כל אלו אינן שמות "אלהים", שהרי גם שם אל מתרגם כן (לעיל יב, יג ויעוד), אלא הוא שם שגם כל העמים יקראו כן איש לאלהיו, ואינו כשם אדנות שהוא עיקר שם העצם לד' אלהי ישראל (רבי צדוק הכהן בתשובה שבסוף ספר "תקנת השבוע"; עיי' באורך). יט אֲוִיבּוֹ: המתינו. עיי' מש"כ לעיל (פסוק ח). כָּעֵן: לא נמנע אונקלוס מלתרגם גם כאן "נא", בלשון "עתה", "עכשיו", וזה דרכו בכל מקום. אלא שיש יוצאים מן הכלל שתרגם "נא", "בבעו", לשון בקשה (עיי' לעיל יב, יג; ובברא' יט, יח תרגם בשני הלשונות). אלא שבפסוק שלפנינו כבר כתוב לפני כן "ועתה", ושתי פעמים "עכשיו" למה לי. וי"ל שהכונה כמו "ועתה פן ישלח ידו" (ברא' ג, כב) כמו "אלא מעתה", או "לפי זה" המוזכר בגמ' (עפ"י הכתב והקבלה). הָכָא: כאן. וכן כתבו האב"ע והרד"ק (סו"ש זח"ה), שמש"כ במקרא "בזה", הכונה, במקום הזה. כ בָּלִילָא: הוסיף אות ב' על לה"כ, ע' מש"כ לעיל (פסוק ח). עֲמָהוּן: הגר"א (פנינים משולחן הגר"א לעיל פסוק יב) והמלבי"ם (לק' פסוק כא) מחלקים בין לשון "אתם" שאמר הקב"ה לבלעם, לבין לשון "עם" ("וילך עם שרי מואב") הנאמר בהליכת בלעם. אבל בתרגום אין הבדל (עיי' נתינה לגר). כא וַיִּזְרְיוּ: [כונתו] שם חגורה רחבה (רא"ש כלים א, ג). וכן על מש"כ "ויעשו להם חגרת", תרגם אונקלוס, "וַיִּזְרְיוּ". ומזה לשון זריות בחז"ל ("זריון מקרימים למצוות" - פסחים ד, ד), והכונה חגור ומוכן (שערי אהרן). כב וַאֲתַעֲתֵד: יש שמתרגם שורש "יצב" בלשון "קום" (לעיל טז, כז ויעוד), וצ"ע. ונראה לומר שתרגום "עתד" פירושו קימה לקראת העתיד (עיי' ב"ר מה, ז). עֲמִיָּה: כתב המנחת ש"י, כאן כתיב "ושני נערי עמו", אבל בפרשת וירא (ברא' כג, ג) כתיב גבי אברהם "ויקח את שני נערי אתו". וסימן, איש איש כלשונו. פירוש, גבי אברהם שהיה עברי כתוב "אתו", שהוא לשון עברי, וגבי בלעם שהיה ארמי, שנאמר "מן ארם ינחני בלק" (לק' כג, ז), כתיב "עמו", שהוא לשון ארמי. תרגום של "אתו", "עמיה" (ע"כ). כג וַסִּבֶּת: לשון הטיה והסרה מהדרך (עיי' רש"י לעיל ה, יב).

לְהַטִּיחַהּ תְּהַדְרֶהּ: כִּי וַיַּעֲמֵד מִלֶּאֲדָה יְהוָה:
בְּמִשְׁעוֹל הַכֹּהֲנִים וְגֵדֶר מוֹזָה וְגֵדֶר מוֹזָה:
כֹּה וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת־מִלֶּאֲדָה יְהוָה וַתִּלְחֹץ
אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחֹץ אֶת־רִגְלָהּ בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר
וַיִּסֹּף לְהַכֹּתָהּ: כִּי וַיִּוֹסֶף מִלֶּאֲדָה־יְהוָה עֲבוּר
וַיַּעֲמֵד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־יֶדְרֶךְ לְנִטּוֹת יָמִין
וַשְּׂמֹאוֹל: כִּי וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת־מִלֶּאֲדָה יְהוָה
וַתִּרְבֵּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיַּחֲרִיף בִּלְעָם וַיִּדַּ
אֶת־הָאֵתוֹן בַּמֶּקֶל: כֹּה וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי
הָאֵתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מִה־עַשִׂיתִי לָךְ כִּי
הִבִּיתִנִי זֶה שְׁלֹשׁ רִגְלָיו: כֹּה וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
לָאֵתוֹן כִּי הִתְעַלְלִיתְּ בִּי לֹא יִשְׁחָרֵב בִּידֵי כִי
עָתָה הִרְגִּיתִי: וַתֹּאמֶר הָאֵתוֹן אֶל־בִּלְעָם
הֲלוֹא אָנֹכִי אֶתְנֶךָ אֲשֶׁר־רִכַּבְתָּ עָלַי מַעֲזוֹדֶךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הִהֲסַבְנִי
הַסִּבְנִתִּי לַעֲשׂוֹת לָךְ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: לֹא וַיִּגַּל יְהוָה אֶת־עֵינָיו בִּלְעָם

רש"י

יחיד ו

האדם, שמתוך שיש צו דעת חסר דעתו כשיראה מוזיקין:
וחרבו שלושה בידו. אמר, רשע זה הניח כלי אומנותו, שכלי
זינן של אומות העולם נחרב, והוא צא עליהם צפיו שהוא
אומנות שלהם, אף אני אחפוש את שלו ואצא עליו צאומנותו,
וכן היה סופו ואת צלעם נן צעור הרגו נחרב (נמצא לה, ט):
(בר) במשעול. כתרומתו נשכיל, וכן אם ישפוק עפר
שומרון לשעלים (מלכס"ה ב, ט), עפר הנדבק בכפות הרגלים
נחלוק, וכן מי מדד נשעלו מים (ישעיה מ, ט), נרגליו ונהלוקו:
גדר מוזה וגדר מוזה. סתם גדר של אצנים הוא:
(בה) ותלחץ היא ענמה: ותלחץ. את אחריס, את רגל
נלעם: (בו) ויוסף מלאך ה' עבד. לעצור עוד לפניו להלן,

לְאֶסְטִייתָהּ לְאֹרְחָא: כִּי וְקָם
מִלֶּאֲכָא דִּי בְּשָׁבִיל פְּרָמִיא
אֶתְרָא דְּגִדְרָא מִפָּא וְגִדְרָא
מִפָּא: כֹּה וַחֲזוּת אֶתְנָא יֵת מִלֶּאֲכָא
דִּי וַאֲדַחֲיִקָתָא עִם כְּתִלָא וַדַּחֲקָתָא
יֵת רִגְלָא דְּבִלְעָם לְכַתֵּלָא וַאֲוִסִּיף
לְמַמְתָּה: כִּי וַאֲוִסִּיף מִלֶּאֲכָא דִּי
עֲבֹר וְקָם בְּאַתֵּר עֵק דְּלִית אֹרְחָא
לְמַסְטִי לִימִינָא וְלִסְמָאלָא:
כִּי וַחֲזוּת אֶתְנָא יֵת מִלֶּאֲכָא דִּי
וְרַבְעַת תַּחֲזוּת בִּלְעָם וְהִקִּיף רִגְזָא
דְּבִלְעָם וּמַחָא יֵת אֶתְנָא בַּחֲטָרָא:
כֹּה וַפְּתַח יֵי יֵת פְּמָא דְּאֶתְנָא
וַאֲמַרְתָּ לְבִלְעָם מָא עֲבַדִּית לָךְ
אֲרִי מַחֲיִנִי דִּנְן תִּלְתָּ זְמַנִּין:
כֹּה וַאֲמַר בִּלְעָם לְאֶתְנָא אֲרִי
חֲיִיכָת בִּי אֱלוֹי פֹּון אֵית חֲרָבָא
בִּידֵי אֲרִי פִּעֵן קִטְלִיתָּ:
וַאֲמַרְתָּ אֶתְנָא לְבִלְעָם הֲלָא
אָנָּה אֶתְנָה דְּרִכִּיכָתָא עָלַי מִדְּאִיתָךְ
עַד יוֹמָא הַדִּין הַמִּילָף אֲלִיפְנָא
לְמַעַבְדָּ לָךְ פְּדִין וַאֲמַר לֹא:
לֹא וְגִלָּא יֵי יֵת עֵינֵי בִלְעָם וַחֲזוּת

עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הִהֲסַבְנִי
הַסִּבְנִתִּי לַעֲשׂוֹת לָךְ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: לֹא וַיִּגַּל יְהוָה אֶת־עֵינָיו בִּלְעָם

להיות לפניו במקום אחר, כמו והוא עצר לפניו (נראה שגם,
א). ומדרש אגדה יש נחמנומא (מנחום ט) מה ראה לעמוד
נשלה מקומות, סימני אצות הראו: (בח) זה שלש
רגלים. קמו לו, אתה מנקה לעקור אומה החוגגת שלש
רגלים נשנה: (בג) התעללת. כתרומתו, לשון גנאי וזיוון:
לו יש חרב בידו. גנות גדולה היה לו דצר זה צעני השמים,
זה הולך להרוג אומה שלימה צפיו, ולאחון זו צריך לכלי
זיון: (ג) ההסבן הסבנתי. כתרומתו, וכן הלאל יסכן גצר
(איוב כב, ט). ורבותינו דרשו מקרא זה נגמרא, אמרו ליה מאי
טעמא לא רכבת אסוסיא, אמר להון נרטינא שדאי ליה כו',
כדאימא נמסכת עבודה זרה (ד):

לְאֶסְטִייתָהּ לְאֹרְחָא:
תרגם כאלו נכתב
"להטתה אל הדרך". וכן
כתב האב"ע שהמקרא
קצר בלשונו, ומש"כ
"הדרך", הכונה, אל
הדרך. (בר) בְּשָׁבִיל:
[כונתו] מקום מעבר צר
(ר"ע עירובין כב:; הערוך יבית
גלגול). והרע"ב (פאה ב, א)
כתב: "שביל זוטא טובא,
דשקיל כרעא ומנח
כרעא" (ע"כ). ואמנם יש
שפירשו "משעול" מלשון
שעל, שהוא כף הרגל
(יריעות שלמה). אבל כאן
היה מקום לאתון לעבור.
מלה זו נמצאת גם בלשון
המקרא (תהלים עז, ט),
ולהפך, לשון המקרא,
"משעול", יש אומרים
שהוא לשון ארמית,
נוטריקון, "מש-עול",
כשיבא אחד יסור אחד,
שאינ המעבר מכיל שני
בני אדם (מנחם בלולה).
אֶתְרָא: מלה נוספת
למלאות קצור לשון
המקרא (ביאורי אונקלוס).
(כה) עִם כְּתִלָּא: תרגם
"אל" בהוראת ע"ס. וכן כל
"דבר אל...". תרגמו,
מליל עם (ע"ש מ"כ לעיל א, א).
(כו) לִימִינָא וְלִסְמָאלָא:
הוסיף אותיות ל' ללשון
הכתוב, "ימין ושמאל".
(כז) וְרַבְעַת: [כונתו]
השכיבה לנח, וקרוי לו
(ויקרא יט, יט) "לא תרביע
כלאים" (מצודות תהלים קט,
ג). יש לפרש שמקור מלה
זו מלשון "רביץ", ובאה
אות ע' תמורת אות צ'
כרגיל בארמית [צמר
(ויקרא יג, מז ועוד) - עמר].
ועוד י"ל שהיא מגזרת
"ארבע" (עין אב"ע ויקרא יח,
כז). (כח) תִּלְתָּ זְמַנִּין:
שלוש פעמים. לא תרגם
"תלתא", לשון זכר (כדלעיל
טו, ט ועוד), כיון ש"רגלים"
במקרא פירושו, פעמים

(ע' רש"י שמות כד, יד), וענין "פעם" לשון נקבה היא. אבל כשבאה המלה "זמנין" לתרגם "זמנים", אז היא משמשת לשון זכר. "למועד הזה" (ברא' יז, כא), "לזימנא הדין",
ולא "הדין", לשון נקבה (שם כח, כ ועוד) (ביאורי אונקלוס ויקרא כג, טו). * (בט) חֲיִיכָתָּ: כונת אונקלוס לשון מחור ולגלוג, לשון גנאי וזיוון (עין רש"י כאן ובברא' יז, יז). וכ"כ רמב"ן
(איוב טו, טו) שלשון "עלילה" הוא המעשה אשר יעשו לבזיון ולשחוק. אֱלוֹ פֹון: מלה מורכבת משתי מלים, "אלו" - "פון". המלה "אלו" באה לתרגם "לוי". ואין "לוי"
לשון "הלוואי", כמו (ברא' יז, יח) "לוי ישמעאל יחיה לפניך" (מחברת מנחם שורש אולי; ועין רש"י ברא' ג, טו). והמלה "פון", היא מלה משימושית לשון הארמי, וכאן הכונה "אילו"
היה לי עכשיו חרב בידו" (עין מש"כ לעיל יא, כט). (ל) מִדְּאִיתָךְ: מאז שאתה חי [האות מ' משמשת תחת "מן" (מאז), האות ד' משמשת כמו "ש" - "בלה"ק, ו"איתך" פירושו "ישך" כתרומתו ברא' מג,
ד]. וכן תרגם "הן בעודני חי" (דברים לא, כז) "עוד דאנא קיים", וכמו "אזמרה לאלהי בעודי" (תהלים קד, לג) בעוד שאני חי (אב"ע שם). אבל הרד"ק (יחזקאל כה, טו), פירש "מעודך",
לשון "מקדום זמן", וכאן פירושו, "מזמן היותך רוכב, ואני ראויה לרכיבה". וכן פירש האב"ע כאן. הַמִּילָף אֲלִיפְנָא: הַלְמוֹד לְמוֹדָהּ אֲנִי (עין תרגום דברים ד, א ועוד). וכן
פירש רש"י (ות' גם ישעיה מ, כ; איוב כב, ב), וכ"כ רמב"ן (שם). ואולי דעת אונקלוס כמו ש' במדרש לקח טוב, ש"הסכן הסכנת" הוא כמו "השכל השכלתי" בהתחלפות
האותיות נ - ל, כמו 'נשפה' (נחמיה יג, ו) שהיא כמו 'לשפה'. המלה "אליפנא" מורכבת משתי מלים, "אליפא אָנָּה", לְמוֹדָהּ אֲנִי [אליפא - לְמוֹדָהּ, עין תיב"ע הושע יא, יא] (תשקן).
ותרגם "הסכנתי" בלשון הווה.

וַיֵּרָא אֶת־מִלְאָכָא יְהוָה נֶצֶב בְּדֶרֶךְ וַחֲרָבּוֹ
שְׁלֵפָה בִּידּוֹ וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאַפּוֹ: 16 וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵי מִלְאָכָא יְהוָה עֲלִמָּה הַפִּית אֶת־אַתְנָנְךָ זֶה
שְׁלוֹשׁ רִגְלִים הִנֵּה אֲנֹכִי יֵצְאֲתִי לְשֹׁטֵן בִּי־יִרְט
הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי: 17 וַתֵּרָאֲנִי הָאֲתֹן וַתֵּט לִפְנֵי זֶה
שְׁלֹשׁ רִגְלִים אוֹלִי נִטְתָּה מִפְּנֵי בִי עֲתָה
גַם־אֶתְכָּה הִרְגָתִי וְאוֹתָהּ הַחַיִּיתִי: 18 וַיֹּאמֶר
בַּלְּעָם אֶל־מִלְאָכָא יְהוָה חֲטָאתִי בִי לֹא יָדַעְתִּי
כִּי אַתָּה נֶצֶב לְקִרְאָתִי בְּדֶרֶךְ וְעֲתָה אֲסִירָע
בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה לִי: 19 וַיֹּאמֶר מִלְאָכָא יְהוָה
אֶל־בַּלְּעָם לֹךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאַפֶּס אֶת־הַדֶּבֶר
אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תִּדְבֹּר וַיֵּלֶךְ בַּלְּעָם
עִם־שְׂרָי בָּלָק: 20 וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בַלְּעָם
וַיֵּצֵא לְקִרְאָתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אֲרָנָן אֲשֶׁר בְּקִצָּה
הַגְּבוּל: 21 וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בַּלְּעָם הֲלֹא שְׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לְקִרְאָתְךָ

יֵת מִלְאָכָא דִּי מַעְתַּד בְּאוֹרְחָא
וַחֲרָבִיָּה שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַכְרַע
וּסְגִיד לְאַפּוּהִי: 16 וַאֲמַר לִיה
מִלְאָכָא דִּי עַל מָא מַחֲיֵתָא יֵת
אַתְנָנְךָ דִּנָּן תִּלַּת זְמַנִּין הָא אָנָּא
נַפְקִית לְסֹטֵן אַרִי גְלִי קְדָמִי דָּאָתָּ
רְעִי לְמִיזֵל בְּאוֹרְחָא לְקַבְּלִי:
17 וַחֲזַתְנִי אֶתְנָא וּסְטַת מִן קְדָמִי
דִּנָּן תִּלַּת זְמַנִּין אֵלּוּ פֻּזְן לֹא סְטַת
מִן קְדָמִי אַרִי פֻּזְן אַף יֵתָךְ
קְטִלִית וַיִּתֵּה קְיָמִית: 18 וַאֲמַר
בַּלְּעָם לְמִלְאָכָא דִּי חֲבִית אַרִי
לֹא יָדַעִית דָּאָתָּ מַעְתַּד לְקְדָמוֹתִי
בְּאוֹרְחָא וַכְרַע אִם בִּישׁ בְּעֵינְךָ
אֶתוֹב לִי: 19 וַאֲמַר מִלְאָכָא דִּי
לְבַלְעָם אִיזִיל עִם גְּבֻרָא וּבְרַם
יֵת פִּתְגָמָא דְּאִמְלִיל עִמָּךְ יִתִּיה
תְּמַלִּיל וְאִזִּיל בַּלְּעָם עִם רַבְרָבִי
בָּלָק: 20 וַיִּשְׁמַע בָּלָק אַרִי אֶתָּא
בַּלְּעָם וַנִּפְק לְקְדָמוֹתִיהּ לְקִרְתָּא
דְּמוֹאָב דְּעַל תַּחֲסוּם אֲרָנָן דְּבַסְטָר
תַּחוּמָּא: 21 וַאֲמַר בָּלָק לְבַלְעָם
הֲלֹא מִשְׁלַח שְׁלַחִית לְוִתְךָ

(לא) וַכְרַע: הוא תרגום של "ויקד" אבל לפי הברייטא (מגילה כב), "כריעה", על ברכים, וכן הוא אומר (מלכים א' ח, נד) "מכרוע על ברכיו", ו"קידה", על אפים, שנאמר (מלכים א' א, טו) "ותקד בת שבע אפיים ארץ" (פסוק). אבל לדעת הירושלמי (ברכות פ"א ה"ה), קידה היינו כריעה, כמו שתרגם אונקלוס (פירוש החרדים שם). וסְגִיד לְאַפּוּהִי: עיין ברא' (מח, יב) שתרגם "וישתחו" לאפיו ארצה" - "וסגיד על אפּוּהִי". ו"ל שכאן הכונה לאפיו של המלאך. ואולי דייק אונקלוס ממה שכתוב כאן "לאפיו" לבר, ולא "לאפיו ארצה" (כברא' שם) (באורי אונקלוס). (לב) אַרִי גְלִי קְדָמִי: צ"ע למה הוסיף אונקלוס מלים אלו. דָּאָתָּ רְעִי לְמִיזֵל בְּאוֹרְחָא לְקַבְּלִי: שאתה רוצה ללכת בדרך לנגדי. פירש "ירט" לשון רצון, כפירוש האחרון שברש"י (נחמה לג), ותרגם "הדרך", כמו "בדרך". אבל צ"ע מקור בפסוק למלה "דָּאָתָּ" שבתרגום. ואף שגם רש"י פירש שחסר במקרא "בעל הדרך", בכל אופן למה תרגם אונקלוס לשון נוכח (שאתה), ולא לשון נסתר (שהוא), הרי "ירט" הוא במשקל "פעל", עבר נסתר. לְמִיזֵל בְּאוֹרְחָא לְקַבְּלִי: [כונתן] "לנגדי" במקרא פירושו "נגד רצוני". כמו "כי הכעיסו לנגד הבונים" (נחמיה ג, לו), ואין פירושו "לנגד עיני" (רמב"ן). ונראה שדייק מדלא תרגם "קדמי" כמו שתרגם לשון "נגד" בברא' (לא, לב) ועוד (פ.א.ל.). ועוד נראה שהמלה "לקבלי" מוסבת על "למיזל", מפני שאם היא מוסבת על "באורחא" היה לו לתרגם "דלקבלי" (הני"ל).

רש"י
את האשה ואת הצהמה (ס' טו): (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנום, ועל כרחו הודה, שהוא היה משתבח שידוע דעת עליון, ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לך. להתייחס נגד המקום היא תשובה זו, אמר לו, הוא צעזעמו זוני ללכת ואחיה מלאך מצטל את דבריו, למוד הוא צדק שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאצרהם קח נא את צנן וגו' (בראשית כב, ג) ועל ידי מלאך צטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך נריך אני לשו: (לח) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך זה, מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם, וסופך להאזד מן העולם (צמ"ד כ, טו): ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק, שמח לקלס כמותם: (לו) וישמע בלק, שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו (צמ"ד ס' טו), עיר המשונה שלו, לומר, ראה מה אלו מנקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל בדרך. נתנא שסופו ללכת מעמו צקלון:

(לב) בִּי יִרְט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי. רצונו חכמי המשנה דרשוהו (שם קה) נוטריקון, יראה, ראתה, נטמה, צביל שהדרך לנגדי, כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו, כי חרד הדרך לנגדי, לשון רטט, כי ראיתי צל הדרך שחרד ומרר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי, ומקרא קצר הוא, כמו ותכל דוד (שמואל ב' יג, טז). לִישָׁנָא אַחֲרִינָא, ירט לשון רצון, וכן ועל ידי רשעים ירטי (איו"ט, יא), מפיס ומנחם אותי על ידי רשעים, שאין אלא מקניטים: (לג) אוֹלִי נִטְתָּה. כמו לולא, פְּעָמִים שְׁאוּלִי מַשְׁמַשׁ צִלְשׁוֹן לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו גם הרגתי אותך, כלומר לא העכזה צלצד קְרָאָתְךָ על ידי, כי גם ההריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדיצרה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד צמוכתה, כמו שכתוב ויאמר לא, הרגתה, שלא יאמרו זו היא שקלקה את צלעם צמוכתה ולא יכול להשיב, שחם המקום על כבוד הצריות (צמ"ד כ, יד), וכן ואת הצהמה תהרוגו (ויקרא כ, טו), וכן והרגת

בְּאוֹרְחָא: הוסיף אות ב' על לה"כ (ע' מש"כ לעיל פסוק ח). (לג) מִן קְדָמִי: וכן פירש הרמב"ן, שמש"כ במקרא "לפני", פירושו, "מפני", (וכן הוא בהמשך לשון הפסוק), ולא כמו שפירשו, "ותט אל השדה כאשר היתה לפני", ע"ש. אֵלּוּ פֻּזְן: עיין מש"כ לעיל (פסוק טו). אֵלּוּ פֻּזְן: נראה שאונקלוס מפרש "אולי" במקרא, כמו, "לולא", וכן פירשו רש"י והאב"ע והקדמון מנחם בן סרוק (מחברת אולי), אבל עיין רש"י ורד"ק (ס"ה ש"א לה), שתמחו על פירוש זה. דָּאָתָּ: תרגם המלה "כִּי" במקרא בהוראת "אשר", לפי שאין כאן תנינת טעם (ב.א. ברא' ג, יט). (לה) וַכְרַע: וכן פירש הקדמון מנחם בן סרוק (מחברת אפס ב). ודומה לשון הכתוב כאן, "ואפס את הדבר וגו'", ללשון הכתוב לעיל (פסוק כ) "ואך את הדבר וגו'". (לו) דְּבַסְטָר: תרגם קצה בלשון "סטר" (תרגום של "צד"). אבל לק' (לז) תרגם "בקצה ארץ אדום", "בספיפי", וצ"ע (עיין מש"כ

למה לא־הלכת אלי האמנם לא אוכל
בפרך: לא ויאמר בלעם אל־בלק הנה
באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה
הדבר אשר ישם אלהים בפי אתו אדבר:
רביעי ששי כשהן מחוברין לא וילך בלעם עם־
בלק ויבאו קרית חצות: ^מ ויזבח בלק
בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר
אתו: מא ויהי בבקר ויקח בלק את־
בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה
העם: כג ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי
בזה שבעה מזבחת והבן לי בזה שבעה
פרים ושבעה אילים: ^ד ויעש בלק באשר
דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל
במזבח: ^ג ויאמר בלעם לבלק התיצב על־עלתך ואלכה אוֹלִי
יקרה יהוה לקראתי ודבר מה־יראני והגדת לי וילך שפי:

רש"י

(למ) קרית חצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף
נחלתיה, לומר, ראה ורחם שלא יעקרו אלו: (מ) בקר
וצאן. דבר מועט, בקר אחד ולאן אחד נלמד (כ"ד ע"פ):

בלשון עירובי חצרות "בהדין עירובא" היא שרא לנא לאפקא ולאעלא (להוציא ולהכניס) וכו'. לקרית מחוזותי: עיר מטרופולין לכל המחוזות שמסביב (מפאס לשון). ויא
שהיה לכל מחוז שמסביב רחוב מיוחד בהעיר הזו (עיי' נחל קדומים לחיד"א, אות יד). ולא תרגם "חצות" שווקים, כמו שתרגם בכרא (ט, כב; יב, ו) וכמו שפירש"י כאן.
מחוזותי: לשון עיר (רש"י ערכין יד. ד"ה אחד). והאב"ע כתב (שמות יב, לו) שאינו עיר (ע"כ), והוא ה"פלך" המוזכר במקרא (נחמיה ג, יב) "חצי פלך ירושלם" (אב"ע שם). ובמקום
אחר (דניאל ב, מט) כתב האב"ע שמלך שיש לו עשרה מחוזות הוא מלך גדול (ע"כ). צ"ע שלא תרגם "מחוזות" כלשון הכתוב, אלא הוסיף על לשון המקרא הכינוי, מחוזות
שלו (עיי' ביאור אונקלוס). (מ) תורין וצאן: שוורים וצאן. דלא כרש"י שכתב (ע"פ במדבר כה ב, יז) בקר אחד וצאן אחד בלבד (בין הטוב). (מא) לרמית: לשון רוממות (מתורגמן אב"ע).
"במה" במקרא, פירושו, מקום רם וגבוה (עיי' רמב"ן דברים טז, כב ורש"י שם לב, יג). אבל "והשדמתי את במתיכם" (ויקרא כו, לו), תרגם, "במתכון" (ח.א.), כיון שהכונה שם
מזבחותיכם, ולא מקומותיכם הגבוהים (מ.א.ל.). דחלתיה: יראתו. רש"י פירש "בעל", שם ע"ז. אבל אונקלוס לא תרגמו בשמו. וכן לק' (כג, כח) שם העבודה זרה "פעור",
לא תרגם אונקלוס בשמו. אבל עיי' ביהושע (יג, יז) שמוזכר "במות בעל", ותרגם יונתן כלשון המקרא. ע' מש"כ לעיל (כא, כח). קצת: משורש "קצה", ודומה במשקלו
ללשון הכתוב "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים" (ברא' מז, ב), [וגם שם תרגם אונקלוס, "ומקצת מן אחוהי"], "ומקצת ימים עשרה" (דניאל א, טו) ועוד (רד"ק, סה"ש קצה').
ודלא כדעת זקנים לבעלי התוס', שראה כל העם מקצה, עד סוף המחנה. (כג א) ואתקין: כל לשון הכנה ותיקון הכתוב באות כ', מתורגם בלשון "תקון" באות ק'.
ולא נמצא לשון תקון באות ק' בכל המקרא, רק בקהלת (א, טו; ז, יב; יג, ט) (ספר החשבי, שורש תקן). וכן כתב "הכתב והקבלה" (דברים ט, ג), שלשון "תכן" באות כ' ענין אחד
עם שורש "תקן" בק', לסדר ולתקן. וב"שכלי הלקט" (פב) כתב ש"תכנת שבת" (במוסף לשבת) הוא לשון סידור. (ב) על כל מדפח: יש אשר ה' הידיעה פירושה, "כל אחד
מן הדברים הנדונים". ומה שכתוב כאן "במזבח" (שהוא כמו "במזבח"), משמעו, בכל אחד משבעת המזבחות הבנויים (אב"ע). וכן "שבע ביום הללתיך" (תהלים קיט, קסד),
"ונתן לו ככר לחם ליום" (ירמיהו לו, כא) ועוד (א.א.). ג ואתקח: תרגם הליכה, בשורש "הך" (כמו "הלך" בהשמטת אות ל'), אבל בסוף הפסוק תרגם הליכה, "אזל", ולק' (כד, א
ועוד), תרגם, "הליך". יתכן ששנוי התרגומים מקורו בזה שיש שני שורשים בלח"ק, "ילך" - "הלך" (מתורגמן). ואמנם מפרשי אונקלוס דנים בהבדל בין הלשונות, אך עכ"פ
נראה שלשון הליכה הבא בלשון עתיד מתורגמת תמיד בשורש "הך". ופתגמא דייחוינני: והדבר שייחוינני: המלים "מה יראני", מחוברות במקף, ופירושו, שייחוינני (ביאור
אונקלוס). יחידאי: [כונתו] לשון הכתוב "שפי". מלשון שופי ושקט, שאין עמו אלא שתיקה (כיון שהולך יחיד) (רש"י). ואין אונקלוס מפרש "שפי", חגיר, כפירוש הרשב"ם
(וכדרכת חז"ל בסוטה י). וגם אינו מפרש כהאב"ע, ורמב"ן (לעיל כב, מא), ורד"ק (ישעיהו מט, ט) שהלך למקום גבוה. איתא בוהור (וישלח קט), ר' שמעון אומר, בא וראה מה
כתיב בו בבלעם הרשע, "וילך שפי", יחידאי, שהלך יחיד, כמש"כ "שפיפן עלי ארח", שאותו הנחש שהולך יחיד לארוב לעוברי דרכים ושבילים, כמו כן
בלעם הלך יחיד, מאי טעמא, כדי להמשיך עליו רוח הטומאה.

לעיל כ, טז). לו) אתיתא:
פירש לשון הכתוב
"הלכת" - "באת", וכן
פירש האב"ע. וכתב
שמפרש כן מפני המלה
"אלי" (ע"כ). אבל אונקלוס
מתרגם לשון הליכה
בלשון ביאה גם בעוד
מקומות, ע' מש"כ לעיל
(פסוק ו). הפתגמא:
הבאת. "האמנם" הוא
מלשון "אמן" (לעיל ה, כב
ועוד). אמת (רד"ק סה"ש
אמן). הויתא אמר:
הוספה על לשון המקרא.
כתב המהר"ל (גור אריה)
שרש"י כתב (מתנחומא י'
נחנבא שסופו לצאת
מעמו בקלון), מפני
שהיה בלק צריך לומר
"האמנם אמרת לא אוכל
כבדך" (ע"כ). וכן באמת
תרגם אונקלוס. ויש
אומרים שאולי ירמוז למה
שאמר לשלוחים (לעיל פסוק
יח) "אם יתן לי בלק" (לחם
ושמלה). (לח) המיכל
יכילנא: היכול יכול אני.
ע' מש"כ לעיל (פסוק יח).
מדעם: פירושו דבר קטן,
משהו (עיי' אונקלוס לק' לא,
כג), ואין פירושו כלשון
בני אדם "כלום" (עיי' נפש
הגור, מבוא לח"ב, ערך מאומה).
(לט) ואתקח: "ויבא"
במקרא הוא לשון הכנסה
שתרגומו בשורש "עול",
אבל לשון ביאה סתם,
שהגיעו למקום, מתורגם
בלשון "אתא", כדלעיל
פסוק לח (ע' מחברת הערוך
לר"ש פרחון יבוא'). וכן הוא

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל-בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת-
שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עֲרֹכְתִי וְאָעַל פָּר וְאֵיל
בַּמִּזְבֵּחַ: ֹה וַיֵּשֶׁם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר
שׁוּב אֶל-בָּלָק וְכֹה תִדְבֹּר: ֹ וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה
נָצַב עַל-עֲלָתוֹ הוּא וְכָל-שָׂרֵי מוֹאָב: ֹ וַיֵּשֶׂא
מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר מִן-אַרְם יִנְהִי בָלָק מִלֶּד-מוֹאָב
מֵהַר-רִי-קָדִם לָכֹה אֶרְהִי לִי יַעֲקֹב וּלְכֹה זַעֲמָה
יִשְׂרָאֵל: ֹ מָה אֶקֶב לֹא קֶבֶה אֵל וּמָה אֶזְעֵם לֹא
זַעַם יְהוָה: ֹ כִּי-מֶרְאֵשׁ צָרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגִּבְעוֹת
אֲשׁוּרֵנוּ הֵן-עֵם לְבָרָד יִשְׁכֹּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב:

רש"י

ראוי להתקלל, מה נאמר שם, גם צרוך יהיה (שם כז, לג),
צמצמים נאמר אלה יעמדו לצורך את העם (דברים כז, יג),
צמצמים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם, אלא ואלה
יעמדו על הקללה, לא רצה להזכיר עליהם שם קללה (במד"ד ב,
ט): לא זעם ה'. אני אין כח, אלא שאני יודע לכונן השעה
שהקב"ה כועס בה, והוא לא כעס כל הימים הללו שזאת
אלוהי, וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יען וגו' ומה ענה אותו
בלעם וגו', למען דעת לדקות ה' (מכילתא, ר' ברכות י, א): (ט) כי
מראש צרים אראנו. אני מסתכל צראשיתם וצתחלת
שרשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כלוריס וגבעות
הללו, על ידי צרות ואמהות: הן עם לבדר ישכן, הוא אשר
זכו לו צותיו לשכון דד, כתרוממו: ובגוים לא יתחשב.
כתרגומו, לא יהיו נעשין כלל עם שאר האומות עובדי
גילולים, שנאמר כי אעשה כלל כלל הגוים וגו' (ויקרא י, יא),
אין נמנין עם השאר. דבר אחר, כשהן שמחין אין אומה
שמהם עמהם, שנאמר ה' דבר ינחנו (דברים לג, יא) וכשהאומות

וַיַּעַרְע מִימָר מִן קָדָם יִי בִּבְלָעָם
וַאֲמַר קְדָמוֹהִי יִת שִׁבְעָא
מִדְּבָחִין סְדִירִית וְאַסִּיקִית תּוֹר
וְדָכָר עַל כָּל מִדְּבָח: ֹ ה וְשׁוּי יִי
פִתְגָמָא בְּפִמָּא דְּבִלְעָם וַאֲמַר
תּוֹב לּוֹת בָּלָק וּכְדִין תִּמְלִיל:
ו וְתָב לּוֹתִיהָ וְהָא מַעֲתָד עַל
עֲלִיתָהּ הוּא וְכָל רִבְרִי מוֹאָב:
ו וְנִטְל מִתְּלִיהָ וַאֲמַר מִן אַרְם
דְּבָרֵי בָלָק מִלְּפָא דְּמוֹאָב מִטּוֹרִי
מִדְּנָחָא אִיתָא לּוֹט לִי יַעֲקֹב
וְאִיתָא תְּרִיף לִי יִשְׂרָאֵל: ֹ ה מָה
אֶלוֹטִיָּה דְּלֹא לְטִיָּה אֵל וּמָה
אֶתְרִכִּיָּה דְּלֹא תְּרִכִּיָּה יִי: ֹ ט אֲרִי
מִרִּישׁ טוֹרִיא חֲזִיתִיה וּמִרְמָתָא
סְכִיתִיה הָא עֲמָא בְּלַחֲדִיהוֹן
עֲתִידִין דִּיחֲסִנּוֹן עֲלִמָּא
וּבְעַמְמָא לֹא יִתְדָנוּן גְּמִירָא:

אלה שמיקה: (ד) ויקר. לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת
קר, כלומר צקושי וציוון, ולא היה נגלה אליו ציוס, אלא
נשניל להראות חזקתו של ישראל: את שבעת המזבחות.
שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא את שבעת
המזבחות, אמר לפניו, צותיהם של אלו פנו לפניך שבעה
מזבחות, ואני ערכתי כנגד כלן, אצרהם בנה ארבעה, ויין שם
מוצח לה' הנראה אליו (בראשית יב, א) ויעתק משם ההרה וגו'
(שם ט, ט) ויאהל אצרהם וגו' (שם יג, יא), ואחד זהר המוריה, ויחנק
בנה אחד ויין שם מוצח וגו', ויכרו שם עזדי יחנק צאר (שם
כז, כה), ויעקב בנה שמים, אחד נשכס, ואחד צבית אל: ואעל
פר ואיל במזבח. ואצרהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה
לי יעקב ולבה זועמה ישראל. שני שמותיהם אמר לו
לקללם, שמה אחד מהם אינו מוצהק: (ח) מה אקוב לא
קבה אל. כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו, כשהזכיר אציהם
את עונם כי נאפס הרגו איש, לא קלל אלא אפס, שנאמר
ארור אפס (בראשית מט, ז), כשנכנס אציהם צמרמה אלא אציו היה

שהכועס אינו מניח לאדם לבוא לפניו, כמו שתרגם המתרגם בכל מקום על זעם, "תריך", לשון גירושין. וזהו שכתוב (שם) "לפני זעמו מי יעמוד" (ע"כ). וע' מש"כ רש"י
הירש (משלי כב, יד), שהשרשים "כעס", "אנף", "קצף", מבטאים את מצבו של הכועס, והם פועלים עומדים. אבל "זעם" הוא פועל יוצא, ואחריו בא המושא, עיין מלאכי
(א, ד) "והעם אשר זעם ה'", ומשלי (כד, כד), ולכן מצינו, "זעם ה'" (ע"כ). וכן גם בתרגום "תריך", הוא פועל יוצא. תריך לִי: הוסיף המלה "לי" שאיננה בכתוב, כי המלה
"לי" הראשונה מתיחסת גם למלה "זעמה" (לחם ושמה). (ח) מָה אֶלוֹטִיָּה דְּלֹא לְטִיָּה אֵל וּמָה אֶתְרִכִּיָּה דְּלֹא תְּרִכִּיָּה יִי: תרגם כאילו לשון הכתוב, מה אקוב "אותו",
אשר לא קבה "אותו" ה', ומה אזעם "אותו", אשר לא זעם "אותו" ה' (לחם ושמה). ובנוגע למלה "קבה" יתכן שמפרש כהאב"ע ש"קבה" כמו "קבו", קוב אותו (ע"כ),
ובנוגע למלה "אזעם", יתכן שמפרש "אזעם אותו". עפ"י מש"כ לעיל (ד"ה תריך) מרש"ר הירש. אל: קשה, דרך התרגום לתרגם שם "אל", "אלהא" (כדלעיל יב, יג ועוד).
ועיין מש"כ לק' (כד, ד). (ט) טוֹרִיאָא: [ה]הָרִים. לא תרגם "צרים", סלעים (בלשון רבים טוֹרִיאָא), על דרך שתרגם בשמות (לג, כא), שכאן כונת המקרא ראש ההרים שהוא (בלעם),
עכשיו עומד עליהם, שהרי העלהו לבמות בעל (כלעיל כב, מא). וכן פ' הרמב"ן (שערי אהרן). או כיון שמוזכרות גבעות בסמוך, "צרים" הם ההרים, שהרי הרים וגבעות
אחים ורעים במקרא (ישעיהו ב, ב ועוד) (נפש הגר). חֲזִיתִיה: תרגם בלשון עבר, רָאִיתִי (כתרגום ברא' מד, כח), דלא כתרוממו יב"ע ורש"י ועוד, שפירשו ש"אָרְאֵנוּ", הכונה עכשיו.
וּמִרְמָתָא: לשון רוממות (מתורגמן שורש גבע). סְכִיתִיה: לשון צופה (כברא' לא, מט) ומביט (ברא' טו, ה ועוד). כלשון הכתוב "עֲבָרוּ מִשְׁפָּחוֹת לְכָב" (תהלים עג, ז) (מצודות איוב לח, לח),
ותרגם בלשון עבר, ע' מש"כ לעיל (ד"ה חֲזִיתִיה). הָא עֲמָא: במלה "הא" מתרגם אונקלוס גם המלה "הן", וגם המלה "הנה" (לעיל כב, ה ועוד), וכמו שכתב הרד"ק (סח"ש
הן), ש"הנה מקורו מהמלה "הן", בתוספת ה'. בְּלַחֲדִיהוֹן עֲתִידִין דִּיחֲסִנּוֹן עֲלִמָּא: לבדם עתידים שִׁירְשׁוּ העולם. ר"ל, כי כאשר יעשה השי"ת כלה בגוים, ישראל
יהיו לבדם בעולם (מפרש לשון). ותרגם "לבדר ישכן", כעין תרגומו בנבואת משה רבנו, "ה' בדר ינחנו" (דברים לב, יב), "ה' בלחודיהוֹן עֲתִידִין לְאֲשִׁרְיִיהוֹן בְּעִלְמָא דְּהָא
עֲתִיד לְאֲתִתְדָתָא" (ביאורי אונקלוס). וּבְעַמְמָא לֹא יִתְדָנוּן גְּמִירָא: [כונתו] לא יהיו נעשין [בכרש"י דבור: נעשין] כלה עם שאר האומות (רש"י). יִתְדָנוּן: יהיו נדונים, יִשְׁפֹּטוּ.
גְּמִירָא: פְּלָה, כלשון הכתוב "יִגְמֹר נָא רַע רַעֲשִׁים" (תהלים י, ז). אבל בתרגום יב"ע פירש "בגוים לא יתחשב", שעתידיים שִׁירְשׁוּ העולם מפני שאינם הולכים במנהגי

יְמֵי מִנָּה עֶפְרַיִם יַעֲקֹב וּמִסֹּפֶר אֶת־רִבְעַ יִשְׂרָאֵל
תָּמַת נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶה אַחֲרִיתִי כְּמֹהוּ:
וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בָּלְעָם מַה עֲשִׂיתָ לִּי לִקְבֹּ
אֵיבִי לְקַחֲתִיךָ וְהִנֵּה בִּרְכָתְךָ בְּרַךְ: י וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׁים יְהוָה בְּפִי אֶתֹ
אֲשַׁמֶּר לְדַבֵּר: ח מִיִּשְׂרָאֵל אֵלָיו בָּלָק לֵךְ־
נָא אֵתִי אֶל־מְקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם
אִפְסָם קִצְחוֹ תִּרְאֶה וְכָלוּ לֹא תִרְאֶה וְקִבְּנוּ־לִי
מִשָּׁם: י וַיִּקְלְחוּ שְׂדֵה צִפִּים אֶל־רֹאשׁ הַפְּסָגָה
וַיִּבְנוּ שְׂבָעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וְאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ:
טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲתִיֵּצֵב כֹּה עַל־עֲלֹתֶךָ וְאֲנֹכִי
אֶקְרָה כֹּה: טז וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בָּלְעָם וַיִּשָּׂם
דְּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תִדְבֹּר:

רש"י

עוזי גילולים בטובה, הם אוכלין עם כל אחד ואחד, ואין
עולה להם מן החשדון, וזהו ונגוים לא יחשדו: (י) מי מנה
עפר יעקב וגו'. כמרגומו דעדקא דצית יעקב וכו', דלרצו
משריתא ארבע דגלים. דבר אחר, עפר יעקב, אין חשדון
צמזם שהם מקיימין צעפר, לא תחשוש צור וצחמור (דברים
כג י), לא תורע כללם (ויקרא יט, יט), אפר פרה, ועפר סוטה,
וכיוצא בזה: ומספר את רבע ישראל. רצונו, וזרע
היוצא מן השמיים שלהם: תמת נפשי מות ישרים. שזה:
(יג) וקבנו לי. לשון נווי, קללהו לי: (יד) שדה צופים.

י מאן יכול לממני דעדקא
דבית יעקב דאמיר עליהון
יסגון פערפא דארעא או חדא
מארבע משריתא דישראל תמות
נפשי מותא דקשיטוהי ויהי
סופי פותהון: יא ואמר בלק
לבלעם מא עבדת לי למלט
סנאי דברתך והא ברכא מברכתך
להון: יב ואתיב ואמר הלא
ית דישוי יי בפמי יתיה אטר
למלא: יג ואמר ליה בלק איתא
פען עמי לאתר אחרון דתחזיניה
מתמן לחוד קצתיה תחזי וכליה
לא תחזי ותלוטיה לי מתמן:
יד ודבריה לחקל סכותא לריש
רמתא ובנא שבועא מדבחינ
ואסיק תור ודבר על כל מדבח:
טו ואמר לבלק אתעתד הכא על
עלתך ואנא אתמטי עד כא:
טז וערע מימר מן קדם יי בבלעם
ושוי פתגמא בפמיה ואמר
תוב לות בלק ובדין תמליל:

מקום גבוה היה, ששם הצופה עומד לשמור אם יצא חיל על
העיר: ראש הפסגה. נלעם לא היה קוסם כלל, ראה בלק
שעמידה פרעה להפוך ציראל משם, ששם מת משה, כסבור
ששם תחול עליהם הקללה, וזו היא הפרעה שאני רואה:
(טו) אקרה בה. מאת הקצ"ה. אקרה. לשון אפפעל:
(טז) וישם דבר בפיו. ומה היא השמיה הזאת, ומה חסר
המקרא צאמרו שז אל בלק וכה מדבר, אלל כשהיה שומע
שאינו נרעה לקלל, אמר מה אני חוזר אלל בלק לנערו, ונתן
לו הקצ"ה רסן ומכה צפיו, כאדם הפוקס צהמה נחמה

הגוים. (י) דעדקא: לשון
דק (כתרגום שמות טז, יד; ויקרא
יג, ל), והכונה, הילדים
הקטנים (עין חכ"ע ירמיהו טז,
ח). אונקלוס פירש "עפר",
כמו "עפר האילים" (שיר
השירים ב, ט) (בעל הטורים), או
שפירש "עפר" במקרא הוא
לדקותו, ואין הדמיון
ליריבו, כיון דלא אמר
הכתוב "עפר הארץ"
(כברא יג, טז ועוד). וגם הרי
אינו נקרא "עפר" ע"ש
היריבו שלו, שאף חלק
אחד קטן יקרא "עפר"
(עין גור אריה). דאמיר
עליהון יסגון: הכונה למה
שהבטיח הקב"ה ליעקב
(כברא כח, יד) "והיה זרעך
כעפר הארץ" (ת.ש.).
שהקטנים הם בלי מספר,
כיון שתמיד מתרבים.
ונלמד זה מהמלה "עפר"
בלשון הכתוב, שהרי
מדוע קרא לקטנים דוקא
"עפר", הרי הרבה דברים
קטנים יש בעולם (גור
אריה). או שמדמה לעפר
רק לדקותו, וההמשך בא
להסביר את "מי מנה",
שא"א למנות כיון
דאמיר עליהון יסגון
וכו" (מפרא לשון). מארבע
משריתא: [כונתו] "ארבע
דגלים" (רש"י). ותרם
רובע" מלשון ארבעה
ו"מי מנה" שבראש
הפסוק מוסב נמי על
ו"מספר", ש"מי מנה את
מספר" (ע' שפתי חכמים). וכן
המלה "לממני" שבתרגום
מוסבת גם לזה, כמו "או
לממני חדא מרעא מארבע

משריתא" (לחם ושמלה). והאות ו' במלה "ומספר", היא במקום המלה "או", וכן פירש רבינו בחיי (יהל אור). וצ"ע שהרי נמנו הדגלים (לעיל ב, ד ואילך). וי"ל דזה כשלא זכו
אבל כשיזכו אין מספר אפי' לדגל אחד (באר בשדה). צ"ע שלא תרגם המלה "ומספר". וי"ל שהיא מקור, כמו "ולספור" (שהרי נקודה בקמ"ץ, ואינה סמוכה, וכן מוכיחה המלה "את"
שאחריה), וא"כ היא כמו "ולמסע את המחנות" (לעיל י, ב) (רד"ק ברא' כז, ל; גור אריה). * דקשיטוהי: הכונה אנשי אמת שלו, הוסיף הכנוי "שלו", וכן הוסיף רש"י, "ישרים
שבהם" (תוי"ט). אבל הרמב"ן פירש ש"ישרים", הוא כינוי לכלל ישראל הנקראים, "ישורון" (דברים לג, ה). ויחי: ל' זכר, לפי שהמלה "סוף" בתרגום היא לשון זכר, אבל
"אחריתי" במקרא, היא לשון נקבה, ולכן כתוב "ותהי" ("משכיל דורש" לר"י קורח). פותהון: תרגם כאילו היה לשון הכתוב, "במהם", שהרי "ישרים" במקרא לשון רבים
הוא. (יא) ברכא מברכתך: לברך אתה מברך. תרגם "ברך". מקור (וכמו שפירש הרד"ק בסה"ש בריך; וכן תרגם לק' פסוק כה), ותרגם כאילו היה לה"כ "ברך אתה מברך (ל' הוזה)
להם". אבל לשון "ברכה" שהיא שם עצם, תרגומו "בירכא" (עין תרגום ברא' כז, לו). ואמנם לק' (פסוק כ) פירש "ברך" כשם עצם (עין משי"כ שם ד"ה ברכו). לחון: הוסיף המלה
הזו, לקוצר לשון המקרא, וכן לק' (פסוק כ) הוסיף המלה "לישראל" מטעם זה. צ"ב דלכאורה היה ראוי לתרגם "יתהון", כבשאר לשון ברכה, "ויברך אותם" (ברא' מט,
כה), "ויברך יתהון" (לחם ושמלה). אבל מצינו סגנון זה נוהג לפעמים בלח"ק ("ויברכו העם לכל האנשים" נחמיה א, ועוד), וכן בתרגום, כגון כאן ובברא' (מט, כז). וצריך טעם לשינויים.
יג) ותלוטיה: ותקללנו. תרגם לשון עתיד, ולא לשון צווי ("ולוטיה", כמשמעות לשון הכתוב, וכמו שפירש"י. ותרגם כן מפני שהיתה כונת בלק "אולי תוכל לקוב אותו",
כמו שאמר לק' (פסוק כז) "אולי יישר בעיני האלהים" (עין רא"ם שם, וגור אריה כאן ושם). וי"א שכיון שאמר לו בלעם פעמיים (לעיל פסוק יב; כב, לח) שאינו ברשות עצמו, לא היה
יכול בלק לצוותו לקלל (ביאורי אונקלוס). (יד) סבותא: [כונתו] לשון הבטה (רש"י שמות יד, כד). רמתא: תרגם "פסגה" בלשון רוממות, וכן פירש"י (לעיל כא, כ ד"ה פסגה).
טו) הקא: פירושו, "פה" (כדלעיל כב, ח ועוד), "בפה" (כדלעיל פסוק א ועוד) (לחם ושמלה). נראה שהוא פירוש המלה "כה", אבל לא תרגומו, שהרי בסוף הפסוק תרגם "כא",
עין משי"כ לק' שם. אתמטי: אגיע (עין תרגום ברא' כה, יב; ויקרא ה, ז). תרגם "אקרה" באופן אחר ממה שדרכו, שהרי רגיל לתרגם לשון "קרה" בלשון "ערע" (עין פסוק טז
ועוד), שהוא לשון מקרה. ואמנם בתרגום יב"ע תרגם "אתארעי" (עין נתינה לגר). וכן פירש"י (שמות ג, יח) ש"אקרה" הוא לשון מקרה. כא: בלשון הגמרא, "כאן" (מוסף הערוך
כא). וי"א שהמלה "כה" כשהיא באה לבד, הוראתה מקום בלתי נודע. ואונקלוס תרגם "פה" הראשון בפסוק, "הכא", שמראה מקומו באצבע, ו"פה" השני המוזכר
בפסוק, "כלומר, דרך מועט למקום אשר לפנינו" (לשון רש"י ברא' כב, ה). ודומה לתרגומו כאן תרגם בברא' (שש), "שבו נא בזה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה", שתרם
"אורינו לכן הקא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא" (לחם ושמלה).

וַיֵּבֶא אֵלָיו וַהֲנוּ נֹצֵב עַל-עֲלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב
אָהָו וַיֹּאמְרוּ לוֹ בָּלָק מַה-דִּבֶּר יְהוָה: יִישָׁא
מִשְׁלוֹ וַיֹּאמְרוּ קוֹם בָּלָק וְשִׁמְעַת הָאֲזִינָה עָדִי
בְּנֵי צֶפֶר: יֵשׁ לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכָּזֵב וּבִן-אָדָם
וַיִּתְּנָחֵם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדַבֵּר וְלֹא
יִקְיָמְנָה: כ הִנֵּה בָרֶךְ לִקְחָתִי וּבָרֶךְ וְלֹא
אֲשִׁיבָנָה: כא לֹא-הִבִּיט אֹן בִּיעֲקֹב וְלֹא-רָאָה
בְּרַכְתִּי מִנִּיה: כא אֲסַתְפִּלִּית וְלֹא אֲתִיב

וַיֵּבֶא אֵלָיו וַהֲנוּ נֹצֵב עַל-עֲלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב
אָהָו וַיֹּאמְרוּ לוֹ בָּלָק מַה-דִּבֶּר יְהוָה: יִישָׁא
מִשְׁלוֹ וַיֹּאמְרוּ קוֹם בָּלָק וְשִׁמְעַת הָאֲזִינָה עָדִי
בְּנֵי צֶפֶר: יֵשׁ לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכָּזֵב וּבִן-אָדָם
וַיִּתְּנָחֵם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדַבֵּר וְלֹא
יִקְיָמְנָה: כ הִנֵּה בָרֶךְ לִקְחָתִי וּבָרֶךְ וְלֹא
אֲשִׁיבָנָה: כא לֹא-הִבִּיט אֹן בִּיעֲקֹב וְלֹא-רָאָה
בְּרַכְתִּי מִנִּיה: כא אֲסַתְפִּלִּית וְלֹא אֲתִיב

(יז) וְהָא: כתרגום "הנה" (לק' פסוק כ ועוד). צ"ע שלא תרגם "וְהָא הוּא", כלשון הכתוב "וְהָנוּ" שפירושו, "וְהָנָה הוּא" (ע' ביאורי אונקלוס). (יח) לְמִמְרֵי: "עֲדִי" הוא לשון אמירה, ובתרגום יב"ע, "מלִי". וכן פירש מנחם בן סרוק (מחברת עד י - בפירושו א), וכן פ' הרד"ק (סה"ש ע"ד). אבל האב"ע פירש, "אלִי", וכלשון הכתוב (תהלים סה, ג) "עֲדִיךָ כָּל בֶּשֶׂר יִבְאוּ". פ'ר: האות ו' במלה "בְּנֵי" נוספת, וכן פירש"י. (ט) לֹא בְּמִלִּי וכו': לא כדיבורי בני אדם מאמר (ה) אֵל, בני אדם אומרים ומכזבים. וגם לא כמעשי בני בשר שהם גוזרים (מחליטים) לעשות וחוזרים ומתעצצים. שהוא אומר ועושה, וכל מאמרו מתקיים. לֹא בְּמִלִּי בְּנֵי אֲנָשָׁא: זה תרגום של "לא איש", ופירש שהכוונה לדיבורי בני אדם, ולכן הוסיף על ל' המקרא ותרגם, "בְּמִלִּי" (ל' "מלים", ריבורים). עיין לק' (ד"ה ואף לא) עוד בענין זה. ותרגם "איש", "בני אנשא", לשון רבים (ולא "אנשא"), שזו כונת המקרא, אנשים. וצ"ע, למה לא תרגם "לא כמימר בני אנשא", כדרך

שואלני מה דבר ה', קצנתי ממנו לנצח אותם, (ס"א צרך כמו לנצח): וברך ולא אשיבנה. הוא צרך אותם, ואני לא אשיב את צרכם: וברך. כמו וצרך, וכן הוא גזרת ר"ש, כמו אויב חרף (פסלים ע"ה, יח) כמו חרף, וכן וצנע צרך (ס"ג, א) המהלל ומצרך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך, מרגיז הוא להקצי"ה. ואין לומר צרך גַּם דבר, שאם כן היה נקוד צפתה קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה, אבל לפי שהוא לשון פעל, הוא נקוד קמץ קטן (זירי) וטעמו למטה: (בא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. דבר אחר, אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט הקצי"ה און שציעק, כשהם עוצרים על דצריז אינו מדקדק אחריהם, להמציאן צְאֻנוּת שלהם וצעמלם שהם עוצרים על

להוליעה אל אשר ירצה, אמר לו, על כרחך תשוב אל צנל: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב, כיון שראו שאין זו תקוה הלכו להם מקצתם, ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון נחוק הוא זה, כלומר אינך צשועת (צמ"ד כ, ט): (יח) קום בלק. כיון שראו מנחם צו נתכוין לנערו, עמוד על רגליו, אינך ראוי לישב, ואני שלום אלך צשליחתו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה, כמו חיתו יער (פסלים קד, ט) וחיתו ארץ (צדקשים א, ד), למעיו מים (פסלים קד, ט): (יט) לא איש וגו'. כנר נצנע להם להציאם ולהורישם ארץ צנעה אומות, ואמה סבור להמיתם צמדנר: ההוא אמר וגו'. צלשון תימה, ותרגומו ומיצינ ומתמלכין, חוזרים ונמלכין לחזור צהם: (ב) הנה ברך לקחתי. אמה

תרגומו לק', וכמו שהוא בתרגום ירושלמי. מִיִּמְרֵי אֲלֵהָא: זה תרגום "אל". והוסיף המלה "מימר" מפני שזה המשך מתרגומו לעיל שאין דיבורי בני אדם ("לא כמילי בני אנשא"), כדיבור של הקב"ה ("מימר אלהא"). בְּנֵי אֲנָשָׁא אֲמָרִין וּמְכַדְבִּין: כל זה תרגום "ויכזב", "מְכַזְבִּים", בארמית "מְכַדְבִּין", כדרך שפה זו להחליף האות ז' לאות ד' (עיין רמב"ן דברים לג, כה). ולדעת אונקלוס המלה "ויכזב" מוסבת על המלה "איש" במקרא, והכוונה, שאנשים אומרים ומשקרים. וצ"ע, למה לא קיצר אונקלוס בלשונו לתרגם כדרך יונתן (ש"א טו, כט), "לא כבני אנשא, אלהא, דאמרין ומכדבין". וע' בפרשת דרכים (דרוש כב) שהאריך לבאר התרגום דרך דרוש. וּמְכַדְבִּין: תרגם "ויכזב", בלשון הווה. וְאֵף לֹא כְעוֹבְדֵי בְּנֵי בְּסָרָא: ואף לא כמעשי בני בשר. זה תרגום "ובן אדם" ותרגם בלשון רבים מפני שכונת המקרא שם המין, ולא אדם יחיד. והוסיף המלים "ואף לא כעובדי" למלא קוצר לשון הכתוב. צ"ע, למה ל"כזב" תרגם "מלִי", ול"נחמה" תרגם "עובדי". שינה מלשונו לעיל, "בני אנשא" (עיין ביאורי אונקלוס), כיון שגם המקרא שינה לשונו, שלעיל נקט "איש", וכאן "בן אדם". דְּאֲנוּן גְּזִרִין לְמַעַבְדֵי תִיבִין וּמִתְמַלְכִין: כונתו, שמתחילה חושבים לעשות דבר בודאי, וחוזרים שאין ודאי להם לעשות "ויתנחם" הוא "ומתמלכין" (עיין לק'), אבל היה צורך למתרגם להוסיף ארבע מלים לפרש הכונה. וּמִתְמַלְכִין: ומתעצצים (רד"ק סה"ש דניאל ד, כד). [כונתו] "חוזרים ונמלכים לחזור בהן" (רש"י). נמצא דלדעת אונקלוס "להתנחם" אינו היפך המחשבה, אלא היפך ההחלטה. אבל יונתן תרגם מקרא דומה (ש"א טו, כט), בני אנשא לא מקימין. הוא אָמַר וְעָבִיד וְכָל מִיִּמְרֵי מִתְקַיֵּם: הסיר התמיה שבמקרא, ופירש באופן מוחלט, וכן דרכו בעוד מקומות (עיין לעיל יז, כח; כד, ט ועוד). אמנם בשמונה מקומות אחרים בחומש במדבר השאיר התמיהה שבמקרא (ע' מילואים), וצ"ע הכלל בזה (עיין עוטה אור כלל ח). מִתְקַיֵּם: לשון זכר, אבל "יקימנה" במקרא הוא לשון נקבה (ע' אב"ע). (ב) בָּרֶכְךָ: ברכות (עיין תרגום ברא' מט, כה). תרגם "בָּרֶךְ", במובן של שם עצם, וכי"א שהביא הרד"ק (סה"ש ב'רך). ולא כפירוש הראשון שם, ורש"י ורשב"ם שפירשו המקרא "לברך אותם", ו"בָּרֶךְ" הוא מקור (שתרגומו "לברך", כדלק' כד, א) (ועיין אב"ע). קְבִילִית: לקחת ברכה מתורגמת בלשון קבלה. וכן "ויקח ברכתך" (ברא' כו, לה), מתורגם, "קְבִילִית בְּרַכְתְּךָ". אֲבָרְכְנִיהָ לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא אֲתִיב בְּרַכְתִּי מִנִּיה: לא תרגם "ויברך" ששב אל ה' שבירך אותם, פועל עבר (כרש"י ואב"ע), אלא ששב על בלעם, "ואברך אותם" (נתינה לגר). וצ"ע איך לפי"ז מתפרשת המלה "ויברך" שלכאורה היא פועל עבר נסתר. * אֲתִיב: אָשִׁיב, אחזיר. וְלֹא אֲתִיב בְּרַכְתִּי מִנִּיה: אונקלוס פירש "ולא אשיבנה", את הברכה מהם, כי על כרחי אומר מה שצוה עלי (רבונו בכור שור). וי"א שיתכן לפרש, שכבר ברכתי אותם מקודם, ולא אוכל להשיב ברכתי הראשונה (בית אהרן - ר"א כהן). (בא) אֲסַתְפִּלִּית וְכו': הסתכלתי, אין עובדי גלולים בשל בית יעקב, וגם לא עושי יגיעת שקר (יגעים בשקר) בישראל, מאמר ה' אלהיהם בעזרם, ושכינת מלכם ביניהם. אֲסַתְפִּלִּית: "הסתכלות אינה רְאִיָּה מוחשת גשמית, אלא הבנת הלב, כך הוא ענינה בכל מקום" (יעב"ץ, לחם שמים אבות א, ג; וע' אב"ע דניאל ד, ח). והוא תרגום "הביט", וכמו שכתב המלבי"ם (יזיר אור) ש"הבטה" מורה, המשים לב על העצם לדעת ענינו ומהותו. אֲסַתְפִּלִּית וְלִית פְּלַחִי גִלּוּלִין בְּרַכְתִּי יַעֲקֹב: מפרש "לא הביט" שבלעם מדבר על עצמו, שלא הביט ולא ראה, מפני שאין. ולפי לה"כ היה צריך לתרגם "לא סכיתי פלחי גילולין", כדרך שתרגם יב"ע, אלא ש"לא ראינו אינה ראייה" (מחברות כג), ותרגם בלשון ברור, הסתכלתי, ואין (ביאורי אונקלוס). ואונקלוס דלא כרש"י (בפירושו ב), רשב"ם, אב"ע והרמב"ן, שפירשו ש"לא הביט" חוזר על המלה "אל" (הנוכח בפסוק ט), שהקב"ה אינו מביט. ולדעתם יש און, אך הקב"ה אינו מביט עליו, אבל לפי אונקלוס אין כלל און. פְּלַחִי גִלּוּלִין: צ"ע מדוע לא תרגם "פְּלַחִי טַעֲנוּן" כדרכו בכל מקום (עיין דברים לג, ה ועוד) (בא). וְאֵף לֹא: אונקלוס חיבר מאמר זה ל"אסתכלית" שלפניו, ולכן לא תרגם המלים "ולא ראה" (בא). עָבִיד לִיאֹת שְׁקָר: הכונה, יִגְעִים בשקר. "עָמַל" תרגומו "ליאות" (עיין גם תרגום דברים כו, ז), שפירושו, יגיעה (עיין תרגום דברים כה, יח). אבל כיון שיש בארמית עמל ויגיעה לטוב, הוסיף אונקלוס "שקר". וכ' הרד"ק (תהלים ז, טו) און, עמל, שקר מלים נדרפות הן (ע"כ). וכתב המלבי"ם (יזיר אור), ש"עמל" בלשון המקרא פירושו, שאין תכלית במעשיו, רק

עַמִּל בִּישְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵיוּ עֲמֹו וְתִרְוַעַת
מֶלֶךְ בּוֹ: כַּ אֵל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעַפַת
רְאִם לוֹ: כַּ כִּי לֹא־נָחַשׁ בִּיעֶקֶב וְלֹא־קָסָם
בִּישְׂרָאֵל כָּעַת יֹאמֶר לִיעֶקֶב וְלִישְׂרָאֵל מַה־
פָּעַל אֵל: כַּ הֵן־עָם פְּלִבִּיא יָקוֹם וְכֹאֲרִי יִתְנַשֵּׂא
לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכֵל טָרֵף וְדַם־חַלְלִים יִשְׁתֶּה:
לֹא יִשְׂרִי בְּאַרְעִיהָ עַד דִּיקְטוּל קְטוּל וְנִכְסֵי עַמְמִיא יִירַת:

רש"י

דמו: עמל. לשון עזירה כמו הרה עמל (שם טו, יא) כי אתה
עמל וכעס חזק (שם יד, יד) לפי שהעזירה היא עמל לפני
המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו
זו מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חזה ורעות כמו רעה דוד
(שמואל ב טו, לו) אהב דוד, ויתנה למרעהו (שופטים טו, ו). וכן תרגם
אונקלוס ושכינת מלכהו ציניהו: (כב) אל מוציאם
ממצרים. אתה אמרת הנה עם יא ממצרים, לא יא מעמנו,
אלא האלהים הוציאם: כתועפת ראם לו. כתוקף רוס וגוזה
שלו, וכן וכסף תועפות (לוי כב, כה) לשון מעוז המה, ואומר
אני שהוא לשון ועוף יעופף (בראשית א, כ) המעופף צרום וגוזה
ותוקף רב הוא זה: תועפת ראם. עפית גוזה. דבר אחר,
תועפות ראם. תוקף ראמים, ואמרו רבותינו (גיטין סח:) אלו
השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לצרכה,
שאינן נחש וקוסמים: בעת יאמר ליעקב וגו'. עוד
עמיד להיות עם כעת הזאת, אשר תגלה חזתו לעין כל, שהן

שָׁקַר בִּישְׂרָאֵל מִימְרָא דִּי
אֱלֹהֵהוּן בְּסַעֲדָהוּן וּשְׂכִינַת
מִלְּפָהוּן בִּינִיהוּן: כַּ אֵל
דְּאִפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תְּקַפָּא
וְרומָא דִּילִיה: כַּ אֲרִי לֹא
נַחֲשָׂא צָבֹן דִּיטֵב לְדָבִית
יַעֲקֹב וְאֵף לֹא קִסְמִיא רַעַן
בְּרַבּוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעַדָּן
יִתְאַמֵּר לִיעֶקֶב וְלִישְׂרָאֵל מַה
עָבַד אֱלֹהָא: כַּ הָא עַמְמָא
פְּלִיתָא שְׂרִי וְכֹאֲרִיא יִתְנַטֵּל
לֹא יִשְׂרִי בְּאַרְעִיהָ עַד דִּיקְטוּל קְטוּל וְנִכְסֵי עַמְמִיא יִירַת:

יושצין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיתתן לפניו ממלאכי
השרת, והם ישאלו להם מה פעל אל, וזהו שנאמר והיו עיניך
רואות את מוריד (ישעיה ל, כ). דבר אחר, יאמר ליעקב, אינו לשון
עמיד אלא לשון הוה, אינן נחשכים למנחם וקוסם, כי בכל עת
שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזירותיו
צמרום, אינן מנחשים וקוסמים, אלא נאמר להם על פי
נביאיהם מה היא גזרת המקום, או אורים ותומים מגידים
להם, ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם בלביא יקום
וגו'. כשהן עומדין משינתם שחרית, הן מתגברים כלביא
וכארי, לחטוף את המנזות, ללבוש טלית לקרוא את שמע
ולהניח תפילין: לא ישכב. צלילה על מטתו עד שהוא אוכל
ומחזל כל מזיק הצא לטרפו, כיצד קורא את שמע על מטתו,
ומפקיד רוחו ציד המקום, צא מחנה וגייס להזיקם, הקב"ה
שומרים ונלחם מלחמותיהם ומפילם חללים. דבר אחר, הן עם
כלביא יקום וגו', כתרומתו: ודם חללים ישתה. נחנצא שאין

רעות רוח. ויש להוסיף
מה שכתב הרמב"ן
שהשקר נקרא "עמל"
בעבור שלא יגיע לאדם
ממנו רק העמל (ע"כ). וכן
תרגם יונתן (ישעיהו נט, ו)
ו"פעל חמס", ו"ליאות
שקר". החליף אונקלוס
השמות "און", "עמל",
לפעלים, "פלחי גלולין",
לעבדי ליאות שקר" (ביאורי
אונקלוס). מפני ש"לא
הביט" מתאים רק
לדברים שאפשר לראותם.
עיין באוה"ח שהשם
"ישראל" הוא יותר נכבד
מהשם "יעקב". ולפי"ז
יתכן שבלעם שיבח
"יעקב" (שהם העומדים בדרגה
היותר נמוכה), בזה שאין
אצלם עבודה זרה (אף שהיה
יכול לתרגם "און", כזו ושקר, כמו
שאמנם פירש הרמב"ן). אבל
אלו הצדיקים הנקראים
"ישראל", שבחם הוא
שאינן בהם "ליאות שקר",
שנדבקים רק בפעולות
אמת. כִּימְרָא דִּי אֱלֹהֵהוּן
בְּסַעֲדָהוּן: וכן תרגם
בחלום יעקב (ברא' כח, טו)
ו"הנה אנכי עמל" - ו"הא
מימרי בסעדר" (ע' משיכ'
לעיל יד, ט). ועיין ברמב"ן
(ברא' מו, א בסוף דבריו), ורבנו
בחי (ברא' כח, טו; שמואל ב, יב)
שביארו כונתו ע"ד
הקבלה. ועיין משיכ' לעיל
(ט, יח; כא, ה). וְשְׂכִינַת

מִלְּפָהוּן בִּינִיהוּן: [כונתו] "ותרועת" לשון חיבה ורעות (רש"י), וכן פירש רשב"ם. אונקלוס דלא כספרי (בהעלותך עז) שפירש "ותרועת מלך" לשון תרועה של שופר (צ"ל) ר"ה לב: ד"ה והנה: עיי"ש), וכן פירשו בגמרא (שם) כספרי (עיי"ש בהגהת נכד המחבר), וכן פירשו תרגום יב"ע, אב"ע ורמב"ן. י"א שיש לחברו עם רישא דקרא, "לא הביט און ביעקב וכו'", ולמה, משום ש"שכינת מלכהו בניהו"ן והשראת השכינה מועילה לאדם שלא יחטא (עיי' פני דוד לחיד"א אות ז). "תרועה היא מידת הדין ואונקלוס רמז זה וכו'" (רמב"ן, דרשה לר"ה מהדורות י"ג-טשמ"ז, פ"ד; ועיין עוד ב"האמונה והבטחון" פ"ב). ונראה כונתו ש"שכינה" באונקלוס היא מידת הדין (עיי' רבנו בחיי שמואל כד, טו; דברים יח, ה). ועיין משיכ' לעיל (י, לו ד"ה ביקרד). בִּינִיהוּן: תרגם "בו" כמו בם, וזו ע"ד שכתב רד"ק כמה פעמים בפירושו לנ"ך, שהמקרא פעמים תתיחס לעם בלשון יחיד, ופעמים בלשון רבים. (כב) דְּאִפְּקִינוּן: תרגם "מוציאם", אשר הוציאם, הוסיף המלה "אשר", ותרגם בלשון עבר, כמש"כ בגמרא (ברכות לח, ד) "מוציא" לשעבר משמע, והוכיחו ממקרא זה. תְּקַפָּא וְרומָא דִּילִיה: [ה]תְּקַפָּא [ה]תְּקַפָּא גוזה שלו. זה שבח של הקב"ה, דלא כאב"ע (לק' כד, ח), והספורנו (כאן), שפירושו שהוא שבח של כלל ישראל. אונקלוס לא תרגם את האות כ' במלה "כתועפות", ותרגם "תועפת" לשון תוקף, ו"ראם" לשון רוממות, וכן פ"י רש"י "כתוקף רום וגוזה שלו" (ע"כ). וכן תרגם בדברים (לג, יז). ונראה שמפרש התרגום "ראם", כמו "רום" (ישעיהו ב, יא ועוד), והתחלפה האות א' באות ו', שהאותיות י' ו' א' מתחלפות זו בזו (באר מים חיים). או שלדעתו "ראם" בריה היא (כרש"י פירוש ב, והאב"ע, ורמב"ן לעיל פסוק כא), וכלה"כ (תהלים צב, יא) "ותרם כראים קרני", ומפני הכבוד שינה ותרגם לפי הכונה (עיי' ביאורי אונקלוס). (כג) אֲרִי לֹא נַחֲשָׂא וכו': כי לא [ה]מנחשים רוצים שיהיה טוב לשל בית יעקב, וגם לא [ה]קוסמים רוצים בגדולת בית ישראל. הכונה, שפסוק זה הוא המשך לפסוק כב, שאל הוציאם ממצרים, ולא יצאו ע"י מנחשים וקוסמים שיכונו להם המזל והשעה שיוכלו לצאת, שהרי הם לא רצו שיעיט לבית יעקב, וגם הקוסמים לא רצו בגדולת ישראל, שכשהוציאם ה' בתקופה ועוזו דרשו זאת החרטומים לרעה, כמש"כ (שמות י, י) "ראו כי רעה נגד פניכם" (ע"ש רש"י - מילק"ש שצב), מפני שלבם הרע לא רצה לקבל האמת כי חפץ ה' להטיב לעמו (פתשגן; חכמה ומוסר א, לה). ואולי לא תרגם כרש"י (שראויים לברכה מפני שאין להם מנחשים וקוסמים), שהרי הוא עצמו היה קוסם, ואין ישבח את ישראל שאין להם קוסמים (לשון חכמים). שינה המתרגם את השמות "נחש", "קסם", שהן שמות עצם בלשון יחיד, לתרגמם "נחש"א", "קסמ"א", שמות התארים בלשון רבים (נתינה לגר). בֵּית יִשְׂרָאֵל: צריך טעם שהוסיף המלה "בית" כאן ולא הוסיף לעיל (פסוק כא). וכן צריך טעם שהשמיט המלה "בית" בתרגומו סוף פסוק זה (ת"ר"ם ברא' מט, כ). כְּעַדָּן: פירושו "כעת", וצ"ע שלא תרגם "כעדנא", כְּעַדָּת, שהרי ניקוד הקמ"ץ באות כ' הוא במקום ה' הידיעה. ואמנם רש"י והאב"ע פירשו, "כעת הזאת". (כד) פְּלִיתָא: כלשון הכתוב "לִיש" (משלי ל, ל), משמות האריה, והאות ש' מתחלפת לאות ת' בארמית. כמו "שלש" - "תלת" (לעיל כב, כח ועוד), וכן הרבה. שְׂרִי: שָׁן (כתרגום ברא' יד, יג; ועיין משיכ' לעיל ב, ג). אונקלוס פירש "קיום", יעמוד, כמו, "יקם סערה לדרממה" (תהלים קו, כט) (עיי' ביאורי אונקלוס). והכונה, שָׁן, כמו (שמות יד, יט) "ויעמד מאחריהם", שתרגומו "ושָׁקַר מִבְּתִרְיָהוּן". יִתְנַטֵּל: פירושו כלשון הכתוב, לשון הרמה. וכן "הָרָם את מטך" (שמות יד, טו), תרגומו, "טוֹל ית חוטרך". לֹא יִשְׂרִי בְּאַרְעִיהָ: תרגם "ישכב", ישכון בארצו. וזו הוספה על מה שתרגם לעיל "פְּלִיתָא שְׂרִי", שעכשיו מנבא על מצב קבוע ותמיד (ביאורי אונקלוס). דִּיקְטוּל קְטוּל: יהרגו הָרָג. תרגם בלשון כפול, מפני שלשון הכתוב "יאכל", מושאל להריגה (כלעיל יג, לב), כי האכילה היא כליון המאכל (כמו שכתב במו"נ א, ל) (הכתב והקבלה), וגם זו כוללת ממון, מטלטלין, קרקעות וכו' (עיי' תרגום דברים ו, ה) (נפש הגר). וכן בתרגום שם, והלשון הכפולה הזו רגילה בגמ' כגון, "שכיב שיכבא" (ב"ב צא, א). וְנִכְסֵי עַמְמִיא יִירַת: ונכסי העמים יירש. זה הנמשל של "ודם חללים ישתה". מבואר בגמרא (ב"ב קג, ב).

כה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בָּלָעַם גַּם־קָב לֹא תִקְבְּנוּ
גַּם־בִּרְךְּ לֹא תִבְרַכְנוּ: כּו וַיַּעַן בָּלָעַם וַיֹּאמֶר
אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר־
יִדְבֹּר יִהְיֶה אֹתוֹ אֲעִשֶׂה: שְׁשֵׁי שְׁבִיעִי כִשְׁהֵן מַחוּבְרִין
כּו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בָּלָעַם לְכֵה־נָא אֶקְחָךְ
אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים
וְקִבַּתּוּ לִי מִשָּׁם: כז וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בָּלָעַם רֹאשׁ
הַפָּעוּר הַנִּשְׁקָף עַל־פָּנָיו הַיְשִׁימֹן: כח וַיֹּאמֶר
בָּלָעַם אֶל־בָּלָק בִּנְהִלִי בֹזֵה שְׂבָעָה מִזִּבְחָת
וְהֵבֵן לִי בֹזֵה שְׂבָעָה פָּרִים וְשְׂבָעָה אֵילִם:
ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בָּלָעַם וַיַּעַל פָּר וְאֵיל
בַּמִּזְבֵּחַ: כד א וַיֵּרָא בָּלָעַם כִּי טוֹב בְּעֵינָיו יְהוָה
לְבָרְךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ בְּפִעֲם־בְּפִעֲם
לְקִרְאָת נְחֻשִׁים וַיֵּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו:
ד וַיֵּשֶׂא בָלָעַם אֶת־עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשִׁבְטָיו וְתַהֲי עָלָיו

כה וַיֹּאמֶר בָּלָק לְבָלָעַם אַף מָלֵט
לֹא תִלּוּטְנוֹן אַף בִּרְכָא לֹא
תִבְרִיכְנוֹן: כו וַאֲתִיב בָּלָעַם וַיֹּאמֶר
לְבָלָק הֲלֹא מְלִילִית עֲמָךְ לְמִימַר
כָּל דִּמְלִיל יִי יִתִּיה אַעֲבִיד:
כו וַיֹּאמֶר בָּלָק לְבָלָעַם אֵיתָא פִּעֵן
אֲדַבְּרָנָךְ לְאַתֵּר אַחֲרֵן מֵאֵם תַּהִי
רַעָא מִן קָדָם יִי וְתִלּוּטִיה לִי
מִתַּמֵּן: כז וַיִּדְבֹּר בָּלָק יֵת בָּלָעַם
רִישׁ רַמְתָּא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אֲפִי
בֵית יִשְׁמֹן: כח וַיֹּאמֶר בָּלָעַם
לְבָלָק בְּנִי לִי הֲכָא שְׂבָעָא
מִדְּבָחִין וְאַתְקִין לִי הֲכָא שְׂבָעָא
תּוֹרִין וְשְׂבָעָא דְכָרִין: ל וַעֲבַד
בָּלָק כַּמָּא דְאָמַר בָּלָעַם וְאַסִּיק
תּוֹר וּדְכָר עַל כָּל מִדְּבָח:
כד א וַחֲזָא בָּלָעַם אֲרִי תִקִּין קָדָם
יִי לְבִרְכָא יֵת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָלִיף
כִּזְמֵן בִּזְמֵן אֱלֹהִין לְקַדְמוֹת
נְחֻשָׁא וְשׁוּי לְמִדְּבָרָא אֲפֹהִי
גִי' רש"י: וְשׁוּי לְמִדְּבָרָא דְעַבְדוֹ
בִּיה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֵיגְלָא אֲנַפּוּהִי:
ד וַיִּקַּף בָּלָעַם יֵת עֵיגְלוֹהִי וַחֲזָא יֵת
יִשְׂרָאֵל שְׂרִי לְשִׁבְטוֹהִי וְשִׁרְתָּ
עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קָדָם יִי:

כה) בִּרְכָא: תרגם כלשון
הכתוב "בִּרְךְּ" (מקור - סה"ש
לרד"ק 'בִּרְךְ'). וכן תרגם
לעיל (פסוק יא). אבל לשון
ברכה שהיא שם עצם
תרגומה "בִּירְכָא" (עין
תרגום ברא' כז, לו). ואמנם
לעיל (פסוק כ) פירש "בִּרְךְ"
כשם עצם (עין מש"כ שם ד"ה
ברכן). (כז) תַּהִי רַעָא וכו':
תרגם "יִישַׁר בְּעֵינֵי
הָאֱלֹהִים", רצון לפני ה',
אבל "והישר לפניו" (שמות
טו, כו), תרגם "ודכשר
קדומה", וצריך טעם.
וְתִלּוּטִיה: ותקלל, לשון
עתידי, ולא לשון צווי, עין
רש"י, ומש"כ לעיל (פסוק
ג). (כח) רִישׁ רַמְתָּא: ראש
הפסגה (כדלעיל פסוק יד; או
"ראש הגבעה", כשמות יז, ט - י).
לא תרגם "פעור" בשמו,
וכן לעיל (כב, מא) לא תרגם
הע"ז של "בעל" בשמו.
ויש לפרש שההרהר היה
נקרא על שם העבודה זרה
שהיתה בראשו, ובלק
העלה את בלעם להרהר, ולא
לע"ז, ואונקלוס תרגם לפי
הכונה, ולא לפי המלה
(מפרשים). בֵּית יִשְׁמֹן:
נראה שהוא שם מקום,
וכן כתב רש"י (לעיל כא, כ),
עין מש"כ שם.
(כט) וְאַתְקִין: לשון הכנה.
ובמקרא הכנה באה באות
כ"ף ובתרגום תמיד באות
קו"ף (ספר החשבי שורש תקן).
לשון עמידת דבר על
הסדר הנכון (הכתב והקבלה).
כד א) תִּקִּין: לא תרגם
"טוב", "טָב", כדרכו (עין
לעיל יא, יח ועוד). ע' מש"כ
לעיל (בסמך, פסוק כט).
ואולי מפני שלפי
אונקלוס מה שראה בלעם
הוא, שהסדר שהלך בו עד
עכשיו אינו מועיל
לקללה, אלא להיפוך,
מועיל לברכה, והבין
שצריך לאחוז דרך אחרת
לקלל את העם, עין

לזדק עוד צהק"ה, כי לא יחפון לקלס: ולא הלך בפעם
בפעם, כאשר עשה שמי פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי
יקרה ה' לקראתו כרצונו, אמר, רוצה ולא רוצה לקלס, אזכיר
עונותיהם, והקללה על הזכרת עונותיהם מחול: וישת אל
המדבר פניו. כתרוממו: (ב) וישא בלעם את עיניו. נקש
להכניס צהם עין רעה. והרי יש לך שלשת מדותיו, עין רעה,
ורוח גזויה, ונפש רחצה, האמורים למעלה (אטת פ"ה מ"ט):
שכן לשבטיו. ראה כל שצט ושצט שוכן לעזמו ואין
מעורצין, ראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, שלא ייין
למון אהל מצירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלעם
לקלס:

רש"י

משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם (נמ"ד
כ, כ), שנאמר ואת כלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל
בחרב אל חלליהם (יהושע יב, כג): (בה) גם קב לא תקבנו. גם
ראשון מוסב על גס השני, וגם שני על גס ראשון, וכן גס לי
גס לך לא יהיה (מלבי"ם ג, כו), וכן גס צחור גס צחולה (דברים לז,
כ): (כו) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקצנו, אלא לשון
עמיד, אולי יישר בעיניו ומקצנו לי משם. מלדיר"ש בלע"ז:
(כח) ראש הפעור. קוסם גדול היה בלק, וראה שהן עמידין
ללקות על ידי פעור, ולא היה יודע צמה, אמר, שמא הקללה
מחול עליהם משם, וכן כל החושים צנוצים רואים ואין יודעים
מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני נרץ

המשך התרגום. אֱלֹהִין לְקַדְמוֹת נְחֻשָׁא: הוסיף על לשון הכתוב המלה "אלהין", שפירושה, "כִּי אִם" (כדלעיל י, ל). י"א שהכונה שבפעמים הקודמות לא הלך בלעם אלא
לקראת נחשים, ועתה לא נהג כן. וכן מבואר בזוהר (בלק ריא): שבשתי הפעמים הקודמות היה מנסה לקלל את ישראל בכל כשפיו, ועתה הניח דרך זו. ולפי"ז כונת
אונקלוס, "ולא הלך [עתה] בזמן [שהלך אז], אלהין [כי אם] לקדמות נחשיא" (עין מרפא לשון). אבל י"א שכונת אונקלוס ההפך מזה, והכונה כמש"כ במדרש לקח
טוב (דומה לזה ברבנו בחיי), "שכל הפעמים היה אומר בלעם 'אולי יקרה ה' לקראתי' (לעיל כג, ג) וכו', ועכשיו הניח זה הדרך, והלך לקראת נחשים, אמר אלך אל המדבר
שעשו ישראל שם את העגל וכו'". ולפי"ז כונת אונקלוס "ולא הלך [עתה] בזמן [שהלך אז], אלהין [כי אם] לקדמות נחשיא". והוא ההפך ממה שפירשו הזוהר (בלק
ריא, ג), רש"י, רשב"ם, אב"ע (לעיל פסוק כח; כג, ג) ורמב"ן (נפש הגור). [וְשׁוּי... דְעַבְדוֹ... עֵיגְלָא אֲנַפּוּהִי]: [כונתו] "הזכיר להם קטיגור העגל אולי ימצא מקום לקללותם" (רבנו
בחי). וע' ב"קנאת ה' צבאות" לרמח"ל "וגינו רמח"ל ע"מ קט), ע"ד הקבלה. כתב הרמב"ן שאף שרש"י גרס כן באונקלוס אינו בנוסחאות מדוקדקות, אלא שהוגה מן התרגום
הירושלמי (ע"כ). ויש גורסים "ושוי למדברא אפוהי", כלה"כ. (ב) רוּחַ נְבוּאָה: וכן תרגם רש"י, וכן פירש הרשב"ם. וזה לשון הרמב"ן "כי עתה היתה עליו יד ה', כאשר
היא לנביאים, כמו שאמר 'ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם' (לעיל יא, כט) ואומר (ישעיהו סא, א) 'רוח אלקים עלי'. ועל כן קרא עצמו עתה 'שומע אמרי
אל' (לק' פסוק ד), כי נביא הוא" (ע"כ). וכ"כ רבנו בחיי (לק' פסוק ד), דמה שאמר רז"ל (ספרי ברכה שנו) על "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד, י) "אבל באומות קם.
ואיזה, זה בלעם בן בעור", יתכן לפרש דהיינו בשעה שבירך בלעם את ישראל, כי הוצרך להתנבא במדת הרחמים כמשה וכו', אבל לאחר הברכה נסתלקה נבואה ממנו,

רוח אלהים: וישא משלו ויאמר נאם בלעם
בנו בער ונאם הגבר שתם העין: ונאם שמע
אמריאל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי
עינים: מהפבו אהלך יעקב משפנתך
ישראל: ופנחלים נפיו פגנת עלי נהר פאהלים
נטע יהוה בארזים עלי-מים: ויזל-מים מדליו

° בראש עמוד ב"ה שמו סימן

רש"י

לפניו: (ה) מה שבו אהלך. על שראה פתחיהם שאין
מכווין זה מול זה: משבנתך. חנויות, כתרוממו. דבר
אחר, מה טונו אהלך, מה טונו אהל שילה וצית עולמים
ישוכן, שמקריצין צהן קרצנות לכפר עליכם: משבנתך.
אף כשהן חרצין, לפי שהן משכון עליהן וחרצנן כפרה
על הנפשות, שנאמר כלה ה' את חמתו, וצמה כלה,
וינת אש ציון (זכריה ד, טז): (ו) בנחלים נפיו. שנארכו
ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו, מצרכותיו של אדם
רשע אנו למדים מה היה צלצו לקללם, כשאמר להשית
אל המדבר פניו, וכשהפך המקום את פיו, זכרם מעין
אותם קללות שזקש לומר כו', כדאיתא בחלק (סנהדרין
קפ): באהלים. כתרוממו, לשון מר ואהלות (סנהדרין קפ):
נשע ה'. גגן עדן. לשון אחר, כהלים נטע ה' כשמים
המתחמין כאהל, שנאמר וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ,
טז): נשע ה'. לשון נטיעה מנינו צאוחלים, שנאמר ונטע
אהלי אפדנו: (ז) מדליו. מצארותיו. ופירושו כתרוממו:

וחזר לקסמיו. אבל בזה
(בלק יא), פירושו "ותהי
עליו רוח אלהים", לא על
בלעם, אלא על ישראל,
להגן עליהם מעין הרע
של בלעם, דומה למי
שפורס טלית על ראש
התינוק שלא תשלוט בו
עין הרע (פ"ט). וכן פירושו
התוס' (ב"ב ס. ד"ה ראוין)
"ותהי עליו", על ישראל
(פ"ט מהרש"א). ואונקלוס
דלא כרש"י שפירש "ותהי
עליו רוח אלהים",
שנתהפך רצונו להיות
כרצון ה'. (ג) אומר:
"נאם", לשון אמירה הוא
(ספ"ש לדר"ק נאם). ד"ש
חזי: הכונה שהיתה לו
ראייה טובה, יותר משאר
האדם (שפתי חכמים אות ס).
אולי כונה בתרגום
לראייה רוחנית, וכפירוש
רשב"ם "פתוח עין, רואה
מראות אלהים" (ח.א.).
כונת אונקלוס ש"שתם
העין", כמו, "פתוח העין"
(העירך שחם ב, רש"י ורמב"ן).
ובמחברת מנחם בן סרוק
(מחברת שחם) פירש
ש"שתם", לשון ראייה
הוא (פ"ט). וכתב רש"י
שגם לפי אונקלוס אפשר
לדרוש מן המקרא
שבלעם היה סומא בעין
אחת (כדאיתא בסנהדרין קה),
מכך שלא נכתב "שתם

העניים". * (ד) מומר: לשון יחיד, דלא כלשון הכתוב "אמרי". אל: ע' מילואים. דחיו: כלשון המקרא, לשון "מחזה". לא תרגם "מחזה", נבואה, כמו שתרגם אצל
אברהם אבינו (ברא"ט, א), "אל אברם במחזה", "בנבואה" (ר.ר.פ.). אף שתרגם לעיל (פסוק ב), "ושרת עלוהי רוח נבואה". * שכיב וכו': [כונתו] שאין נראה עליו אלא
בלילה כשהוא שוכב (רש"י). (ה) מָא מָבָא: מה טובה. דלא כהאב"ע (כאן), ורשב"ם (ברא"ט, א), שפירשו "טוב", פועל עבר. ותרגם כלשון יחיד (דלא כה"ט), מפני המשך
תרגומו, "ארעך" שהוא ל' יחיד. ארעך: וכן תרגם יונתן "אהלי ישראל" (ירמיהו ד, כ ועוד). צ"ע לקרב תרגום זה ללשון הכתוב. אבל עכ"פ הכונה לארץ ישראל, ולכן
תרגם כלשון יחיד. בִּית מִשְׁרָךְ: מקום שאתה חונה. אונקלוס מפרש שהאות מ' במלה "משכן" הוראתו מקום, כמו ש"מקדש" (שמות טו, טז ועוד) פירושו מקום הקדושה,
ועוד. צ"ע למה החליף "משכנתך", לשון רבים, לתרגומו כלשון יחיד. ורש"י שפירש התרגום "בית מישרך" בלשון רבים ("תניחך"), אולי פירש "בית מישרך", כל
מקום ומקום שחונים שם. (ו) פְּנַחְלִין וכו': כנחלים המונחים, כגינה המושקית שעל [נהר] פרת, כהבשמים אשר נטע ה', כארזים הנטועים על [ה]מים. ד"מדרש: לשון
שמונהגים (ולא "שנמשכים", עיין משי"כ לעיל כא, טו). ותרגם לשון הווה, אע"פ ש"נטיח" במקרא הוא לשון עבר, והוסיף המלה "אשר". ודומה לזה פירש רש"י "נטיח" לשון
המשכה, "שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק". וכן הוא בגמ' (סנהדרין קה): "אמר רב יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו (לקללם) שנתהפכה קללתו לברכה כדכתיב
בדברים כג, ו - רש"י ד"ה אתה) ביקש לומר.. לא תהא מלכותו נמשכת (ונהפכה הקללה לברכה) - כנחלים נטיח". וצ"ע למה לא תרגם אונקלוס פסוק זה לפי הנמשל, כמו שתרגם
הנמשל לק' (פסוק ז), וכמו שאמרו בגמ' (סנהדרין שם) ש"כנחלים נטיו", הוא מענין מלכות ישראל הנמשכת, ו"כארזים עלי מים", הוא מענין מלכים בעלי קומה, עיי"ש.
שְׂקִיָּא: גינת בית הבעל (פ"ט רש"י שופטים א, טו), מקום שמן (פ"ט תיב"ע רש"י שופטים ד, ה). וזו הוספה על לשון הכתוב. פָּרְת: "הנהר" סתם במקרא מפרש אונקלוס "פרת"
(לחם ושמלה). עיין גם לעיל (כ, ה), ועוד. וצ"ע מה השבח דוקא בגינה שעל פרת. וי"ל דמבואר בתוס' (גיטין ג, ד"ה מאי), דא"ל לזרוע על שפת הנהר, משום שהמים מקלקלין
הזרעים, וא"כ איזה שבח הוא "כגנות עלי נהר", אמנם בענין "פרת" איתא בב"ר (טו, ג) ששם הגנות מוצלחים ביותר (טעמא דקרא לגר"ח קנייבסקי). וצ"ע מהמקרא בישיעה
(יט, ז) שהיו זורעים על שפת הנהר (נילוס - רש"י שם). בְּבִשְׂמִיָּא: פירש "אֶהְלִים", שהוא לשון "מרו ואֶהְלִית" (שה"ש ד, יד) (רש"י). ו"אֶהְלִית" הוא ה"קשט" (המזכיר בכריתות ו, י),
ונקרא בלשון רבים, מפני שהוא שני מינים, המתוק והמר. אבל אונקלוס תרגם "בֶּאֱהָלִים נטע ה'", "בְּבוֹשְׂמִיָּא", לא יחד לו שם (רמב"ן שמות ל, לד). וגם בגמרא (סנהדרין
קה): פירשו "אֶהְלִים" לשון בשמים, שאמרו שמה שבלעם אמר "בֶּאֱהָלִים נטע ה'", הוא להפך ממה שרצה לקללם, "שלא יהא ריחן נודף" (ממצות - רש"י ד"ה ריחן). אבל
לפי רס"ג ורש"י בפירוש השני, "בֶּאֱהָלִים", הוא כמו "בֶּאֱהָלִים", וע' ברכות (טז). ברש"י (ד"ה אף) ותוס' (ד"ה אהלים). דִּנְצִיב: אשר נטע. הוסיף המלה "אֶשֶׁר". דִּנְצִיבִין:
אשר נטועים, הוספה על לשון הכתוב. וצ"ע שלא הוסיף כן גם לעיל על מש"כ "כגנות עלי נהר". (ז) יִסְגִּי מִלְכָּא דִּיתִרְבָּא מִכְּנֻחִי: יִשְׁגָּה המלך שִׁיגְדֵל מבניו. גם בגמ'
(סנהדרין קה): דרש רב יוחנן לשון הכתוב הוה בענין מלך ישראל, שביקש בלעם לקללן שלא יהיה להם מלך בן מלך, ונהפכה הקללה לברכה "יזל מים מדליו" (פ"ט).
כתב בעל הטורים "יזל מים" בגימטריא יגדל מלך, שאין מושחים המלכים אלא על הנהר (הוריות יב). ואולי דייקו שמליצה זו מוסבת על המלך, ממה שכתוב אחרי
"וירם מאגג מלכו" (ביאור אונקלוס). או מדכתיב "יזל", בלשון יחיד, ובדרך כלל המלה "מים" באה בלשון רבים (עיין אב"ע), לכן פירשו שהכונה למלך (נתניה לגר). מִלְכָּא:
לכאורה אינו מבואר בתרגום אם הכונה למשיח, או לסתם מלך ישראל. ולכאורה לפי מש"כ רשב"ם (ברא"ט, א) שכל מלכי עמלק נקראו אגג, אין הכרח לומר שמדובר
כאן בשאול המלך כמש"כ רש"י ממדרש אגדה. דִּיתִרְבָּא: שְׂמִישָׁת (עיין תרגום שמות ל, ל, וברש"י שם פסוק כט). מִכְּנֻחִי: כתב רש"י, "מדליו" - מבאותיו, ופירושו כתרוממו"
(פ"ט). משמע שמפרש שהבאר מסמלת המקור, דהיינו הילדים, כלשון הכתוב (משלי ה, יח) "יהי מקורך ברוך". אבל י"א שיתכן שאונקלוס מפרש "מדליו" לשון ענפים

וַיִּרְעוּ בְּמִים רַבִּים וַיֵּרֶם מֵאֲנֹג מִלְכּוֹ וַתִּנְשֵׂא
מִלְכָּתוֹ: ^ח אֵל מוֹצִיָּאוֹ מִמִּצְרַיִם פְּתוּעַת רֵאִם
לֹא יֵאכֹל גּוֹיִם צָרִיו וְעֲצֻמֹּתֵיהֶם יִגְרֶם וַחֲצִיו
יִמְחֶץ: ^ט פֶּרַע שָׁכַב בְּאֶרֶץ וּכְלָבִיא מִי יִקְיָמוֹנוּ
מִבְּרִכְיָה בְרוּךְ וְאַרְרִיךְ אָרוּר: ^י וַיַּחֲרֵאֲף בָּלָק
אֶל־בָּלָעַם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־
בָּלָעַם לָקֵב אִיבִי קָרְאֲתִיךָ וְהִנֵּה בִּרְכָתָ בְרוּךְ
זֶה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים: ^{יא} וְעַתָּה בְּרַחֲלֶךָ אֶל־מְקוֹמָךְ
אֲמַרְתִּי בְּכֵךְ אֲכַבְּדֶךָ וְהִנֵּה מְנַעַךְ יְהוָה מִכָּבוֹד:

רש"י

על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צריס, חלוקה שלהם, כמו דעלי חצים, מרי פלוגתא, (ס"א ל' חלוקה וחציה), וכן ימחץ. לשון ומחצה וחלפה רקמו (שפטים ה, טו), שיטתו את ארס, יש לפתור לשון חצים ממש, חציו של הקצ"ה ימחץ דמם של צריס, יטבול ויטבטע דמם. כמו למען תמחץ רגלך דם (ספלים סח, כד), ואינו זו מלשון מכה, כמו מחצתי, שהטבטע דם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) ברע שכב בארי. כתרומתו, יחשבו צאנרס צח וצנורה: (י) ויספוק. הכה זו על זו:

תהא עזה מלכותו (ונהפכה הקלה לברכה) - "וַיֵּרֶם מֵאֲנֹג מִלְכּוֹ" (ע"כ). וכתב רש"י (שם ד"ה וירם) "מתרגמינן 'ותתקף מאנג', שתהא מלכותו עזה". ותנפול: פירושו כלשון הכתוב, לשון הרמה. וכן "הָרֵם אֶת מִטָּךְ" (שמות יד, טו), תרגומו, "טוֹל יֵת חוּטוּךְ". (ח) וַיִּתְּנֵהוּ: שהוציאם. לשון הכתוב "מוציאו", לשון עבר הוא, וכמו שאמר (ברכות לח). על המקרא דלעיל (כג, כב). ותרגם בלשון רבים כלשון הכתוב שם. ועיין במנחת שי שדחה לגמרי הדעה שהנוסח בלשון המקרא כאן, "מוציאם", לשון רבים (עיין נתינה לגר). תַּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ: החזק והרוממות שלו. וכן תרגם לעיל (כג, כב), עיין מש"כ שם. וַיִּכְלוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְּמִיָּא סְנֵאִיהוּן: תרגם "אכל גוים צרייו", לשון הנאה, כמו "יגיע כפיך כי תאכל" (תהלים קכח, ב), "חיל גוים תאכלו" (ישעיהו טו, ח), ולא לשון כליון כמו שתרגם "ואכלת את כל העמים" (דברים ז, טו), "ותגמר ית כל עממיא" (ע"פ הכתב והקבלה). ולפי אונקלוס מוסב לשון הכתוב על ישראל, ולא כתרגום יב"ע ורש"י שמוסב על הקב"ה (ביאורי אונקלוס). ומה שפירש רש"י כן, הוא מפני שהוא המשך למש"כ לעיל "כתועפת ראם לו", שמוסב על הקב"ה, שאם בא המקרא רק לומר שבחו של הקב"ה שיש לו "תועפת ראם", ו"יאכל גוים" הוא דבר אחר, ומוסב על ישראל, הרי כבר מוזכר לעיל (כג, כב), "כתועפת ראם לו" (ראם וגור אריה). סְנֵאִיהוּן: שונאיהם. צ"ע, הרי לעיל (י, ט), תרגם "צוררים" - "מעיקין". וגזר מלכיהו: תרגם "ועצמותיהם" מלכיהם, כי המלך הוא חזק העם ועצמותו (גור אריה ונתינה לגר). ועיין רמב"ן (ויקרא כג, כח) שכתב "גז"ל כי עצם כל דבר, כחו ותקפו, נגזר מלשון 'כחי ועצם יד' (דברים ח, יז).... ונקראים 'עצמות' בעבור שהם מוסדות הגוף ותקפו" (ע"כ). וַיִּתְּנֵהוּן: יתענגו. אמר אונקלוס "יתפנקו" אצל מלכים, שיש להם תפנוקי מלכות (גור אריה). וַיַּרְעֵהוּן וַיַּחֲסֵנוּן: [כונתו] "חציו" ו"ימחץ" שתייהן מלשון חֲצִיָּה וְחֻלְקָה, כלומר, ארצם שִׁחְצוּ וְחֻלְקוּ, יירשוה ויחלקוה ישראל ביניהם. ולפירוש אונקלוס אין "חציו" לשון חֲצִים, ואין "ימחץ" ענין טבילה. וכן תרגם בברא' (מט, כג) על "בעלי חצים" (רש"י). כתב המהר"ל (גור אריה), רש"י דחק בכונת אונקלוס, ונראה לפרש ש"חציו" ו"ימחץ" הן כפשוטן, שהחץ של ישראל ימחץ הצרים. ומפני שהחץ הוא נכנס תוך האדם בכח יותר, נאמר זה לתוספת (על "ועצמותיהם גירם"), שכ"כ תהיה גבורה שלהם, עד שייךשו את ארצם. ותמיד הגבורה הגדולה נאמרה בלשון קשת וחץ, לפי שצריך לזה גבורה יתירה (ע"כ). וַיַּחֲסֵנוּן: יירשו. תרגם "ימחץ" בלשון רבים, שהכונה שבני ישראל יחצו ארצם, ולא נפרש "ימחץ" שהקב"ה יחצו עבור בני ישראל. (ט) וַיִּנּוּחַ וְכוּ': ינוח ישכון בכח כאריה וכליש, ואין שְׁנִיקִים אותו, אלה שאתה מברך יהיו מבורכים, ואלה שאתה מקלל יהיו מקוללים. וַיִּנּוּחַ יִשְׂרָאֵל בְּתַקְפָּה: [כונתו] "יתישבו בארצם בכח ובגבורה" (רש"י), והכונה, שאחרי שיירשו ארץ כנען (המחזרת בתרגום בסוף פסוק ח), ינוחו וישכנו לבטח (עיין אב"ט). וּכְלָבִיא: כלשון הכתוב "לִיש" (משלי ל, ל), משמות האריה, וְלִיתָ: אונקלוס שינה לשון השאלה שבמקרא להחלטה, וכן לעיל (כג, יט). יש תרגום דומה לכאן בברא' (מט, ט). בְּרִיכָהּ יְהוֹן וְלִיטָהּ יְהוֹן לִיטָהּ: ע' פירושו לעיל (ד"ה ינוח). זה אינו כפירוש הפשוט של המקרא (פתשגן). וכן תרגם בברכת יצחק ליעקב (ברא' כז, כט), הדומה לכאן. ואולי שינה ממשמעות הפשוטה שלא יאה נראה שהמברך מברך את עצמו (ביאורי אונקלוס שם). בְּרִיכָהּ... לִיטָהּ: אונקלוס הפך לשון הכתוב שבא בלשון יחיד ("ברוך", "ארוך"), ללשון רבים, כדי לזווגו ללשון רבים של "מְבָרְכֶיךָ", וְאַרְרִיךְ. ועיין באור החיים שבמקרא באו מלים אלו בלשון יחיד, ללמד על צרות עינו של בלעם. (י) בָּלָעַם: לשון הכתוב הוא "אֵל בָּלָעַם", אבל אונקלוס תרגם "בבלעם" כדרך לשון הכתוב (דברים יא, יז), "ותרח אף ה' בכס". ועיין רד"ק (ספ"ש אלה) שהביא פסוק זה ועוד פסוקים שהמלה "אל" במקרא באה במקום האות ב'. וַיִּסְפֹּק: כתב רש"י (חולין קכו. ד"ה שקוף), לשון שקיפה היא הכאה שנוקש דבר על חבירו, כדמתרגמינן "חבורה" (שמות כא, כה) "משקופי", "עלה נדף" (ויקרא כו, לו) "טרפא דשקיף", "שדופות קדים" (ברא' מא, ו) "שקיפן קידום", חבוטות ברוח (ע"כ). ועיין גם רש"י בברא' (שם) ושמות (שם). ותרגם "ושקפינון" לשון רבים, על שתי ידי ששקפם (לחם ושמלה). "ושקפינון" היא מלה מורכבת משתי מלים "ושקף אנון", ותרגם כאילו היה לה"כ "ויספקם". ומצאנו שדרך התרגום להוסיף הכינוי לפני שם העצם, כגון "ונטה לו" (שמות לג, י) שותרגם "ונפקס ליה" (ד"ל). כיון שהמלה "ידים", לשון נקבה היא, נראה לנסח הגירסא "ושקפנין". בְּרָכָא מְבָרְכֶיךָ: הפך אונקלוס סדר המלים שבמקרא, ותרגם בלשון הזוה, בְּרַךְ אַתָּה מְבָרְךָ. לְהוֹן: הוסיף מלה זו על לשון הכתוב להשלים מקרא קצר (נתינה לגר), וכן הוסיף לעיל (כג, יא). יֵאֵל אִיזִיל לָךְ: יש שאונקלוס מתרגם לשון "בריהה"

וישלוט בעממין סגיאין ויתקף מאנג מלכיה ותנטל מלכותיה: ח אל דאפיקנון ממצרים תקפא ורומא דיליה ייכלון בית ישראל נכסי עממא סנאיהון ובבנת מלכיהון תפנקון וארעתהון יחסנון: ט ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ולית דיקימניה בריכך יהון בריכין וליטך יהון ליטין: י ותקיף רגזא דבלק בבלעם ושקפנין לידוהי ואמר בלק לבלעם למלט סנאי קריתך והא ברכא מברכתך להון דגן תלת זמנין: יא וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרנך והא מנעך יי מן יקר:

וזמורות היוצאים מהעץ, כמו שפירשו האב"ע והרד"ק (ספ"ש ד"לה). ועיין תרגום יב"ע (יחזקאל י, ו) (ביאורי אונקלוס) ומוסבת המלה "מקליו" על המלה "אדום" (לעיל פסוק ו), והכונה, יול מים מענפיו (יהל אור). וַיִּשְׁלוּם: אולי לדעת אונקלוס "וְרָעוּ", הוא כמו "וְרָעוּ", ר"ל שזרוע ידיו תשלוט. וכמו שדרשו חז"ל במסכת שבת (לג.) בהיפך, "אל תיקרי 'בשר ורועו' (ישעיהו ט, יט), אלא 'בשר ורעו' (נתינה לגר). וי"מ שמצינו לשון כח על זרע, "בחי וראשית אונ" (ברא' מט, ג) (ביאורי אונקלוס). בְּרָכָא מְבָרְכֶיךָ: "מים רבים" הוא רמז לאומות. וכן תרגם אונקלוס "כי שפע ימים יינקו" (דברים לג, ט), "ארי נכסי עממיא ייכלון" (ביאורי אונקלוס). "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה" (שה"ש ח, ו) פירש"י "מים רבים", האומות. וַיִּתְּנֵהוּ מֵאֲנֹג מִלְכָּיהוּ: וכן מבוואר בסנהדרין (קד.) "אמר רב יוחנן, מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו. ביקש לומר... לא

יב וַיֹּאמֶר בַּלַּעַם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַם אֶל־מְלָאכֶיךָ
אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: יב אִם־יִתֶּן־לִי
בָּלָק מָלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לַעֲבֹד
אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלְּבִי
אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אִתּוֹ אֲדַבֵּר: שביעי יד וַעֲתָה
הִנְנִי הוֹלֵךְ לַעֲמִי לָכֵה אִיעֲצֶנְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
הָעַם הַזֶּה לַעֲמֶךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: טו וַיֵּשֶׁא
מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בַּלַּעַם בָּנוּ בְּעֹר וְנָאִם הַגִּבֹּר
שְׁתֵּם הָעֵינִ: טז נָאִם שִׁמְעֵל אֲמַר־יֵאל וְיִדְעַ דַּעַת
עֲלִיוֹן מִחֻזָּה שְׂדֵי יַחֲזֶה נִפְל וּגְלוֹי עֵינִים:
יז אֲרֹאֲנוּ וְלֹא עָתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב דֶּרֶךְ

רש"י

(יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי, כמו שנאמר
נראשונה, לפי שידע שנאשם הקצ"ה ונטרד: (יד) הולך
לעמי. מעתה הריני כשאר עמי, שנסתלק הקצ"ה מעלי:
לבה איעצך. מה לך לעשות, ומה היא הענה, אלהיהם
של אלו שונא ומה הוא כו' כדאיחא צחלק (פסוקין קו). טדע
שזלעם השיא ענה זו להכשילם צומה, שהרי נאמר הן הנה
היו לזני ישראל צדנר זלעם (נמדבר לו, טו): אשר יעשה העם
הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה, איעצך להכשילם, ואומר לך
מה שהן עתידין להרע למואז צחאחית הימים: (טז) וידע
דעת עליון. לכון השעה שזעם זה: (יז) אראנו. רואה אני

יב ואמר בלעם אל בלק הלא גם
עם אנגדך דשלחתא לותי
מלילית למימר: יב אם יתן לי
בלק מלי ביתיה כסף וזהב לית
לי רשו למעבר על גזירת
מימרא דיי למעבר טבתא או
בשתא מרעותי דימליל יי יתיה
אמליל: יד וכען האנא אזיל
לעמי איתא אמלכנך מא
דתעביד ואחוי לך מא דיעביד
עמא הדין לעמך בסוף יומיא:
טו ונטל מתליה ואמר אימר
בלעם בר בעור ואימר גברא
דשפיר חזי: טו אימר דשמע
מימר מן קדם אל וידע מדע מן
קדם עלאה חזיו מן קדם שדי
חזי שכיב ומתגלי ליה:
יז חזיתיה ולא כען סכיתיה ולא
איתוהי קריב פד יקום מלפא

שצחו של יעקב וגדולתו, אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן:
דרך בוכב. כתרוממו, לשון דרך קשמו (זכיה ג, ד), שהכוכב
עובר כחך, וזלע"ז דשטיינ"ט כלומר, יקום מול: וקם שבמ.
מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד, שנאמר
זו השכב אותם ארצה וימדד שני חזלים להמית וגו' (שמואל
ב, ט). ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קולר העצרי
ויקטול וכו': וקרקר. לשון קורה, כמו אני קרתי (מלבי"ם יט,
ד), מקצת צור נקרתם (ישעי נא, א), יקרוה עורכי נחל (משלי ג,
י), פורו"ר זלע"ז: כל בני שת. כל האומות, שכלם ילאו
מן שם צנו של אדם הראשון:

בשורש "ערק" (ברא לה, א),
ויש שמתרגם בשורש
"אול" (כאן, שם כז, מג ועוד),
וצ"ע (עין ביאורי אונקלוס).
ועל מה שתרגם כאן
"אזיל", י"ל כמש"כ
הרד"ק (סח"ש יבחה) בשם
אביו, שאין בריחה ממש
אלא על סכנת נפשות,
ומש"כ כאן "ברח לך",
הכוונה, מהר ללכת וימ"מ
מדלא תרגם אונקלוס
"אחזי" (כתרגומו בברא יט,
כב) מבורר שמפרשו לשון
הליכה בלבד. (יב) עם:
תרגם "אל", עם, ככל
"דבר אל" שתרגמו, עם.
(יג) לית לי רשו למעבר
על גזירת: עיין מש"כ
לעיל (כב, יח). מבתא או
בשתא: לא תרגם "טבא
או בישא", כלעיל (יג, יט),
מפני ששם "טובה"
ו"רעה" הן תארים, אבל
כאן הן שמות עצם,
ופירושו, טובה אחת או
רעה אחת (לחם ושמלה).
מקרותי: תרגם "מלכי",
מרבני. עיין מש"כ לעיל
(טו, כח). (יד) האנא: מלה
מורכבת, הא אנא, כמו
ש"הנני" הוא, הן אני.
אמלכנך: [כונתו] לשון
עצה (עין פירוש המשניות
לרמב"ם, דמאי ג, ב). אמלכנך
מא דתעביד ואחוי לך
וכו': איעצך מה שתעשה,
ואגיד לך וכו'. כמו שכתב
רש"י "מקרא קצר הוא
זה, איעצך להכשילם,
ואמר לך מה שהן עתידין

להרע למואב באחרית הימים - 'ומחץ פאתי מואב' (לק' פסוק יז); התרגום מפרש קוצר העברי" (ע"כ); הנוסח הוא ע"פ כ"י של רש"י, וכן הגיה לבוש האורה). כי המלה "איעצך" עומדת
לבר, שאין לה חיבור עם מש"כ לאחריו "אשר יעשה העם הזה" (שאין לשון 'עצה' נופל על אמירת העתיד - גור אריה ולבוש האורה; אבל עיין רמב"ן שאין זה מוכרח), ולכן הוסיף אונקלוס
ארבע מלים. על "איעצך" הוסיף "מא דתעביד", עיין רש"י שנתן לו עצה להכשילם בזימה נכדאיחא בסנהדרין קו; וכן מבורר בתרגום לק' (לא, טז), על "הן הנה היו לבני ישראל בדבר
בלעם", שתרגם "בבעצת בלעם". ועל "אשר יעשה העם", הוסיף "ואחוי לך", כמש"כ רש"י, "ואומר לך וכו'". אמנם חז"ל (סנהדרין קו). פירשו המקרא כפשוטו, שאין כאן מקרא
קצר, אלא "איעצך" דבוק ל"אשר יעשה העם הזה לעמך" וכאילו נכתב "אשר יעשה עמך לעם הזה" (כאדם שתולה קללתו באחרים - שם בגמ'; וע"ש רש"י ד"ה ותולה), איעצך שעמך
יכשילו את ישראל בזימה (רא"ם). טז דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עלאה: נראה ששני הדברים שפירש אונקלוס מכוונים מאד למש"כ הרמב"ם (הל'
תשובה ג, ח), שמעיקרי האמונה להאמין בנבואה (ובתרגום, "דשמע מימר מן קדם אל"), ושיש מדע שמגיע מהבורא ללב בני אדם (ובתרגום, "וידע מדע מן קדם עלאה"), והכוףר ומכחיש
זה נקרא אפיקורוס (ע"כ). וכלה"כ כאן "וידע דעת עליון", כן לשון הכתוב אצל שמואל (שמואל א, ג, ו) "ושמואל טרם ידע את ה'", ותרגם יונתן, "ושמואל עד לא אלה
'למידע אולפן' מן קדם ה'" (ועי"ש רד"ק). וכן בברא' (מא, לו) "אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת", הוא כמו "וידע מדע מן קדם עלאה" ("לחשובת השנה" על הרמב"ם שם;
עיי"ש עור). וידע מדע מן קדם עלאה: תרגם "עליון" העליון. עיין מש"כ לעיל. ואין נראה שאונקלוס מפרש כחז"ל (ברכות ז: - הובא ברש"י; וכן הוא בתרגום יב"ע), שיודע השעה
שהקב"ה כועס. שכיב ומתגלי ליה: ע' מש"כ לעיל (פסוק ד). (יז) חזיתיה: לשון עבר (כברא' מד, כח) ולא תרגם "אראנו" כמו שפירשו תרגום יב"ע, רש"י ורשב"ם שהכוונה
לשון הווה, כלומר, אני רואה עכשיו. סכיתיה: לשון הבטה (ע' רש"י ברא' יא, כט). גם כאן תרגם בלשון עבר. ולא איתוהי קריב: תרגם "ולא ישנו קרוב. פד
יקום מלכא: כתב הרד"ק (סח"ש ככב) שכונת המקרא במש"כ "דרך כוכב" היא, לדמות המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמה לכוכב (ע"כ), ועיין רש"י. ותרגם "דרך", לשון
עבר, שהכוונה, "דרך", לשון עתיד (עין "מלכה של תורה"). כתב ה"משך חכמה", מלכא בתרגום הוא דוד (עין לק' ד"ה כד), ועליו אמר "ומחץ פאתי מואב" (עין רש"י). וקראו
"כוכב", מפני שכוכב הוא ספקא דחמה (שבת קנו; "מול כוכב הוא סופר של מול חמה, לכתוב דרך הילוכו ותקופותיו, ומצוי אצלו תמיד" - רש"י שם), וכן דוד חיבר ספר תהלים, ופירש דברים
שהתורה סתמתן, כמו שאמרו במדרש רבה (שמו"ר טו, כב), הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים, ובא דוד ופירשן, יעו"ש דוד"ק. פד יקום מלכא מיעקב ויתרנבא
משיחא מישראל: אולי כונת אונקלוס במה שתרגם "מלכא", למלך המשיח המוזכר בהמשך, אבל יתכן שהכוונה לדוד המלך (עין לעיל ד"ה כד), כמש"כ הרמב"ם (הל'
מלכים יא, א; ורובו הוא במדרש אגדה כאן) שבפרשת בלעם "נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שיעמוד מבניו
שמושיע את ישראל מיד בני עשו. ושם הוא אומר 'אראנו ולא עתה', זה דוד, 'אשורנו ולא קרוב', זה המלך המשיח, 'דרך כוכב מיעקב', זה דוד, 'יקום שבט מישראל',
זה המלך המשיח, 'ומחץ פאתי מואב', זה דוד וכו', 'וקרקר כל בני שת', זה המלך המשיח וכו', 'והיה אדום ירשה', לדוד וכו', 'והיה ירשה שצרי ארביי', זה המלך
המשיח וכו' (עכ"ל). אבל רש"י פירש (עד פסוק יט, ע"ש ד"ה וידע), הכל על דוד המלך, והרמב"ן פירש הכל על המשיח, וכן הוא במדרש לקח טוב.

כֹּחֲב מִיעֲקֹב וְקָם יִשְׁבֵּל מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲזִן פִּאֲתֵי
מוֹאָב וְקִרְקֶר כָּל־בְּנֵי־יִשָּׁת: יִה וְהִיה אֲדוֹם
יִרְשָׁה וְהִיה יִרְשָׁה שְׁעִיר אִיבִיו וְיִשְׂרָאֵל עֲשֶׂה
חֵיל: יִי וְיִרְדֵּי מִיעֲקֹב וְהַאֲבִיד שְׁרִיד מַעֲרִי:
כ וַיֵּרָא אֶת־עַמְלֶק וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית
גוֹיִם עַמְלֶק וְאַחֲרִיתוֹ עַדִּי אֲבִיד: כא וַיֵּרָא
אֶת־הַקִּינִי וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשֶׁבֶךְ
וְיִשִּׁים בְּסַלַע קִנְדָּה: כב כִּי אִם־יִהְיֶה לְבַעַר קִין

רש"י

אחר עמלק, נסתכל נגדולתם של בני יתרו, שנאמר זהם
תרעמים שמעמים שוכמים (דברי הימים א' כה): איתן מושבך.
תמה אני מהיכן זכית לכן, הלא אתה עמי היית צעמך הזה
נתחכמה לו (שמות א' י), ועתה נחשבת צאתן ומעוז של ישראל:
(כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת למוקף
זה, שאינך נטרד עוד מן העולם, כי אף אם אתה עמיד
לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לנער ממקום שנתחכמה
שם, מה נזק: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה
אותך, שמא לחלם ותצור, אין זה טרוד מן העולם, אלא
טלטול ממקום למקום, ותשוב עם שאר הגלויות:

שרי העם. אבן הפנה היא החשובה (רש"י שם), כמו "פאתי מואב" (מדר"י קרא שם). ודומה לזה בתפילה "פנות צבאיו" (שחרית, ברכת יוצר). ויש אומרים ש"פאתי" הוא כמו
"פאתי" (שהאותיות אהח"ע מתחלפות), שהם השרים, כלשון הכתוב "והאחשדרפנים וְהַפְּחוֹת" (אסתר ט, ג). ועיין ערוך שכתב, "בר פתחי (ברכות מג.) - פירוש, בר
רברבני, כדכתיב (נחמיה ה, טו) וְהַפְּחוֹת הָרָאשׁוֹנִים, איכא דאמרי (ברכות שם), 'בר פאתי, כדכתיב 'ומחץ פאתי מואב' (לחם ושמהל). ולא פירש כהרמב"ן "פאתי מואב",
כל האומה שהם קצוצי פאה (ירמיהו ט, כה). וְיִשְׁלֹט: וכן כתב הרמב"ם (הל' מלכים יא, א) "וקרקר כל בני שת" - זה המלך המשיח, שנאמר בו (זכריה ט, י) וְיִמְשְׁלוּ מִיָּם עַד
יָם" (ע"כ). היה נראה לומר שאונקלוס מפרש 'וקרקר', כמו, 'וקרקד', בחילוף האותיות ר' - ד', והכונה, שיהיה ראש לכל בני שת (ביאורי אונקלוס). וְקִין רחוק לזה מלשון
תרגום יב"ע בירמיהו (מח, מה) (עיין נתינה לגר). ואולי פירש "וקרקר", כמו, "קיר", אדנות (עיין רש"י עירובין נג: ד"ה מרי כירי, ובערוך ערך קר יד; ועיין ח.ש.). אבל בכל אופן התרגום
הוא דלא כרש"י שפירש מלשון "קורה", ודלא כ"מדרש אגדה" והרד"ק (סה"ש 'קיר', 'קרקר') שפירשו שהוא לשון הריסת קיר. כָּל בְּנֵי אֲנָשָׁא: כמו שפירש רש"י שכולם
צאצאי שת, שהרי כל צאצאי קין נמחו במבול. (יח) יִרְתָּא: תרגם כאילו היה לה"כ, "ירושה". ודלא כאב"ע שפירש "ירשָׁה", לשון גירושין (שערי אהרן; עיין רש"י לק' לב,
ט). לְבַעֲלֵי דְבָבוּהִי: תרגם לשון הכתוב "איביו" בתוספת אות ל', "לאיביו" (ואין כונת המקרא, שש"י שָׁה אִיבִיו של ישראל). ופירוש המקרא הוא שאדום ושעיר יהיו ירושה
לאיביהם (לישראל), וכן פירש"י. וְיִשְׂרָאֵל יִצְלַח בְּנִבְסִין: אבל רש"י (ברא' יב, ה) פירש "עשה חיל", לשון קונה וכוונס. וגם אונקלוס תרגם כן לק' (דברים ח, יז), "עֲשֶׂה לִי אֵת
הַחֵיל הַזֶּה", "קנו לי ית נכסיה האלין". בְּנִבְסִין: "חיל" במקרא הוא הממון, וכן פירש רש"י מלה זו (ברא' לד, כט). ונקרא כן ע"ש שבא לאדם על ידי כוח וזריזות. וכן
נקראים קניני האדם מלאכה (ברא' לג, יד ועוד). (יט) וְיִיחֹת חַד מְדָבְרִית יַעֲקֹב: וַיִּבְדֵּי אֶחָד מִשְׁלֵי בֵית יַעֲקֹב. תרגם "וַיִּבְדֵּי", לשון ירידה, ודומה לזה בתרגום יונתן על הכתוב
"או יִבְדֵּי שְׁרִיד" (שופטים ה, יג). ולא פירש לשון רדיה ושליטה כמו שפירשו רש"י והאב"ע ועוד. והכונה, ירידה להלחם, כלשון הכתוב (שמואל א' יד, לו ועוד), "וַהֲאָרַד אַחֲרֵי
פְלִשְׁתִּים" (ביאורי אונקלוס). לפי הניקוד אינו לשון ירידה (שהיה צ"ל, "וַיִּבְדֵּי", אבל כיון שלא אמר לשון אחר, יש כאן רמז לענין ירידה (פתשגן). ונראה שאין הכונה על מלך
המשיח (כמו שפירש רש"י - מדרש אגדה), שהרי בו עוסק מפסוק יז, וא"כ למה התחיל שוב "וייחות חד". ועיין בתרגום יב"ע שפירש "שליט". ויתכן שאונקלוס כפירוש
האב"ע, שנבואה זו היא על יואב שהכריח כל זכר באדום (מלכים א' יא, טז). ובענין סדר הפסוקים י"ל שאונקלוס כרמב"ם (הלכות מלכים יא, א; הובא לעיל בפסוק יז), שחצי הראשון
של פסוקים יז - יח מנבאים על דוד המלך, וחצי השני של פסוקים אלו מנבאים על המלך המשיח. ופסוק יט לפי אונקלוס אינו מוסב על המלך המשיח, אלא על דוד
המלך. מְדָבְרִית יַעֲקֹב: כלשון חז"ל (שקלים ג, ג) "שָׁל בֵּית רַבִּן גַּמְלִיאֵל". מְשִׁיזִיב: פליט (כתרגום ברא' יד, יג). מְקָרִית עַמְמִיָּא: מעיר העמים. וכן פירש רש"י, מעיר החשובה
(נתינה לגר). (כ) עַמְלֶקָה: העמלקי. צ"ע שלא תרגם "עמלק" כתרגומו בהמשך הפסוק. רִישׁ וְכו': ראשית המלחמות של ישראל היה עמלק. [כונתן] הוא קדם את כולם
להלחם בישראל (רש"י). וכן פירש האב"ע. ולא פירש אונקלוס "ראשית גוים עמלק", נכבד שבגוים עמלק (כפירוש ר"י בן גיאנה בסה"ש רד"ש, ואברבנאל בפירוש א', או "ראש
העמים", שהיו גבורים ואנשי חיל למלחמה (כרמב"ן; ועיין אב"ע שדחה פירוש זה). * וְסוֹפִיָּה לְעַלְמָא יִבְדֵּי: וסופו שיאבד לעולם. [כונתן] שנאמר (דברים כה, יט) "תמחה את זכר
עמלק" (רש"י). פִּי אֲוִנְקֹלוֹס "עֲדִי" כמו "עֲדִי עַד" (ישעיהו סה, יח), שפירושו, לעולם (נתינה לגר). ולא כאב"ע שפירשו מלשון "עֲדִי", וכמש"כ הרד"ק (סה"ש יערי) שבא בתוספת
י. ותרגם "אבד" כמו "אָבַד" (פועל עתיד), ודלא כרד"ק (סה"ש 'אבד') שהוא שם. (כא) שְׁלֵמָאָה: השלמי. נקרא כן על שם שעמד בשלום ושלוח (פתשגן). לפי הגמרא (סנהדרין
ק), ומפרשי המקרא (רש"י רמב"ן ואב"ע) "הקיני" המוזכר במקרא הם צאצאי יתרו. אבל עיין באברבנאל שהובא במילואים, שפירש שהם הקיני המוזכרים בברא' (טו, יט).
תִּקְרָה: וכן אמרו בגמרא (ר"ה יא), "מאי משמע דהאי 'איתן' לינשא דתקיפי הוא - כדכתיב 'איתן מושבך' ע' מילואים. וְשָׁו: לשון צווי (לדעיל יז, יא),
והכונה כמו שכתב הרמב"ן, שנתן לו עצה שיעשה בעתיד. ודלא כרש"י שפירש "נתישבת". בְּקִרְדָּה תִּקְרִי מְדוֹרְךָ: במבצר חזק מגורן (עיין תרגום לעיל יג, יט). כתב הרד"ק
(סה"ש סלע) שתרנג כן מפני שרוב המבצרים הגבוהים היו נבנים על סלע (ע"כ). ויתכן שלשון הכתוב "בְּסַלַע" הוא משל, כמו, "ח' סלעי ומצודתי" (שמואל ב' כב, ב; תהלים
יח, ג), ואונקלוס פירש הנמשל "מְדוֹרְךָ: וכן תרגם "קן" בברא' (י, יד). אבל "קן צפור" (דברים כב, ו), תרגם "קנא דְּצִפְרָא", כלה"כ.

וְיִתְרָא מִיִּשְׂרָאֵל: ויתגדל
[ה] משיח מישראל. כזה
פירש "וקם" שבט
מישראל". "כל אשר יעבר
תחת השבט" (ויקרא כו, לב)
תרגם "תחות חוטרא",
אבל כאן הוא משל
לשררה ושלטון, וכמו
שכתב הרד"ק (סה"ש 'שבט')
"ונקרא הראש והמושל
'שבט', כי דרך המושל
להיות שבט בידו. ועוד,
כי בידו שבט מוסר העם"
(ע"כ). וכן פירשו חז"ל
(סנהדרין ה.) על "לא יסור
שבט מיהודה" (ברא' מט, י)
"אלו ראשי גלויות שבכל
שרודין את ישראל
בשבט", ואונקלוס תרגם
גם שם בדרך זו "עֲבִיד
שולטן". וְיִקְפִּיל: וימחץ"
במקרא פירושו לשון
הכאה (עיין רש"י לעיל פסוק ח
ד"ה וחיצין). רְבִרְבִּי: "פאתי"
הוא מלשון "פאה", ובא
לציין הגדולים העומדים
מן הצד. וכן "ותאכל
בקצה המחנה" (לעיל יא, א),
רבי שמעון בן מנסיא
אומר בקצינים שבהם,
ובגדולים (רש"י שם - מספרי
בהעלותך פה). וכן "פנות
העם" (שמואל א' יד, לח),

עדימה אשור תישבך: כ וישא משלו ויאמר
אוי מי יחיה משמו אל: כד וצים מיד בתים
וענו אשור ועניעבר וגסיהוא עדי אבר:
כה ויקם בלעם וילך וישב למקמו וגסבלק
הלך לדרבו: פ כה וישב ישראל בשמים
ויחל העם לזנות אלבנות מואב: ז ותקראן
לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו
לאלהיהן: ח ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר
אף יהוה בישראל: ט ויאמר יהוה אל-משה
קח את-פלראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון

רש"י

(כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שצית אשור אמר:
אוי מי יחיה משמו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו
את אלה, שלא ישים עליו הגזר את אלה, שיעמוד סנהרצ
וינצל את כל האומות, ועוד יבואו ימים מיד כמים, ויעברו
כמים שהם ארמיים צדיניות גדולות על אשור: (כד) וענו
אשור וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי
אז. וכן פירש דניאל (ד, ה), עד דקטילת מיתא והוצד גשמה:
וצים. ספינות גדולות, כדכתיב ולי אדיר (ישעיה לג, כה), תרגומו

לשיצאה שלמאה עד מא
אתוראה ישיבין: כג ונטל
מתליה ואמר וי לחיביא דייחון
פד יעביד אלהא ית אלין:
כד וסעין יצטרחן מרומאי ויענון
לאתור וישעבדון לעבר פרת
ואף אנון לעלמא יידון:
כה וקם בלעם ואזל ותב לאתריה
ואף בלק אזל לאורחיה: פ
כה א ויתיב ישראל בשטין ושרי
עמא למטעי בתר בנת מואב:
ז וקראה לעמא לדבחי טעותהין
ואכל עמא וסגידו לטעותהין:
ח ואתחבר ישראל לבעלא פעור
ותקיי רגזא דיי בישראל:
ט ויאמר יי למשה דבר ית כל

וצורני רצח: (א) בשמים. כך שמה: לזנות אל בנות
מואב. ע"י עמל נלעס כדאיתא נחלק (סנהדרין קו):
(ב) וישתחוו לאלהיהן. כשמקף יצרו עליו ואומר לה השמעני
לי, והיא מוציאה לו דמות פעור ממיקה, ואומרת לו השתחוו
לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין
רע, וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלם זה
מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים
לפעור (סנהדרין לה): והוקע אותם. את העובדים, והוקע היא

(כב) לשיצאה: לשון כליון
(שמות לב, יד ועוד), השמדה
(דברים ט, ח ועוד), והכרתה
(לק' טו, לא ועוד) והדומים
להם. כתב הרד"ק (סה"ש
בע"ר) שהמלה "בער"
בפסוק שלפניו, דומה
ללשון "בער" לק' (דברים
יג, ח), ובערת הרע
מקרבך, (וכן שם כו, יג),
ולא בערתי ממנו בטמא"
ועוד, ופירוש, לשון
הכרתה והסרה (ע"כ).
ואונקלוס דלא כרש"י
שפירש "לבער קין",
שאין זה טרוד מן העולם,
אלא טלטול ממקום
למקום.
האשורי. והכונה, העם
האשורי, או מלך אשור,
וע' לק'. ושיבין: לשון
זכר, כאילו היה לה"כ
יישבך". ובאמת "אשור"
ל' זכר אלא שהמקרא
תפס ל' נקבה מפני
שהכונה מחנה אשור
(אבי"ט), או מלכות אשור
(כג) וי ובו: אוי
להרשעים (עין תרגום לעיל
טו, כו) שיחיו כאשר יעשה
אל את אלה. וכעין זה
מאמר ר' יוחנן (סנהדרין קו),
"אוי לה לאומה שתמצא
בשעה שהקב"ה עושה
פדיון לבניו" (נפש הגר).
והתרגום דלא כהאב"ע

שפירש "משמו אל", על מלך אשור, ששם נפשו כמו אל, כמש"כ בישעיהו (לו, יח-כ). ובדרך זו פירש האברבנאל, וכתב שפירשו בלא ספק, אוי מי יחיה באותם הימים
שנבוכדנצר הרשע ישים עצמו אל (ישעיהו יד, יד). וכן דרשו חז"ל (סנהדרין קו). "אמר רשב"ל, אוי מי שמחיה עצמו בשם אל". ויעביד אלהא ית אלין: יעשה אל את אלה.
כתב התשב"ץ (א קצו) שאונקלוס פירש המלה "אל" במקרא בשני פנים, האחת קודש, "אלהא", והשנית חול, "אלין". וכתב עוד (שם), שנראה שהיא חול, לפי שכנוי
המלה "משמו" חזור אל השם יתברך, ו"אל" כמו "אלה" (וכן פירש רש"י). אלא שצריך עיון בזה, כי נראה כי "אל" שהוא חול אינו בלא האות ה' בתחלתו, וכמו "הארצות
האל" (ברא' כו, ג), ורק בראש הפסוק יכול לבוא בלא אות ה' (דברי הימים א' כ, ח) (ע"כ). (כד) וסיעין וכו': וכתות (קבצות) יהיו נזעקות (ותאספו) מהרומיים, ויענו את אשור,
וישעבדו (אלה שהם) לעבר (נהר) פרת, ואף הם לעולם יאבדו. וסיעין: [כונתו] כחות (רש"י תהלים עב, ט; עד, יד). גרודים (ע' רש"י דניאל יא, ל). [כונתו] שירות (תוי"ט כתובות א, ט). צ"ע
שנראה מלה הזו לשון נקבה, אבל אינו כן בהמשך התרגום (פתשגן). וצטרחין: לשון צעקה, כלשון הכתוב, "יריע אף צריח" (ישעיהו מב, יג), "מר צרח" (צפניה א, יד) (ת.א.א.).
לשון אסיפה למלחמה, כמש"כ וינצק שאול וכל העם" (שמואל א' יד, כ), "כי אסיפת העם ע"י זעקה" (רד"ק שם). גירסת רש"י (תהלים עב, ט) "יסתחרין", יסתובבו (עין תרגום
לק' לד, ח), שירות של רומיים יסתובבו. ולפי שתי הנוסחאות צ"ע לקרב לשון הכתוב ללשון התרגום. מרומאי: ובתרגום יב"ע, "אטליא" (דהאי רומי - העורך אטלקי).
וחז"ל אמרו (מגילה י-י) "אטליא של יון זה כרך גדול שברומי". בברא' (י ד) לא תרגם אונקלוס המלה "פתים", כי שם הוא שם אדם (וכ"כ האב"ע שם), אבל כאן תרגם את
שם האומה היושבים בארץ "פתים" על שם המקום ששכנו בו (רומי). לענין אם כונת אונקלוס לגלות שאנחנו נמצאים בה עתה, וכן להבין איך יהיה פתים שהוא זרע
יפת, מתורגם רומי, שהם מזרע עשו, ע' מילואים. וישעבדון: וכן הוא בחז"ל (סנהדרין קו), "עד אשור קטלי מקטל, מכאן ואילך משעבדי שעבדו" (מרפא לשון). ופירש
רש"י (ד"ה כחים) שהרומאים עתידים להרוג את כל האומות עד שיגיעו לאשור (ואשור בכלל - עיי' שם רש"י ד"ה וצים, ומהרש"ל ד"ה עד אשור), ומאשור ואילך מניחין אותן ומשעבדין
בהם (ע"כ). המלה "וענו" הכתובה פעמיים במקרא, תרגם אונקלוס בשתי צורות שונות (פתשגן). ומה שתרגם לשון "ענינו" בלשון "שעבדו" הוא כתרגומו בברא' (טו, ט)
ועוד. לעבר פרת: הוסיף אונקלוס המלה "פרת", למלא קוצר לשון המקרא, וכן כתב רש"י "וענו אותם שבעבר הנהר". אלא שהאב"ע (לעיל פסוק כג) הקשה על פירוש
זה, שאין מנהג הכתוב להזכיר "עבר" בלא נהר, ולכן פירש "עבר" שם אדם (המוזכר בברא' י כד), והכונה, ישראל, וכן פי' רמב"ן. אנון: הם. תרגם בלשון רבים, דלא
כלשון הכתוב "הוא" (ע' אבי"ט), להשוות הלשון למש"כ ויענו, לשון רבים (נתינה לגר). לעלמא יידון: ע' מש"כ לעיל (פסוק כ). כה א בשמים: תרגם באות נ', אבל אין
כן דרכו בשמות כמו "אלם" (לק' לג, ט), "רפידם" (שם פסוק יד) (עין ח.ש). ושרי עמא: והתחיל העם. ואין ויחל לשון חלול כמו שפי' רבנו בחיי. למטעי בתר בנת מואב:
אונקלוס רגיל לתרגם "זנות" בלשון טעות, כגון "זונה" (ויקרא כא, ו) שתרגומו "מטעיא", וגם משתמש בלשון טעות כשמתרגם עבודה זרה (לק' לג, ד ועוד), ועובדי עבודה
זרה (לעיל טו, לט ועוד). אמנם נראה שמתרגם "זנות" בלשון "טעות" רק באשת איש, "שטועה מתחת בעלה לאחרים" (לשון רש"י יבמות סא: ד"ה כשמה), ולכן במעשה תמר (ברא'
לח, כד) "זנתה תמר", תרגם כלשון המקרא, משום שלא היתה אשת איש. וממה שתרגם כאן בלשון "טעות" ולא כתרגום ירושלמי "למוציא עם בנתהון דמואבי". נראה
שמפרש "לזנות", לא בענין ניאוף, אלא "לזנות" לעבודה זרה, ו"אל בנות מואב", הכונה, אחרי בנות מואב. ולכן תרגם לשון הכתוב, "אל בנות מואב", "בתר" (אחר)
בנת מואב" שלשון "אחרי" מתאימה לע"ז, וכלה"כ (שמות לד, טז) "והזנו את בניך אחרי אלהיהן", ובתרגום שם "ויטעין ית בנך בתר טעותהין" וכן הרבה. וכל לשון
"אל" בתורה שתרגם "בתר" הוא בענין ע"ז (ויקרא יט, ד; דברים לא, יח), או כישוף (ויקרא יט, לא; כו, י) (מ.א.ל.). בתר: עיין מש"כ לעיל (ד"ה למטעי). ב וקראה: לשון עבר כלשון
הכתוב. ואף שנראה כלשון יחיד, כך צורת נקבות רבות בלשון עבר, כמו "ותיראנה המילדות... ולא עשו... ותחינה" (שמות א, ח) שתרגומו "וידחילא קתא... ולא עבדא...
וקיימא" (עיי' שם רש"י). לטעותהין: לטעותיהן. כנוי גנאי לע"ז. ג לבעלא פעור: צריך טעם ש"פעל צפון" (שמות יד, ב), תרגם, "פעיל צפון", בסמיכות, ומאי שנא כאן.

אֶפְי־יְהוָה מִי־שָׂרָאֵל: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
שַׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הֲרֹגוּ אִישׁ אֶנְשֵׁי הַנְּצַמְדִּים
לְבַעַל פְּעֹזֹר: ו וְהָיָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בָּא וַיִּקְרַב אֶל־אָחִיו אֶת־הַמְדִּינִית לְעֵינֵי
מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָל־עַדְת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהָמָּה
בָּכִים פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: מַפְטִיר ז וַיֵּרָא
פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקָּם מִתּוֹךְ
הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ: ח וַיָּבֹא אַחֲרֵי
אִישֵׁי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֶּבֶה וַיִּדְקֹר אֶת־שִׁנֵּיהֶם
אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קִבְתָּהּ
וְהִעָצֹר הַמִּגְפָּה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַיְהִיֹּ

רִישֵׁי עֲמָא וְדוֹן וְקָטוֹל דְּחִיב
קָטוֹל קָדָם יִי לְקָבִיל שְׁמֵשָׁא
וַיְתוּב תְּקוּף רְגֵזָא דִּי מִי־שָׂרָאֵל:
ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדִינֵי יִשְׂרָאֵל
קָטוֹלוּ גְבַר גְּבוּרָהּ דְּאֶתְחַבְרוּ
לְבַעַל פְּעֹזֹר: ו וְהָא גְבַרָא מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶתָּא וְקָרִיב לוֹת אַחֵיהּ
יְת מְדִינִיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי
כָל כְּנִשְׂתָא דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנֹן
כֶּכֶן בְּתִרַע מִשְׁפָּן זְמָנָא: ז וַחֲזָא
פִּינְחָס בֶּר אֶלְעָזָר בֶּר אֶהֱרֹן
כְּהֵנָא וְקָם מִגֹּז כְּנִשְׂתָא וְנָסִיב
רֶמְחָא בְּיָדֵיהּ: ח וְעַל בְּתִר גְּבַרָא
בֶּר יִשְׂרָאֵל לְקִבְתָּא וּבִזְע יְת
תְּרוּיָהּ יְת גְּבַרָא בֶר יִשְׂרָאֵל וַיְת
אֶתָּתָא בְּמַעְהָא וְאֶתְפְּלִי מוֹתָנָא
מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וְהוּו דְּמִיתוּ
בְּמוֹתָנָא עֲסָרִין וְאַרְבַּעָא
אַלְפִין: פ

ד) וְדוֹן: וכן אמרו בגמ' (סנהדרין לד:) שדיני נפשות דנין ביום, שנאמר "והוקע אותם לה' נגד השמש". וְדוֹן וְקָטוֹל דְּחִיב קָטוֹל: וְשַׁפְטֵי וְהָרַג הַמְחִיב מִיתָה. כתב רבינו בחיי, "אין צווי זה להמית ראשי העם, אלא הנצמדים במעמד הראשים. וזהו שתרגם אונקלוס וידון וקטול דחייב קטול, ולא תרגם וקטול יתהוין" (ע"כ). וכן פירשו בספרי (קלא), ובגמ' (סנהדרין לה). ע"ש רש"י (ד"ה חלק). אבל במדבר רבה (כ, כג) פירש רב יודן את המקרא כפשוטו, שיהרג את ראשי העם על שלא מיחו. וכתב האברבנאל שזו גם דעת אונקלוס. (ונראה שדקדק מדלא תרגם "ודונו", לי רבים - ה.ח.ס.). והקשה, היתכן שראשי העם חטאו. והנה התורה לא פרסמה אלא את זמרי פסוק יד). ותרין שהיו חייבים מיתה על זה שלא מיחו בהעוברי עברה, עיי"ש עוד. "והוקע" הוא לשון תלייה (כגמ' סנהדרין לד: ובפירוש רש"י כאן), וכמו שתרגם יונתן "ויקריעם" (ש"כ כא, ט), וצ'לוֹבִינֹן (לי תליה - רד"ק שם). ומה שלא הזכירו אונקלוס כלל בתרגומו הוא מפני שתרגם לפי הכונה, שתוחבין עץ בארץ ותולין והורגין עליו (ע' רש"י ויקרא יט, כח). ועיין בתרגום יב"ע שהזכיר ענין הדין וענין התלייה. דְּחִיב קָטוֹל: צ"ע שלא תרגם בלשון רבים (כלשון הכתוב),

הַמִּתִּים בַּמִּגְפָּה אַרְבַּעָא וְעֶשְׂרִים אֶלְפִי: פפפ ק"ד פסוקים, מנוח סימן.

רש"י

כדליתא חס: והמה בבים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הצועל ארמית קנאין פוגעין צו), געו כולם צנכיה (סנהדרין טז). צעגל עמד משה כנגד ששים רבוא, שנאמר ויטחן עד אשר דק וגו' (שמות לג, כ), וכאן רפו ידי, אלא כדי שיצא פינחס ויטול את הראוי לו: (ז) וירא פינחס. ראה מעשה וזכר הלכה, אמר לו למשה מקוצלי ממך הצועל ארמית קנאין פוגעין צו, אמר ליה קריינא דליגרתא איהו ליהוי פרוונקא (סנהדרין צב), מיד ויקח רומח צידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים והקיצה, כוון צמוך זכרות של זמרי ונקצות שלה, וראו כולם שלא לחנס הרגס, והרצה נסים נעשו לו וכו' כדליתא חס (סנהדרין טז): חסל פרשת בלק

"דחייבין קטול" (עיין נתינה לגר). ואולי רומז למה שאמרו בגמרא (סנהדרין לה). שאמר לו הקב"ה למשה שלא ידון כל החוטאים יחד, אלא בנפרד, כדי שיסור חרון אף מישראל ("שהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומתקנאין לכבודו" - רש"י שם ד"ה אלא) (מ.א.ל.). דְּאֶתְחַבְרוּ: שנצמדו. תרגם "הנצמדים" בלשון עבר. ע' מש"כ לעיל (יד, לה). ו בְּתִרַע: תרגם כאילו לה"כ "בפתח". (ח) וְעַל: ונכנס. ע' מש"כ לעיל (ו, ו). וּבִזְע: לשון בקיעה (עיין תרגום שפות יד, טז), וקריעה (עיין תרגום ברא' לו, לה). ולא תרגם "וידקדק", בלשון הריגה, כמו שתרגם יונתן (שופטים ט, נד ועוד), מפני שנעשה נס ולא הרגו (עיין ספרי קלא, ותרגום יב"ע) (ביאורי אונקלוס). או שבא לרמז שהרומח עבר אותם מעבר לעבר (ר.ל.). בֶּר יִשְׂרָאֵל: תרגם כלה"כ לעיל (פסוק ו) "איש מבני ישראל". וכן תרגם "איש הישראלי" (ויקרא כד, י). בְּמַעְהָא: [כונתו] לבטנה, ולפי שהמעים מבפנים לבטן, קרא לבטן "מעים" (רד"ק, סה"ש 'מעה'). והמלה "קִבְתָּהּ" היא מלשון הכתוב (דברים יח, א) "הִזְרַע וְהַלְחִימֶם וְהִקְבָּה" (שם, 'קבב'). ואף ששם תרגם "קִבְתָּא", לא רצה לתרגם כך כאן, כדי להפרידו מלשון "קִבְתָּא" שתרגם לעיל (לחם ושמלה). או משום שעיקר שם "קִבְתָּהּ" הוא בבהמה, ופירושו, הכיס שבמעי הבהמה שבו כנוס חלב היונק וקרוש בו, ומשמש באשה רק על דרך ההשאלה (כמ"ש הרד"ק בסה"ש 'קבב'). ותרגם "אל" כמו "ב...". (ע' רמב"ן ברא' מט, כט). ואין אונקלוס מפרש "קִבְתָּהּ" לשון אהל, כפירוש הראשון ברד"ק (שם). וגם לא פירש כחז"ל (סנהדרין פב:) ש"קִבְתָּהּ" מקום הערוה (רד"ק שם), וכמו שביאר החזקוני דבריהם, שפירשו "אל נקבותה", מגזרת "ויקב חור בדלתו" (מלכים ב' יב, י), שהאות נ' נופלת. וְאֶתְפְּלִי: וְקָלְתָהּ. לא תרגם "ותעצר", ענין עכוב ומניעה (עיין רד"ק, סה"ש 'עצר'). כמו שתרגם בברא' (טז, ב) "הנה נא עצרני ה' מלדת".

רִיב אֶת־הַהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלְךָ: ׀ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהֵאֲתִנּוּ מִסְדֵּי אָרֶץ כִּי רִיב לִיהוָה עִמּוֹ וְעַם־יִשְׂרָאֵל יִתּוֹכַח: ׀ עַמִּי מִה־עֲשִׂיתִי לָךְ וּמִה הִלַּאתִיךָ עֲנֵה כִּי: ׀ כִּי הִעֲלִיתִךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עַבְדִּים פְּדִיתִיךָ וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמִרְיָם: ׀ עַמִּי זָכְרָנָא מִה־יַּעֲזֹב בְּלֶךְ מִלֶּךְ מוֹאָב וּמִה־עֲנֵה אֹתוֹ בְּלַעַם בֶּן־בְּעֹר מִן־הַשֹּׁטִימִים עַד־הַגְּלָגֶל לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: ׀ בְּמִה אֶקְדֶּם יְהוָה אִפְךָ לֵאלֹהֵי מְרוֹם הָאֲקַדְמֶנּוּ בַּעֲוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שֹׁנָה: ׀ הִירָצָה יְהוָה בְּאֶלְפֵי אִילִים בְּרִבְבוֹת נְחֹל־שֶׁמֶן הֵאֲתָן בְּכוּרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בִטְנֵי חַמָּת נַפְשִׁי: ׀ הִגִּיד לָךְ אֲדָם מִה־טוֹב וּמִה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְחֻצְנָע לֵכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ:

ה ו והיה! שארית יעקב בקרב עמים רבים כמל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב אשר לא־יִקְנֶה לְאִישׁ וְלֹא יִחַל לְבַנֵּי אָדָם: ו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבקמות יער ככפיר בעדר־צאן אשר אִם־עֶבֶר וּרְמָס וְטָרַף וְאִין מִצִּיל: ה תרם ידך על־צִירֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכְרְתוּ: ׀ וְהָיָה בְּיוֹם־הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִאֲבַדְתִּי מִרְכָּבְתֶּיךָ: וְהִכְרַתִּי עָרֵי אֶרֶץ וְהִרְסֹתִי כָל־מִבְצָרֶיךָ: ׀ וְהִכְרַתִּי כִשְׁפִים מִיָּדְךָ וּמַעֲוֹנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ: ׀ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמִצְבּוֹתֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: ׀ וְנִתְּשֹׁתִי אֲשִׁירֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עֲרִיד: ׀ וְעֲשִׂיתִי בָאֶף וּבְחִמָּה נֶקֶם אֶת־חַגּוּיָם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ: ו ׀ שְׁמַעוּנָא אֶת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוֹם

מעט צרי

אונקלוס

במדבר כה פינחס

י וּמְלִיל יי עם משה למימר: יא פִּינְחָס בֶּן אֱלִעֶזֶר בֶּר אֶהְרֹן כְּהֵנָּא אֲתִיב ית חמתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי ביניהון ולא שיציתי ית בני ישראל בקנאתי: יב כִּכִּין אִימַר הָאֵנָּא גִזֵּר לִיהָ ית קימי שלם: יג וְתִהִי לִיהָ וּלְבָנוֹתֶיהָ בְּתוֹרַתִּי קִיָּם פְּהִנֵּת עֲלֵם חֲלָף דְּקִנֵּי קָדָם אֱלֹהִיָּהּ וְכִפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשׁוֹם גְּבָרָא בֶר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּאֲתַקְטִיל עִם מְדִינֵיתָא זְמָרִי בֶר

י וידבר יהוה אל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: יא פִּינְחָס בֶּן־אֱלִעֶזֶר בֶּן־אֶהְרֹן הִכֵּהן הַשֵּׁיב אֶת־חַמָּתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: יב לָכֵן אֹמַר הִנְנִי נֹתֵן לָךְ אֶת־בְּרִיתִי שְׁלוֹם: יג וְהִיתָה לָּךְ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנָּא לֵאלֹהֵיו וַיִּכְפֹּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּכָּה אֲשֶׁר הִכָּה אֶת־הַמְּדִינִית זְמָרִי בֶן־סֵלּוּא

י זעירא 10 קטיעא

רש"י

בהנת עולם. שאף על פי שכבר נקנה כהונה לזרעו של אהרן, לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו, ולתולדותיהם שילידו אחר המשחוק, אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח, לא צא לכלל כהונה עד כאן, וכן שנינו בזבחים (קא), לא נתכנס פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. צביל אלהיו, כמו המקנה אתה לי (במדבר יא, כט), וקנאתי לזיון (זכריה ט, ט), צביל זיון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. כשם שייחס את הזדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת צמי אבות שהיו לשבט שמעון. דבר

אלהיו. (יד) גְּבָרָא בֶר יִשְׂרָאֵל: תרגם "איש ישראל", כמו "איש הישראלי" (ויקרא כד, י; עין תרגום שם) (דג). ותרגם כן להפרידו מ"איש ישראל" (שמואל א' יז, כה ועוד), שפירושו, כל איש ואיש, ותרגומו (שם) "אנש ישראל". קְטִילָא דִּאֲתַקְטִיל: פירש "המכה אשר הכה", ההרג אשר נהרג. שבוודאי "הכאת" פינחס פירושה הכאה של מיתה. ועיין מש"כ לעיל (כא, כד). עִם: תרגם "את" - "עם", וכן פי' האב"ע. וכתב מנחם בן סרוק (מחברת את א) שהמלה "את" נגזרת מן "אתו". וכ"כ החזקוני, ש"את" כמו "עם", והוסיף: "אבל אם פירש ממנה לא היה נהרג, כמו שאמר רז"ל (סנהדרין כב:)."

פרק יח

(יט) כָּל הַתְּרוּמָה הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נִתְּנִי לָךְ וּלְבִנְיָךְ וּלְבִנְיָיִךְ לְחֶקֶד־עוֹלָם בְּרִית מִלַּח עוֹלָם הוּא לִפְנֵי יְיָ לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֲתָךְ: כָּל אֲפָרָשׁוֹת קֹדֶשׁאִי דִּיפְרֹשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָדָם יְיָ יְהִיבִית לָךְ וּלְבִנְיָךְ וּלְבִנְיָיִךְ עִמָּךְ לְקָדָם עָלֶם קָדָם מִלַּח עָלְמָא הוּא קָדָם יְיָ לָךְ וּלְבִנְיָךְ עִמָּךְ:

וּלְבִנְיָךְ: אמנם פירושו, ולבניך (כלעיל בפסוק) אבל כבר כתב התוי"ט (כתובות ד, יא) שהמלה "בנין" בארמית הוּם שם ליוצאי חלצי האיש, ובין הזכרים ובין הנקבות בכלל (ע"כ). ונראה שאין לכוונת נקבות בשם "בנין", אלא שדרך הלשון לכלול הנקבות בלשון זכר, כמו ששם "איש" בתורה כולל נקבות בהרבה מקומות, כגון "אל יצא איש ממקומו בין השביעי" (שמות טז, כט). ואף שברוב המקומות לה"כ "זרע" מתרגם אונקלוס בלשון "בנין", מ"מ יש הרבה מקומות שמתרגם כלה"כ "זרע", כגון לעיל (יז, ה) ועוד (וע' פתשגן ויקרא יח, כא).

פרשת חקת

פרק ב

(יא) וְיָרִים מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו וַיִּקַּח אֶת־הַפֶּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעֲמָיִם וַיֵּצֵאֵל מִיַּם רָבִים וַתִּשָּׁתַּף הָעֲרָה וַיִּכְעֲרֻם: וְאִרִּים מֹשֶׁה יְהוָה וּמַחֲא יְהוָה בִּפְאֵר בְּחִטְרִיהָ תִרְמִין וּמִנִּין וּנְפִקוּ מֵאֵ סִנְאִי וּשְׁתִּיאתָ בְּנִשְׁתָּא וּבְעִירָהוּן: מֵאֵ סִנְאִי: נראה שאם הכונה כמות גדולה של מים מתרגם "מיא סגיאי", ואם הכונה הרבה גופי מים המובדלים זה מזה תרגומו "מין סגיאי". ובשירת הים גם המקרא מתיחס למים כאילו היו מים מים, מובדלים זה מזה, כמש"כ (שמות טו, ה) "תְּהַמֵּת יִכְסִּימוּ".

פרק כא

(ב) וַיִּזְדַּר יִשְׂרָאֵל נֶגְדַּ לַיהוָה וַיֹּאמֶר אֶם־נִתֵּן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וַתַּחַרְמֵתִי אֶת־עֲרִירָהֶם: וּמִיָּם יִשְׂרָאֵל קָדָם יְיָ וַיֹּאמֶר אִם מִמָּסָר תִּמָּסָר יְהוָה עִמָּא הָרִין בִּידִי וַיֹּאמֶר יְהוָה קְרוּיָהוּן: וּקְרִיִים יִשְׂרָאֵל קָדָם: ע' מש"כ על גליון החומש. ואונקלוס דלא כרמב"ם (הלכות ערכין ו, לא - לג) שכי' שמנדר שנדר יעקב אבינו ראיא, שאע"פ שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, אם אמר הרי עלי להקדישו, הרי חייב להקדישו כשיבוא לעולם משום "נדר" (מ.א.ל.). ועוד י"ל שאונקלוס כדעת ר' טרפון (נדרים כא.) שאין נזירות ונדרים אלא בהפלאה, ולכך לא שייך תנאי בנדרים כלל (ע' קרן אורה שם ד"ה מאן) (א.מ.ר.).

(יד) עַל־כֵּן יֹאמֶר בְּסֹפֶר מַלְחָמָתָא יְיָ אֶת־זֶה בְּסוּפָהּ וְאֶת־הַנַּחֲלִים אֲרָגוֹן: על כן יתאמר בספרא קרבין עבר י' על ימא דסוף וגבורין על נחלי ארגון:

על ימא דסוף: כתב בחידושי מהרי"ל דיסקין, קשה, דלמה הזכיר כאן את הנסים של קריעת ים סוף. וי"ל להתרגום מפרש ש"ספר מלחמות ה'" הוא ספר שמות, יען כי בו הוזכר (יד, ח) איך שפרעה רדף אחרי בני ישראל ברכבו ופרשיו ורצה להלחם עמם. וכן בספר שמות (טו, ח) נזכר איך שבא עמלק ולחם עם ישראל. ומש"כ "את זה בסופה ואת הנחלים ארגון" הוא מה שכתוב בשירה של אז ישיר, "עד יעבר עמך ה'", עד יעבר עם זו קניית" (שם טו, טז). ופירש התרגום (שם) ד"עד יעבר" הראשון,

הכונה, עד שיעברו את ים סוף, ו"עד יעבר" השני, הוא עד שיעברו את נחלי ארגון, שבשניהם היו נסים ונפלאות רבות שנהרגו בהם שונאי ישראל עד שבאו לאה"ק, כמש"כ אח"כ (שם פסוק יז), "תביאמו ותטעמו וגו' (ע"כ). כ' הצל"ח (ברכות נד.), לדעת הגמרא (שם; ועיין תרגום יב"ע כאן), שתי המלים "את זה", הן שני שמות מצורעים, והמלה "בסופה" פירושה, שהלכו לסוף מחנה ישראל, אבל אונקלוס תרגם באופן אחר. וי"ל שטעמו מפני שהיה אונקלוס תלמיד של ר' אליעזר (מגילה ג.), ולדעת ר' אליעזר בנסוע המחנות לא היה צורך לשלוח המצורעים לחוץ (מנחות צה.), אבל הברייתא בברכות אתיא כרבנן דסברי דאפילו בשעת הנסיעה יש חיוב להוציא המצורעים מהמחנה, ועל כן דרשו ש"את" ו"זה" היו מצורעים שהלכו ב"סוף" המחנה. כתב בעל הטורים, "בסופה - ב' במסורה. "את זה" בסופה", ה' בסופה ובשפעה דרפ"ק (נחום א, ג). זהו שתרגם אונקלוס 'בסופה', כשיזכירו נסים של ים סוף, דכתיב ה' בסופה וגו', וסיפא דקרא (שם פסוק ד) 'גוער בים ויבשהו', הכא נמי איירי ביבשות ים סוף".

(כח) בִּירְאֵשׁ יֵצֵאֵה מַחֲשָׁפוֹן לְהַכָּה מִקְרִית סִיחֹן אֲכַלְהָ עַר מוֹאֵב בַּעֲלֵי בָמוֹת אֲרָגֹן: ארי קדום תקיף באישה נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב כמריא דפלחין בית דחלת רמתא דארגון:

בלחית: כתב הרד"ק (ישעיהו טו, א), אולי "ער" היא "ערער" (דברים ד, מח ועוד), כי היא למואב, וכן תרגום ירושלמי (שם) "מערוער על שפת נחל ארגון", "לחית" (ע"כ). אבל אונקלוס תרגם (שם) "ערער" כלשון המקרא. וצ"ע הרד"ק, דמפורש בדברים (ב, ט) שבני ישראל נאסרו לרשת את ער (מ.א.ל.). ואין דעת התרגום כיש אומרים, שפירוש "ער" כמו "עיר" (עיין רד"ק בישיעיהו שם, ובשה"ש 'עיר'). על משקל "דם", שהרבים ממנו "דמים", וכן "ער" הרבים ממנו "ערים". כי לא יתכן לומר "אכלה עיר מואב", שם המין, בעבור כל העיירות שלו, שהרי עדיין נשארו למואב עיירות רבות שהיה מולך עליהם, כנראה מן הפרשה שאחריה (לק' כב, ד). גם לא בעבור עיר אחת מהעיירות שלו, דאם כן היה לו לפרש איזו עיר כמנהג הכתוב בכל מקום (רא"ם).

פרשת בלק

פרק כב

(ו) וַעֲתָה לְכֹהֲנָא אֲרַחֲלִי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי עֲצִים הוּא מִמֶּנִּי אוֹלִי אוֹכַל נִכְחֵבוּ וַאֲנִישֵׁנוּ מִן־הָאֲרִיז כִּי יִלְעָתִי אֶת אֲשֶׁר תִּכְבְּרָךְ מִכְבְּרְךָ וְאֲשֶׁר תֵּאָדָר יוֹאֵר: וּכְעַן אֵיתָא כְעַן לוֹט לִי יְהוָה עִמָּא הָרִין אֲרִי תִקְרִי הוּא מְנִי מָאם אֲכֹל לְאַנְחָא בִּיה קָרַב וְאַתְרַכְנִיה מִן אֲרַעָא אֲרִי יִדְעָנָא יְהוָה דְּתִכְבְּרִיךְ מִכְבְּרְךָ וְדִתְלוֹט לִיט:

איתא: כתב הרמב"ן (שמות ב, א), שדרך לשון הקודש להשתמש בלשון הליכה על המזדרו לעשות ענין חדש. כמו, "לכו ונמכרנו לישמעאלים" (בראשית לו, כז), "לכו נא ונוכחה" (ישעיהו א, יח). וכמו כן כתב הרמב"ן (בראשית כג, ב), כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא "בא אליה", וזה לשון מורגל בדברי חכמים, וכן במקרא (שמות כב, יד) "בא בשכרו", שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו (ע"כ). ולפ"ז ניחא מה שמצאנו בתרגום אונקלוס שיחליף בתרגומו (אולי כפני הנהגה בלשון הארמי) לשון הליכה במקרא, ללשון ביאה, במקום ששניהם באו להורות על המזדרו

ישחט וכו' (יא, כב). ג. "היד ה' תקצר" (יא, כג). ד. "המעט מכס" (טז, ט). ה. "המעט כי העליתנו" (טז, יג). ו. "האיש אחד יחטא" (טז, כב). ז. "המן הסלע הזה" (כ, י). ח. "האחיכם יבאו למלחמה" (לב, ו).

(כ) הנה בָּרַךְ לְקַחְתִּי וּבָרַךְ וְלֹא אֲשִׁיבָנָה: הא בָּרַךְ קְבִילִית אֲבִרְכֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא אֲחִיב בְּרַכְתִּי מִנִּיה:

אֲבִרְכֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא אֲחִיב בְּרַכְתִּי מִנִּיה: לא תרגם "ובִּרְכָּךְ" ששב אל ה' שביִּרְךְ אותם, פועל עבר (כרש"י ואב"ע), אלא ששב על בלעם, "ואבִּרְךְ אותם" (נתינה לגר). וצ"ע איך לפי"ז מתפרשת המלה "ובִּרְכָּךְ" שלכאורה היא פועל עבר נסתר. ויש לפרש "ובִּרְכָּךְ" שהוא כמו "ולְבִרְכָּךְ" (מקור) (עיין ביאורי אונקלוס), כאילו כתוב "ולקחת" לְבִרְכָּךְ (לישראל) ולא אשיבנה". ותרגם "אבִּרְכֶנָּה" ולא "לְבִרְכָּךְ" כתרגום "לְבִרְכָּךְ" (לק, כד, א), לבאר שאין הכוונה לברכות שכבר בירך, אלא לברכות שעומד לבִּרְכָּךְ. ולפירוש זה המלה "בְּרַכְתִּי" בהמשך התרגום, היא הוספה על קיצור לשון המקרא (עיין רא"ס). אבל י"א שהמלים "אבִּרְכֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל" הן הוספת אונקלוס, ועיין גם לעיל (פסוק יא) שהוסיף אונקלוס המלה "להון" כדי לברר על מי מוסבת הברכה [והוסיף המלה "אבִּרְכֶנָּה" ולא תרגם "קבילית לישראל", לבאר ש"הא ברכן קבילית" אינו חוזר על הברכות הקודמות שביִּרְךְ כבר, אלא על הברכות שעומד לבִּרְכָּךְ ועל מה שכתוב "ובִּרְכָּךְ ולא אשיבנה" תרגם "ולא אתב ברכתי מנהון" (מרפא לשון). ולפי"ז נראה שמפרש "ובִּרְכָּךְ" שם עצם, וכמו שפירש "כִּרְךְ" שבתחלת המקרא (עיין מש"כ לעיל ד"ה ברכן).

פרק כד

(ג) וַיֵּשֶׁא מִשְׁלֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בָּלָעַם בְּנֵי בָעֹר וְנָאִם הַנֶּבֶר שְׁתֵּם הָעִין: וְנָטַל מִתְּלִיה וַיֹּאמֶר אִימָר בָּלָעַם בֶּר בָּעֹר וַיֹּאמֶר גְּבֵרָא דְשִׁפּוּר חֲזִי:

דְשִׁפּוּר חֲזִי: לכאורה התרגום הוא היפך הפירוש הפשוט. אלא שבלעם הרשע טמא ותיעב את עיניו. וא"כ איך יחול קדושה שיראה מראות נבואה בעיניו. ולזאת סימא ושתם לו הקב"ה אחת מעיניו, ולא היה יכול לחטוא בעין זו, וחלה הקדושה והנבואה על עין זו. וזו כונת התרגום "דשפיר חזי", ור"ל מדהיה סומא באחת מעיניו, לזאת היה שפיר חזי הנבואה (קהלת יצחק בשם הבעש"ט).

(ד) נָאִם שִׁמְעַם אֲמִרְיָאֵל אֲשֶׁר מִחוּז שְׂדֵי יַחֲזֶה נָפַל וְנָלוּ עֵינָיו: אִימָר דְשִׁמְעַם מִימָר מִן קָדָם אֵל דְחִיּוּ מִן קָדָם שְׂדֵי חֲזִי שְׂכִיב וּמִתְגַּלִּי לִיה:

אֵל: כתב בעל "תשובה מאבהה", ברוב המקומות תרגום שם "אל", הוא, "אַלְהָא" (עיין לעיל יב, יג ועוד), וצריך טעם למה כאן (ובמלים דומות לק' פסוק טז), השאיר שם "אל", כלשון הכתוב. ויש לפרש לפי מה ששמעתי מהקדוש מוהר"ש מאוסטרופולי זצ"ל [א.ה. - יש בדומה לזה ב"פנינים משלחן הגר"א"], דפליגי אמוראי באגדת חלק (סנהדרין קה:), בענין מש"כ "וישם ה' דבר בפי בלעם" (לעיל כג, ה), חד אמר חכה נתן לתוך פיו של אותו רשע, וחד אמר מלאך נתן לו ברכה לתוך פיו. ויש לפרש דלא פליגי, דמפורסם שהשם הו"ה ברוך הוא כולו רחמים, אבל אותיות הראשונות, דהיינו שם י-ה, מורה על דין [כמש"כ (תהלים צד, יב) "אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה" - קול אליהו אות צו]. ובשם אלהים הוא להיפך, כל השם מורה על דין, ושתי אותיות ראשונות, שם "אל" מורה על חסד ורחמים [כמש"כ (תהלים נב, ג) "חסד אל כל היום" - הגר"א]. וכאשר רצה אותו רשע לקלל בשם "אלהים" המורה על דין, חכה נתן לו לתוך פיו, ותיכף שפתח פיו ואמר שם "אל" מאלהים, תאלמנה שפתיו, ולא יכול לדבר עוד, ולא יצא מפיו אלא שם "אל", אשר חפץ חסד. והוא הדין נמי כאשר רצה לקלל בשם י-ה"ה המורה על דין, אזי

באיזה ענין (עיין בראשית לו, כז ולק' כד, יד). ויתכן שהרבה מלשונות "הליכה" בפרשה שלפנינו המתורגמים בלשון ביאה, הם מענין הנ"ל, הזדרזות לאיזה ענין.

(ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פַה תְּלִילָה וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם דְּכָר בְּאֶשֶׁר יְדַבֵּר יְיָ אֵלַי וַיִּשְׁבּוּ שְׂרִי-מוֹאֵב עַם-בָּלָעַם: וַאֲמַר לָהוֹן בֵּיתוֹ הָכָא בְּלִילִיא וְאֲחִיב יִתְכּוֹן פְּתֻמָּא כְּמֹא דִמְלִיל יְיָ עִמִּי וְאִוְרִיכוּ רַבְרְבִי מוֹאֵב עַם בָּלָעַם:

וְאִוְרִיכוּ: כתב בספר הפרדס (עמ' שו; וכן הוא באבודרהם עמ' קכא ועוד), "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" (תהלים כב, ד), "יושב" לשון שהייה והמתנה, כמו, "וישבו שרי מואב", ומתרגמין, "ואורִיכוּ". "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל", שוהה וממתין תהילותם של ישראל (ע"כ). ועיין שבלי הלקט (מד) שכתב: "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל, מנהג הראשונים היה לשהות שעה אחת לאחר תפלתם, כדתנן (ברכות ל:) 'חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת' וכו'. על זה הוסיפו לומר 'אשרי יושבי ביתך' (תהלים פד, ה), כלומר, השוהין בביתך, כמו (דברים א, מו) 'ותשבו בקדש' (עיין מגילה כא. 'אין ישיבה אלא לשון עכבה, שנאמר 'ותשבו בקדש'").

(כח) וַיִּפְתַּח יְיָ אֶת-פִּי הָאֱתוֹן וְהִאֲמַר לְבָלָעַם מַה-עֲשִׂיתִי לָךְ כִּי הִבִּיתִנִּי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלִים: וּפְתַח יְיָ ית פְּמֹא דְאֶתְנָא וַאֲמַרְתָּ לְבָלָעַם מָא עֲבַדִּית לָךְ אִרִּי מִחִיתִי דְגֵן תְּלַת זְמָנִין:

תְּלַת זְמָנִין: כתב האבודרהם (עמ' רלט), מה שאומרים בתפילה (מוסף לג' רגלים) "בשלש פעמי רגלינו", פירוש "רגלינו" כמו "זמנינו", כדמתרגמין, "שלש רגלים", "תלת זמנין" (ע"כ). וצ"ע, ד"זימנין" באונקלוס לכאור' פירושו, 'פעמים', וכן מוכח ממה שלא תרגם בלשון זכר, 'תלתא', ע' מש"כ בגליון החומש.

פרק כג

(י) מִי מִנָּה עֶפְרַיִם יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת-רַבְּעֵי יִשְׂרָאֵל תַּמַּת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאִים וְתַתִּי אַחֲרִיתִי בְּמָהוּ: מֵאן יָכּוּל לְמַנְי דְּעַדְקָא דְּבֵית יַעֲקֹב דְּאִמִּיר עֲלֵהוֹן יִסְגּוֹן כְּעַפְרָא דְּאֶרְעָא אוּ תְרָא מְאֻרְבַּע מִשְׁרִיתָא דְּיִשְׂרָאֵל תַּמַּת נַפְשֵׁי מוֹתָא דְּקִשְׁיטוּתֵיהּ וְיֵהִי סוּפִי כּוֹתְהוֹן:

מְאֻרְבַּע מִשְׁרִיתָא: כתב הכלי יקר (בראשית כח, יד) "ומספֵּר את רבע ישראל", תרגומו, "מארבע משריתא", לומר לך, שזכו לארבעה דגלים מצד היות יעקב כעפר זה שהכל חורשים עליו (עיין סוטה יא: (ע"כ). יש אומרים דמה שאמר "מי מנה עפר יעקב", הוא כנגד "לכה ארה לי יעקב" (לעיל פסוק ו), שא"א לקלל הקטנים מחמת ריבויים ומחמת התחברותם יחד כמו העפר, וכנגד "לכה זעמה ישראל" (שם), אמר, "ומספֵּר את רבע ישראל". ש"ישראל" הם הגדולים שנמשלו לכוכבים, ואף שרחוק כל אחד מחבירו בדעותיו, וכל אחד עולם בפני עצמו, אבל ע"י צורת הכלל הם מחוברים יחד. ועל זה אמר "ומספֵּר את רבע ישראל" - "משריתא דִּישְׂרָאֵל", חיבור המחנה, וגם שיש במספרם מספר ערכי לבד מהמספר הכמותי, מפני שכל אחד משלים התפקיד הכללי, ולכן לא תחול הקללה בהם (בית אהרן - ר"א כהן).

(יט) לֹא אִישׁ אֶל יָבֹכֵב וּבְנֵי-אֲדָם וַיִּתְנַחֵם תְּהוּא אֹמֶר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדַבֵּר וְלֹא יִקְיָמָה: לֹא כְּמֹלִי בְּנֵי אֲנָשָׁא מִימָר אֱלֹהָא בְּנֵי אֲנָשָׁא אֲמַרִּין וּמִכְדִּבִּין וְאֵף לֹא כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי בִסְרָא דְּאֶנוּן גְּזִירִין לְמַעַבְר תִּיבִין וּמִתְמַלְכִּין הוּא אֹמֶר וְעָבִיד וְכָל מִימְרֵיהּ מִתְקַים:

מקומות בחומש במדבר שלא החליף אונקלוס התמיה שבמקרא, לתרגם אותם בלשון החלטה: א. "האנכי הריני וכו' (יא, יב). ב. "הצאן ובקר

רִישׁ קְרִבְיָא וכו': בזהר (בשלח סה). מבואר כפירוש אונקלוס, דאיתא התם (בתרגום ללה"ק), ר' יהודה אמר, "ראשית גוים עמלק וכו'", קשה, וכי ראשית גוים עמלק, והלא כמה לשונות ועמים ואומות היו בעולם עד שלא בא עמלק. והשיב, כי הראשון מכל הגוים שבאו להלחם בישראל היה עמלק (ע"כ). וכ"כ החינוך (מצוה תרג) "שנצטוונו לזכור מה שעשה עמלק לישראל, שהתחיל להתגרות בם בצאתם ממצרים, בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב 'ראשית גוים עמלק', ותרגומו, 'ריש קרביא דישראל הוה עמלק' (עכ"ל). כתב בעל הטורים "ראשית גוים - בגימטריא 'שנלחם בישראל'".

כא) וַיֹּאֲרֶא אֶת־הַקִּינִי וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשֶׁה וְשֵׁם פְּסֹלֶע קִנְדָּה: וְהָיָא יָת שְׁלֵמָאָה וְנָטַל מִתְּלִיָּה וַאֲמַר תִּקְוָה בֵּית מוֹתְקֶד וְשֵׁו בְּכָדָה תִּקְוָה מְדוֹרָד:

שְׁלֵמָאָה: כתב האברבנאל וז"ל "המפרשים חשבו שהקניי הם מבני חובב חותן משה, והפירוש הזה בלתי מתישב, לפי שלא מצינו בספורי הגליות (מ"א יח, יא) שגלו בני חובב עם ישראל ביד מלך אשור, ולא נמצא יעוד לקניי כי אם לישראל. ועוד, לדבריהם מה העצה אשר יעץ (בלעם) לקניי להתישב עם ישראל אם יגלה עמם אל הגלות הארוך הזה, ויותר ראוי היה שיסור מעמלק (עיין שמואל א' טו, ו) ולא יתחבר עם ישראל. אבל הנכון הוא שקניי הנזכר כאן הוא אחד מעשרה עממים שנתן הקב"ה לאברהם, מאותם ג' מלכויות שלא כבשו ישראל, 'אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקִּנְזִי וְאֶת הַקִּדְמֹנִי' (בראשית טו, יט). וכן תרגם אונקלוס ב'קניי' הנזכר באברהם, ובמקום הזה, בשניהם תרגם בשוה, 'שלמאה'... זכר [בלעם] הקניי שהוא בכלל מתנת אברהם, וישראל לא זכו לירש ארצו בימי יהושע, ואמר, אל תחשוב שמפני חוזק מקומות מושבך אשר אתה יושב בהם תנצל לימות המשיח" (עיי"ש עור). וכן כתב המלבי"ם (לק' פסוק כב), שלפי התרגום "הקניי" אינו מצאצאי יתרו.

בֵּית מוֹתְקֶד: יתכן שלדעת אונקלוס האות מ' במלה "מושבך" הוראתה "מקום ישיבה", על דרך ש"מקדש" (שמות טו, יז ועוד) הוא מקום קדושה, ו"משכן" (שמות כה, ח ועוד), הוא מקום שכינה ועוד. ע' מש"כ לעיל (פסוק ה ד"ה בית מישר).

כד) וַיֵּצֵא מִיַּד כְּתִים וַעֲנֵו אֲשׁוּר וַעֲנֵו־עֲבָר וְגַם־הָיָא עָרִי אֲבָר: וְסִיעֵן יִצְחָקֵן מְרוֹמָאִי וַיַּעֲנוּן לְאַתּוּר וַיִּשְׁעֲבְדוּן לְעֶבֶר פֶּרֶת וְאָף אָנוּן לְעֵלְמָא יִבְרָן:

מְרוֹמָאִי: כתב הרמב"ן (כאן - בנוסחאות שלא צונזרו, ובספר הגאולה - כתבי הרמב"ן ח"א עמ' רסו), שבלעם השלים דבריו באבדן כְּתִים, כי הם החיה הרביעית שראה דניאל (דניאל ז, ז), והיא רומי (כמו שתרגם אונקלוס), אשר הגלתנו, והיא אשר תאבד ביד המשיח. ואם תקשה הלא 'כְּתִים' הם מזרע יון, כמש"כ "ובני יון... כְּתִים ודדנים" (בראשית י, ד), וא"כ הם המלכות השלישית (שם ז, ו; עיי"ש ח, כא), ואיך תהיה כְּתִים [רומי] המלכות הרביעית. י"ל שכְּתִים היה לגוי עצום, והפסיק להתיחס אחר אביו יון, ונחשב כמלכות בפני עצמו, וגם ארץ איטליא נקראה על שמו. ורבי אברהם (אב"ע כאן; בראשית י, ד; כז, מ; תהלים קלז, ב; דניאל ז, יד) נשתבש בזה, ולדעתו היונים והרומיים עם אחד יחשבו, והם המלכות השלישית. ותמך שיטתו מדברי המתרגם, שהרומיים הם הכתים, אבל קבלת רבותינו (שבועות ו: ועוד) שמלכות רומי היא הרביעית, היא האמת (ע"כ). אלא שעדיין יש ליישב מה שהקשו, איך תהיה כְּתִים רומי, והרי כְּתִים מבני יון זרע יפת [כדכתיב (בראשית י, יד) "ובני יון כתיים", ויון הוא בנו של יפת (שם פסוק ב)], ורומיים בני אדום מעשו ["עֲשׂוּ הוּא אדום" (בראשית לו, ח)], "ואלה שמות אלופי עֲשׂו... אלוף מגדיאל" (שם פסוק מג),

ניתן מהמלאך כל שם הוי"ה לתוך פיו, והיה ברכה ורחמים. והיינו דאמר "מָה אָקֵב לֹא קֵבֶה אֶל וְמָה אָזְעֵם לֹא זָעַם ה'" (לעיל כג, ח), כי בשני שמות אלו נתהפכה לו הקללה לברכה. והיינו דאמר "לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי" (לעיל כב, יח), וזכר שני שמות אלו [וזהו שאמר שם "לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה", וקשה, דאם קטנה לא יוכל לעשות, כ"ש שלא יוכל לעשות הגדולה, ולכאורה התיבות "או גדולה" מיותרות. אלא הכונה, או לעשות קטנה משם הוי"ה, ולומר רק י-ה, או לעשות גדולה, ולקלל בשם אלקים - הגר"א] (ע"כ). ולפ"ז שנתאלם אחרי שהזכיר שם "אל", גם התרגום דייק בזה ולא שינה את שמו (עיין מלאכת הקודש - אור לנתיבה בלק ז, א). ויש להעיר, שאמנם גם לעיל (כג, ח) "לא קֵבֶה אֶל" תרגם כלשון הכתוב, "אל" (ובנוסחאות מדויקות גם לעיל כג, כב, ולק' פסוק ח), אבל לעיל (פרק כג, פסוקים יט, כג) ולקמן (פסוק כג) תרגם "אל", "אַלְהָא". וצריך לומר שרק כשהוזכרה המלה "אל" ביחס לקבלת בלעם הנבואה מהקב"ה דייק אונקלוס להשאירו על מקראו (לעיל כג, ח - "מָה אָקֵב לֹא קֵבֶה אֶל"; כאן ולק' פסוק טז - "שִׁמְעֵ אֶמְרֵי אֵל"), ועדיין אין זה מיישב מה דלעיל (כג, כב) ולקמן (פסוק ח) השאירו על מקראו. ומצינו בתורה עוד שמות "אל" שהשאירם על מקראם (בראשית לה, פסוקים א, ג) וצריך למצוא להם טעם אחר.

דְּחִיזוֹ: איתא בזהר (סתרי תורה בראשית פט; הועתק מפירוש "מתוך מדבש"). הלשון "מראה", והלשון "מחזה", כונתם אחת, אלא שלשון "מחזה" הוא תרגום, ולשון "מראה" הוא לשון הקודש, וההבדל ביניהם הוא כמעלת לשון הקודש על לשון תרגום. אמר רבי יוסי אין טעם לשים הבדל בין "מראה" ל"מחזה", מטעם מעלת לשון הקודש על לשון התרגום, כיון שהרבה מלים תרגום יש בתורה [כמו "ואתה תחזה" (שמות יח, כא), ו"יחזו את האלהים" (שם כד, יא), "יגר שהדותא" (בראשית לא, מז), ועוד]. ועל כן היה רשות לאונקלוס לתרגם את התורה באותו הלשון שגלה הקב"ה בתורה. ולשון הזה הוא סתום ממלאכי מעלה, ולכן נתגלה הקב"ה לאברהם ב"מחזה" (בראשית טו, א), שהתגלות זו היתה סתומה ממלאכי מעלה, שלא ידעו בזה כשידיבר הקב"ה עם אברהם, לפי שאז עדיין אברהם לא היה מהול, והיה אטום בשרו, ולפיכך היתה סתומה מהמלאכים התגלותו של הקב"ה לאברהם בלשון תרגום. כעין זה היה בבלעם "אשר מחזה שדי יחזה", וכתוב "יחזה" להורות שהתגלות זו היתה סתומה ממלאכי השרת, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר שהקב"ה מדבר עם בלעם שהיה ערל וטמא, כי המלאכים הקדושים אינם נזקקים בלשון תרגום (שבת יב:), ולכן לא ידעו שהקב"ה דיבר עם בלעם הרשע. ואמר עוד, אם תאמר שהמלאכים אינם יודעים כלל בלשון תרגום, הרי גבריאל לימד ליוסף שבעים לשון (סוטה לג), ותרגום הוא אחד מהשבעים לשון. אלא ידיעה יודעים, אבל לא נזקקים לו. למדנו, כי לא חוששים ולא משגיחים על לשון ארמי, לפי שהוא מאוס לפניו יותר מכל שאר לשונות. ואם תאמר הואיל ומאוס הוא אצל מלאכי מעלה, א"כ למה תרגם אונקלוס התורה בזה הלשון, ויונתן בן עוזיאל המקרא. אלא רק למלאכים הוא מאוס, וכן צריך להיות, כדי שמלאכי מעלה לא יקנאו את ישראל, על שזוכים להבין פירוש וביאור התורה, מה שהם אינם זוכים. ועל כן התרגום של תורה ומקרא הוא כך בלשון ארמי, כדי שלא יקנאו המלאכים כנ"ל. ובאמת אין לשון הארמי מאוס, שהרי בכמה מקומות בתורה כתב הקב"ה בלשון ארמי (ע"כ; וע' עוד זוהר הקדמה ט: ובראשית מו:).

כ) וַיֹּאֲרֶא אֶת־עַמְלָק וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֹאשִׁית גוֹיִם עֲמֻלְק וְאַחֲרֵיתוֹ עָרִי אֲבָר: וְהָיָא יָת עַמְלָקָאָה וְנָטַל מִתְּלִיָּה וַאֲמַר רִישׁ קְרִבְיָא דִּישְׁרָאֵל הָוָה עַמְלָק וְסוֹפִיָּה לְעֵלְמָא יִבְר:

וע"ש רש"י "מגדיאל היא רומי" (ומקורו מפרקי דר"א לח - הובא לק'). ועיין גם רש"י לעיל (פסוק יט) שרומי היא עיר החשובה של אדום. ובגמ' (גיטין נז:) אמרו על טיטוס "רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע", וכן אמרו (גיטין נז:) "והידיים ידי עשו" (בראשית כ, כב) - זו מלכות הרשעה שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו". זרע שם. ויישב הרמב"ן (ספר הגאולה עמ' רפד - רפה), שהאדומים היו הטועים הראשונים אחרי אותו האיש שטען שהוא משיח, ופשטה טעותם עד רומה, ונתבססה שם בימי קוסטנטיין המלך, והסיבה והשושור עיקר כל דבר, לכן תחשב רומי ואדום מלכות אחת, אע"פ שהם אומות שונות. ועם כל זה הם קרובים, ונעשה הכל עם אחד וארץ אחת בהיותם על דעה אחת [וכן הוא בתרגום איכה (ד, כב; התרגום שלפנינו מצונזר), "רומי רשיעא דמתבנייא באטליא, ומליא אוכלסי מן בני אדום" (רמב"ן שם, עמ' רפה). אבל הרד"ק (יואל ד, יט) כתב שמלכות רומי רובם אדומים, ונקראים אדום על שם העיקר]. ודומה לזה כתב בדרשות הר"ן (דרוש ב - במהדורות לא מצונזרות). אבל לדעת הגר"א (דברי הימים א' א, ד; אסתר א, כב), סנחריב שבלבל את כל האומות (ברכות כח). הושיב בין הכתים בני אדום, והם נקראים רומיים, והם החריבו את בית המקדש, כדקים להו לחז"ל (ע"כ). וכבר זכה עשו לארץ יון מברכתו של יצחק אבינו, "משמני הארץ יהיה מושבך" (בראשית כז, לט), וע"ש רש"י (מב"ר סז, ו) "זו איטליא של יון". ובפרקי דר' אליעזר (פרק לח), איתא שבשכר שפינה את כליו מפני יעקב ("ויקח עשו את נשיו... ואת כל קנינו... וילך אל ארץ" - בראשית לו, ו), נתן לו מאה מדינות משעיר עד מגדיאל, ומגדיאל זה רומי, שנאמר (שם פסוק מג), "אלוף מגדיאל, אלוף עירם" (ע"כ). וע' עוד ברמב"ן (בראשית מט, לא), שכתב, שמצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גריון (יוסיפון פ"ב) וזולתו מספרי הקדמוניות (ספר הישר פרשת שמות), שצפו בן אליפז בן עשו (בראשית לו, יא) מלך על כתים ברומא ובסוף הומלך על ארץ איטליא, והוא אשר מלך ראשון על רומה.

פרשת פינחס

פרק כו

(י) וַתַּפְתָּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיָּהּ וַתְּבַלַּע אֹתָם וְאֶת־קָרַח בְּמֹות הַעֲדָה בְּאֶבֶל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמֵאֹתָיִם אִישׁ וַיְהִיו לָנֶם; וַתַּחַת אֶרֶץ יִתְּנָהּ וַתְּבַלַּע יְתֵהוּן וַיִּתְּ קָרַח בְּמֹותָא דְקִנְשָׁתָא כֹּד אֶבְלַת אִישָׁתָא יִתְּ מֵאֵתָן וַחֲמִשִּׁין גְּבָרָא וַיְהִיו לָאֵת:

לָאֵת: מעיקר הוראה זו ישמש שורש "נס" לכל דבר שהמכוון בו היות לאות וסימן. אמר במשיח ה' (ישעיהו יא, י) "עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו", כי מעשיו הנפלאים יהיו אות וסימן לכל באי עולם עד שידעו אמתותו. וכן הדגל שהוא אות וסימן למחנה ללכת אחריו נקרא "נס" (ישעיהו ה, כו ועוד). "והאלהים נסה את אברהם" (בראשית כב, א), פירושו שה' עשה את אברהם לנס, שאהבת ה' הנפלאה אשר הראה אברהם במעשה זה הוא אות וסימן לכל דורות הבאים עד היכן תגיע יכולת באדם להתנשא ולהתרומם במדרגת אהבת ה' (הכתב והקבלה בראשית שם). (סד) וּבְאֵלֶּה לֵאמֹרֶיךָ אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן חִבְתָּן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינַי: וּבְאֵלֶּין לֹא הָיָה גֵבֶר מִמֶּנִּי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּהְיָא דְמֶנָּה יִתְּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר דְּסִינַי:

גְּבֵר: יש אומרים (הגאון רבי שאול קצנלבויגן בהסכתו לספרא דצינעווא עם ביאור

הגר"א), שהמלה "איש" יאמר פעם על הגוף, ופעם על הנפש. וזה הטעם אשר פעמים תרגם אונקלוס "אנש", ופעמים "גבר", כי דרכו לתרגם על נפש "אנש", עיין בסדר ויקרא (ב, א ועוד) ובהרבה מקומות. ובדרך זה יתבאר שכאן "ובאלה לא היה איש מפקודי משה", תרגם "לא הוה גבר". ובפסוק שאח"ז "ולא נותר מהם איש כי אם כלב וגו'", תרגם "אנש". והוא, כי לכאורה נראה שהפסוק "ולא נותר מהם איש", מיותר. והנכון, כי "לא היה איש", קאי על דור המדבר, "ולא נותר מהם איש", קאי על המרגלים, לכן סמך לו הכתוב "כי אם כלב וגו'". ואונקלוס בשיטת רבו ר"א (סנהדרין קח.), שדור המדבר יש להם חלק לעולם הבא (עיין תוס' ב"ב עג: ד"ה ודמו כי מבסמו), לכן תרגם "גבר", היינו שהגופות לא עלו מן המדבר. אבל המרגלים לכ"ע אין להם חלק לעוה"ב (סנהדרין שם), לכן תרגם "אנש" שגם הנפש לא נותר מהם. וכן יתפרש "ולא נפקד ממנו איש" (לק' לא, מט), שתרגם "אנש", ובפסוק שאח"ז (ג) "איש אשר מצא", תרגם "גבר". והיינו שְׁרָמֹז המתרגם דרשת חז"ל (שבת סד.) "ולא נפקד ממנו בעבירה" (ע"כ). אבל נשאר צ"ע לפרש מש"כ (שמות לב, כז), "והרגו איש את אחיו, ואיש את רעהו, ואיש את קרבו", שתרגומו, "גבר ית אחוהו, וגבר ית חבריה, ואנש ית קריביה", למה תרגם המלה "איש" השלישית, "אנש". אמנם בדפוס סביוניטה (שנת שיז) בפסוק הנ"ל, "איש" מתורגם "גבר" כל שלושת הפעמים.

פרק כח

(ז) וַנִּסְכֹּל רַב־יֵצֶת הַחַיִּין לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד פְּלָדֵשׁ הַפֶּדֶשׁ נִסְכֹּד שִׁכָּר לִי: וְנִסְכִּיָּה רַבְעוֹת הֵינָא לְאֶמְרָא חַד בְּקָדְשָׁא יִתְנַסֵּף נִסְכֹּד דְחָמַר עֲתִיק קָדָם יי: דְחָמַר עֲתִיק: כשבאים במקרא "יין ושכר" יחדיו, מתרגם אונקלוס בדרך כלל "חמר חדת ועתיק" (לעיל ו, ג; דברים יד, כו; שם כט, ה). ומכל מקום אין פירוש "יין" בכל מקום "יין חדש", אלא שבמקום שנסמך ל"שכר" שהוא יין ישן, מוכרח ש"יין" הוא החדש. אבל בעלמא כולל שם יין גם את החדש, וגם את הישן (עמק הנצי"ב על ספרי נשא כג בדעת ת"ק שם). ובזה מובן שאף שמוזכר בהרבה מקומות שם "יין" לגבי נסכים (לק' פסוק יד; לעיל טו, פסוקים ה, ז, י; ויקרא כג, יג), כאן גילה הכתוב שאינו כולל יין חדש, אלא יין ישן בלבד (מ.א.ל.; ועיין מלבי"ם אות לג). בויקרא (י, ט) באיסור ביאת מקדש תרגם "יין ושכר", "חמר ומרוי" (יין ודבר המשכר), משום שסובר שם כר' יהודה (תורת כהנים שמיני פרשתא א, ב; כריתות יג:). ש"שכר" פירושו כל דבר המשכר, אבל בנסכים רק יין כשר, וכמוזכר בהרבה מקומות במקרא, וכדלעיל (עיין נתינה לגר). ולכן תרגם כתנא קמא דר' יהודה (תורת כהנים שם ה"א; כריתות שם), ש"שכר" הוא יין ישן בן מ' יום ("עזרת כהנים" על התורת כהנים שם; תוספות העזרה ד"ה יכול; עמק הנצי"ב על ספרי נשא כג).

(כו) וּבְיוֹם הַכְּבוֹדִים בְּחִקְיִיכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לִי בִשְׂבַע־תִּיבֹם מִקְרֵא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מִלֻּאֲכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וּבְיוֹמָא דְכְבוּרֵי בְּקָרְבִיכוֹן מִנְחָתָא חֲדָתָא קָדָם יי בְּעֲצֵרְתְכוֹן מְעַרַע קָדִישׁ יְהִי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פְּלָחֵן לֹא תַעֲבֹדוּ:

בְּעֲצֵרְתְכוֹן: והטעם שקראו שם זה לשבועות, אף שלא נמצא בתורה, נראה שרצו לרמוז למ"ש במדרש (פסיקתא דרב כהנא פסקא ל - קצג), הובא בילקוט (רמז תשפכ - רעד ע"ג) ובמדרש תנחומא בסוף הפרשה (ט), דשמיני חג העצרת היה ראוי להיות גם הוא חמישים יום אחר החג, כשבועות, אלא מפני שהוא זמן גשמים, לא רצה ה' להטריחם. ולכן קרא לשבועות "עצרת", לרמוז שהוא כשמיני עצרת, אלא שלחיותו בזמן טוב נקבע אחר חמישים יום (קול הרמ"ז שביעית א, א; הובא בתוס' אנשי שם שם). וכן כתב